

ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Η «ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΣΧΟΛΗΣ ΤΑΞΗΣ»
ΤΟΥ VEBLEN
ΣΤΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

Μαρία Γεωργαντζή

Επιβλέπων καθηγητής: Πασχάλης Αρβανιτίδης,

Αναπληρωτής καθηγητής

ΒΟΛΟΣ 2020

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια, την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης, έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βόλος, Ιανουάριος 2020

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Πασχάλη Αρβανιτίδη για την πολύτιμη καθοδήγηση και την αμέριστη βοήθεια για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος.

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Εισαγωγή	8
1.1. Γενικά	10
1.2. Σκοπός και στόχοι της εργασίας	10
1.3. Δομή της εργασίας	11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Ο Thorstein Veblen και η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης

2.1. Εισαγωγή	13
2.2. Βιογραφικά στοιχεία T. Veblen	13
2.3. Η εποχή του T. Veblen	16
2.4. Σύντομη παρουσίαση της «Θεωρίας της Αργόσχολης Τάξης»	18
2.4. Συμπεράσματα	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Θεωρητικό πλαίσιο: Χρηματικός Ανταγωνισμός και Σπατάλη

3.1. Εισαγωγή	27
3.2. Χρηματικός Ανταγωνισμός	27
3.3. Περίοπτη Σχόλη	36
3.4. Περίοπτη Κατανάλωση	44
3.5. Συμπεράσματα	58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης στην Οδύσσεια του Ομήρου

4.1. Εισαγωγή	61
4.2. Χρηματικός Ανταγωνισμός στην Οδύσσεια	63

4.3. Περίοπτη Σχόλη στην Οδύσσεια	73
4.4. Περίοπτη Κατανάλωση στην Οδύσσεια	79
4.5. Συμπεράσματα	86

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°

Συμπεράσματα	90
Βιβλιογραφικές Αναφορές	94

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΓΟΣΧΟΛΗΣ ΤΑΞΗΣ ΤΟΥ VEBLEN ΣΤΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

Περίληψη

Η Οδύσσεια του Ομήρου είναι ένα ηρωικό έπος, το οποίο αποτελεί ένα από τα παλαιότερα έργα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας που έχει διασωθεί ολόκληρο. Το ποίημα αυτό, επειδή δημιουργήθηκε κατά τη Γεωμετρική εποχή, η οποία διαρκεί από το 1100-700 π.χ. περίπου, αποτελεί πηγή πολλών ιστορικών πληροφοριών για την εποχή αυτή, παρά το γεγονός ότι αποτελεί ένα λογοτεχνικό και όχι ιστορικό έργο. Στην Οδύσσεια ο Όμηρος εξιστορεί τον δεκαετή αγώνα του Οδυσσέα για τον νόστο, μετά τον Τρωικό πόλεμο, εντάσσοντας όλες τις μεταπολεμικές περιπέτειες του ήρωα σε 41 ημέρες, αναδεικνύοντας παράλληλα τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές ανακατατάξεις της εποχής του ποιητή, κατά την οποία αποκτούν δύναμη οι ευγενείς και αμφισβητούν τον θεσμό της κληρονομικής βασιλείας. Στην παρούσα εργασία προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε και να αναλύσουμε τους κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς της εποχής της Οδύσσειας, συγκρίνοντάς τους με τη Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης του Thorstein Veblen. Η εν λόγω θεωρία ως θέμα της έχει τη μελέτη των κοινωνικών και οικονομικών θεσμών της ανώτερης ιεραρχικά κοινωνικής τάξης, της Αργόσχολης Τάξης, όπως ο ίδιος ο συγγραφέας την ονομάζει. Στόχος της τάξης αυτής είναι η κοινωνική αναγνώριση και η ευυποληψία, χαρακτηριστικά που θα επιτευχθούν μέσα από την άμετρη συσσώρευση του πλούτου. Μετά από εμπειριστατωμένη μελέτη και σύγκριση, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η κοινωνία της Οδύσσειας, έτσι όπως περιγράφεται μέσα στο έπος, όσον αφορά στον ανταγωνισμό, τις κοινωνικές τάξεις, τα ήθη και τις συνήθειες των ανθρώπων, την κατανάλωση και γενικότερα την οικονομική συμπεριφορά των ηρώων, αποτελεί έρεισμα στη ΘτΑΤ του Veblen. Δεδομένου του γεγονότος ότι ο χρόνος της ιστορίας της Οδύσσειας συμπίπτει χρονικά με το ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο του Veblen, αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον, εφόσον τότε είναι που ωρίμασε ο Χρηματικός Ανταγωνισμός της Αργόσχολης Τάξης, στοιχείο που δεσπόζει στην θεωρία του.

VEBLEN'S THEORY OF LEISURE CLASS IN HOMER'S ODYSSEY

Abstract

Odyssey by Homer is a heroic epic which is one of the oldest written pieces of European literature which has been fully preserved. This poem, created during the Geometric Period which lasts approximately from 1100-700 B.C., is a source of a plethora of historical information about this period, despite the fact that it is a literary and not a historical piece of work. In Odyssey Homer narrates the ten-year struggle of Odysseus for "nostos" (the idea of returning home a long journey), after the Trojan war, integrating all the hero's after war quests in 41 days, pointing out at the same time all the social, political and economic upheavals of the poet's era, an era during which the noblemen become powerful and question the institution of the hereditary reign. At the present project we have tried to locate and analyse the social, political and financial institutions of Odyssey's period and compare them to the Theory of the Leisure Class by Thorstein Veblen. This particular theory deals with the study of the social and financial institutions of the upper class in social hierarchy, a class called by the author himself as a Leisure Class (LC from this point and on). The goal of this class in social recognition and reputability, characteristics that can be achieved through unlimited accumulation of wealth. After thorough study and comparison, we reached the conclusion that the society of Odyssey, as it is described within the epic, is the basis of Veblen's theory of the Leisure Class, as far as competition, social classes, people's ethics and habits, consumption and financial behavior of the heroes are concerned. Taking into consideration the fact that the timeline of Odyssey coincides with the semi-peaceful financial stage of Veblen, it becomes extremely interesting since it is at this time that the Financial Competition of the Leisure Class, a prominent element in this theory, matures.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1°

Εισαγωγή

1.1. Γενικά

Με το όνομα του Ομήρου έχουν σωθεί δύο ηρωικά έπη, δύο ποιήματα που ψάλλουν τα κατορθώματα παλιών ηρώων, η Ιλιάδα και η Οδύσσεια, τα οποία αποτελούν τα αρχαιότερα διασωθέντα ολοκληρωμένα έπη της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας και χρονολογούνται τον 8° αιώνα π.χ..

Τα γεγονότα που περιγράφει ο Όμηρος στα δύο αυτά έπη διαδραματίστηκαν, σύμφωνα με την παράδοση, γύρω στο τέλος του 1180 π.χ., στο τέλος δηλαδή των Μυκηναϊκών χρόνων. Αυτόν τον κόσμο θέλησε να αναπαραστήσει στα έργα του ο Όμηρος, ο οποίος έζησε στη Χίο ή στη Σμύρνη, τον 8° αι. π.χ. Αυτό σημαίνει ότι τον χωρίζουν 400 περίπου χρόνια από τον κόσμο που περιγράφει στα έργα του. Και αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι εκείνη την εποχή ο μοναδικός τρόπος να διασωθούν ιστορικά στοιχεία ήταν η προφορική παράδοση, μέσω του λαϊκού τραγουδιού και της δημιουργίας των πιο παλιών επικών ποιητών, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι στην Ιλιάδα και στην Οδύσσεια υπάρχουν βέβαια στοιχεία από τον Μυκηναϊκό κόσμο, ωστόσο ο πολιτισμός, τα ήθη και τα έθιμα, η οικονομική, η πολιτική και η οικονομική οργάνωση, όπως τα συναντάμε στα δυο αυτά έπη, ανήκουν πιθανότατα στα Γεωμετρικά χρόνια, στην εποχή που έζησε ο Όμηρος δηλαδή.

Ωστόσο, εύλογα διατυπώνεται η αμφιβολία σχετικά με την αξιοπιστία των πληροφοριών αυτών, δεδομένου του γεγονότος ότι πρόκειται για έπη και όχι για ιστορικά κείμενα. Μετά την καταστροφή των Μυκηναϊκών Ανακτόρων και το πέρασμα από τη Μυκηναϊκή στη Γεωμετρική Εποχή, σηματοδοτείται μία περίοδος παρακμής σε κάθε επίπεδο. Η Γραμμική Β', η γραφή του Μυκηναϊκού πολιτισμού ξεχάστηκε, με αποτέλεσμα να επέλθει μία περίοδος πολιτισμικού αλλά και οικονομικού σκοταδισμού. Για τον λόγο αυτό η περίοδος που μεσολαβεί ονομάζεται και «σκοτεινοί αιώνες», καθώς δεν υπάρχουν ιστορικές πηγές γι' αυτήν. Η επαναφορά της γραφής θα γίνει κατά τον 9° αιώνα. Εντούτοις, τα ομηρικά έπη, παρά το γεγονός ότι αποτελούν ένα λογοτεχνικό είδος και όχι και όχι ιστορικά κείμενα, δε χάνουν την αξία τους ως πηγή ιστορικών πληροφοριών. Οι πληροφορίες που όντως παρέχει η λογοτεχνία, εν προκειμένω τα ομηρικά έπη, στον αναγνώστη που τα διαβάσει ως λογοτεχνία, προφανώς και δεν υποκαθιστούν την ιστορική αφήγηση αλλά

είναι άλλης τάξης: «Η Οδύσσεια είναι μία μεγάλη πληροφοριακή πύλη, όπου, χωρίς να το καταλαβαίνουμε, μαθαίνουμε ότι ο άνθρωπος είναι ιστορία, πολιτισμός, κουλτούρα, κατασκευή, επινόηση, ανοιχτό πνεύμα και μετασχηματισμός, καθώς και προσωπικές δυστυχίες και ευτυχίες, είναι κοινωνία και άτομο μαζί» (Vernant, 2013).

Η *Οδύσσεια* (12.080 στίχοι) περιέχει τη μυθιστορία του ναυτικού που με αλύγιστη επιμονή θέλει να ξαναγυρίσει στην πατρίδα του, θαλασσινά παραμύθια και θρύλους από τον Τρωικό πόλεμο, συνενωμένα και τα τρία σ' ένα και μοναδικό πρόσωπο, τον Οδυσσέα (Γεωργοπαπαδάκος, 1973). Ο Όμηρος λοιπόν εξιστορεί τον δεκαετή αγώνα του Οδυσσέα για τον νόστο, εντάσσοντας όμως όλες τις μεταπολεμικές περιπέτειες του ήρωα (και όχι μόνο) σε 41 ημέρες, τις οποίες εξιστορεί ο ίδιος ο ήρωας στον βασιλιά των Φαιάκων με την αφηγηματική τεχνική in media res.

Κεντρικό θέμα της *Οδύσσειας* λοιπόν είναι ο αγώνας του βασιλιά της Ιθάκης, του Οδυσσέα, να επιστρέψει με τους συντρόφους του από την Τροία, μετά το τέλος του Τρωικού πολέμου, στο νησί του και να ξαναπάρει τη θέση που είχε στο σπίτι του και στον λαό του. Ως δευτερεύον θέμα που λειτουργεί συμπληρωματικά είναι η αναζήτηση του Οδυσσέα από τη γυναίκα του, την Πηνελόπη, και, κυρίως, από τον γιο του, τον Τηλέμαχο, ο οποίος λόγω της πολυετούς απουσίας του πατέρα του από την Ιθάκη αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα ως προς τη διεκδίκηση του θρόνου από τους μνηστήρες – ευγενείς της τοπικής κοινωνίας. Έτσι, η δράση διεξάγεται τόσο στην ξενιτιά όσο και στην πατρίδα. Η *Οδύσσεια*, επομένως, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μεταπολεμικό έπος, καθώς παρουσιάζει τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά τον Τρωικό πόλεμο, προβλήματα που συνδέονται παράλληλα με τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις της εποχής του Ομήρου, κατά την οποία αποκτούν δύναμη οι ευγενείς αμφισβητώντας τον κληρονομικό βασιλικό θεσμό. Γι' αυτό και το ηρωικό στοιχείο της *Οδύσσειας* διαφέρει από εκείνο της *Ιλιάδας*. Στην *Ιλιάδα* ο ήρωας αναδεικνύεται μέσα από τον πόλεμο ενώ ο ηρωισμός της *Οδύσσειας* συνίσταται από έναν συνεχή αγώνα επιβίωσης και επίτευξης των στόχων του ήρωα.

Σύμφωνα με τον Griffin (2004), η μορφή της κοινωνίας που συναντούμε στην *Οδύσσεια* έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά. Υπάρχουν μικρές ή και μεγαλύτερες τοπικές κοινότητες που διοικούνται από τον βασιλιά. Εκτός από τον βασιλιά υπάρχουν δύο κυρίως κοινωνικές τάξεις, οι ευγενείς και οι μη ευγενείς. Οι ευγενείς

είναι η ανώτερη, μετά το βασιλιά, κοινωνική τάξη, η οποία απέχει από κάθε παραγωγική δραστηριότητα (αγροτική ή κτηνοτροφική) και επομένως ο πλούτος τους εξαρτάται από τον αριθμό των δούλων που κατέχουν. Οι ίδιοι είναι γαιοκτήμονες και ενίοτε πολεμιστές, όταν η ανάγκη το επιβάλλει, και συμμετέχουν στη διακυβέρνηση της κοινότητας με έμμεσο τρόπο, εφόσον οι γηραιότεροι συμμετέχουν σε συμβούλια που παίζουν κυρίως συμβουλευτικό ρόλο και ασκούν με έμμεσο τρόπο την εξουσία. Στην κατώτερη βαθμίδα βρίσκονται οι δούλοι, οι οποίοι όμως δε βρίσκονται στη χειρότερη θέση, αφού απολαμβάνουν κάποια προνόμια, τα οποία κάποιες φορές είναι αρκετά διευρυμένα ανάλογα με τη σχέση που έχουν με τον κύριό τους. Αποτελούν περιουσιακό στοιχείο τόσο του βασιλιά όσο και των ευγενών. Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν παρατηρείται η ύπαρξη μεσαιάς τάξης, παρόλο που υπάρχουν αναφορές σε εξειδικευμένα χειρωνακτικά και μη επαγγέλματα, όπως οι ξυλουργοί, οι θεραπευτές, οι αιιοδοί. Ωστόσο παρατηρούμε ότι σε πολλές περιπτώσεις ακόμη και οι βασιλιάδες ασκούν χειρωνακτική εργασία στον «οίκο»¹ τους στο πλαίσιο της αυτάρκειας που χαρακτήριζε τα νοικοκυριά εκείνης της εποχής.

Επίσης, το εμπόριο υφίσταται αλλά αντιμετωπίζεται από μία «αριστοκρατικού τύπου απέχθεια», εφόσον στην εποχή για την οποία γίνεται λόγος δεν έχει πάρει την καταξιοτική θέση των μεταγενέστερων εποχών. Τέλος, η φιλοξενία και η απόδοση τιμής μεταξύ ίσων αποτελούν συστατικά στοιχεία της ομηρικής κοινωνίας. Με αυτές τις αξίες μεγαλώνουν και κοινωνικοποιούνται τα βασιλόπουλα, όπως για παράδειγμα ο Τηλέμαχος.

Ωστόσο, όπως φαίνεται, η Οδύσσεια, εκτός από τις πραγματικές κοινωνίες, τα στοιχεία των οποίων παρουσιάστηκαν αδρομερώς παραπάνω, περιλαμβάνει και φανταστικά κοινωνικά στοιχεία, όπως την κοινωνία των Κυκλώπων, ή στοιχεία από την κοινωνία των Φαιάκων. Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω δεδομένο, μπορούμε

¹ Συγκεκριμένα, «οἶκος» στην αρχαία Ελλάδα δεν σήμαινε μόνο «σπίτι», όπως σήμερα, ούτε δήλωνε μόνο την «οικογένεια» (δηλαδή το σύνολο των μελών μιας ομάδας ανθρώπων που συνδέονται με συγγενικούς δεσμούς). Ο «οἶκος», όπως λέει χαρακτηριστικά ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά του, ήταν η μικρότερη μονάδα, το μικρότερο συστατικό στοιχείο της κοινωνίας· φυσικά, ειδικά στις κοινωνίες της γεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής, ο οίκος ήταν συνδεδεμένος και με την κατοχή γης. Το χαρακτηριστικό του οίκου πάντως, στο ιδεολογικό επίπεδο, ήταν ότι είχε μια συνέχεια μέσα στον χρόνο, είχε παρελθόν (τους προγόνους) και μέλλον (τους απογόνους). Γι' αυτό και ήταν υποχρέωση κάθε ενήλικου άνδρα να σεβαστεί το παρελθόν του οίκου του και να εξασφαλίσει τη συνέχειά του στο μέλλον. Άρα, η κοινωνική στάση και το ήθος κάθε άνδρα είχε συνέπειες όχι μόνο ατομικές, αλλά και ως προς τη συντήρηση και διατήρηση του κύρους του οίκου του.

να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τα ομηρικά έπη δεν αποτελούν ιστορία, από όπου θα μπορούσαμε να αντλήσουμε με ασφάλεια ιστορικά στοιχεία αναφορικά με την κοινωνική οργάνωση της εν λόγω ιστορικής περιόδου. Ακόμη όμως και οι φανταστικές κοινωνίες διαμορφώνονται βάσει του πραγματικού κοινωνικού προτύπου της εποχής εκείνης. Ακόμη και η θρησκεία της εποχής εκείνης και ο κόσμος τον οποίο αντιπροσωπεύει έχει δομηθεί επάνω στην ίδια κοινωνική πραγματικότητα που βίωναν οι άνθρωποι της ομηρικής εποχής.

Τα χαρακτηριστικά αυτής της κοινωνίας θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε ιδωμένα από την σκοπιά του Thorstein Veblen και τη «Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης» (από εδώ και στο εξής ΘτΑΤ), το πρώτο από τα δέκα βιβλία του που έχουν δημοσιευθεί από το 1899 έως και το 1923. Στη ζωή, το έργο και τα χαρακτηριστικά της εποχής που έζησε θα γίνει διεξοδική αναφορά στο 3ο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Συνοπτικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι ο Thorstein Veblen ήταν ένας οικονομολόγος, και ιδρυτής της Σχολής των Θεσμικών Οικονομικών, που δραστηριοποιήθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα, ο οποίος μέσα από τα έργα του εξέφρασε ρηξικέλευθες για την εποχή εκείνη και ίσως ανορθόδοξες θέσεις σε σχέση με τους σύγχρονους του οικονομολόγους.

Το ενδιαφέρον είναι ότι ο Veblen, μέσα από ΘτΑΤ, ασκεί δριμύτατη κριτική στην αργόσχολη (ανώτερη) τάξη και τους θεσμούς όχι μόνο της εποχής του αλλά και διαχρονικά, αρχής γενομένης από τις πρωτόγονες κοινωνίες και καταλήγοντας στην κοινωνία της εποχής του, έτσι όπως αυτή διαμόρφωσε τα χαρακτηριστικά της μετά τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο. Και ενώ στην Οδύσσεια ο βασιλικός θεσμός και η τάξη των ευγενών αποτελούν το εξέχον μέρος της κοινωνίας εκείνης της εποχής – γι' αυτό και ο Όμηρος εκθειάζει σε κάθε περίπτωση τη γενναιότητα, την ανδρεία και την αρετή τους – το έργο του Veblen αποτελεί μία μομφή στην ανώτερη τάξη όλων των εποχών, συμπεριλαμβανομένης και της ομηρικής κοινωνίας

1.2. Σκοπός και στόχοι της εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι αφενός να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε τη γενικότερη δομή και τις δυναμικές εξέλιξης του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού θεσμικού πλαισίου της ομηρικής εποχής, όπως περιγράφεται στην Οδύσσεια, μέσα από την οπτική της Θεωρίας της Αργόσχολης Τάξης του Thorstein Veblen.

Οι επιμέρους στόχοι είναι τρεις:

Ο πρώτος στόχος αφορά τη παρουσίαση της Θεωρίας της Αργόσχολης Τάξης του Veblen και των βασικών εννοιών στις οποίες στηρίζεται η παραπάνω θεωρία, δηλαδή του Χρηματικού Ανταγωνισμού, της Επιδεικτικής (ή Περίοπτης) Σχόλης, και της Επιδεικτικής (ή Περίοπτης) Κατανάλωσης.

Ο δεύτερος στόχος της εργασίας είναι να μελετήσει μέσα από συμπεριφορές επιδεικτικής κατανάλωσης την κοινωνικο-οικονομική δομή της εποχής της Οδύσσειας και να προσδιορίσει το στάδιο θεσμικής εξέλιξης (κατά Veblen) που μπορεί να τοποθετηθεί.

Ο τρίτος αφορά το συσχετισμό ανάμεσα στην παραπάνω θεωρία και την κοινωνία της Οδύσσειας, όπως παρουσιάζεται από τον Όμηρο. Βασική επιδίωξη είναι η διερεύνηση των στοιχείων που εντοπίζονται στην κοινωνία της Οδύσσειας και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, τα οποία αντανakλούν κατά τον Veblen κάποιο από τα στάδια της θεσμικής εξέλιξης της ανθρωπότητας.

Τέλος, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης διατυπώθηκε στη νεότερη εποχή (1899), παραμένει η πρόκληση να εξεταστεί κατά πόσο η θεωρία αυτή με όλες τις παραμέτρους της είναι δυνατόν να βοηθήσει τον σύγχρονο μελετητή στη μελέτη και την κατανόηση των δομών, αρχών, αξιών και λειτουργία παλαιότερων κοινωνιών, και στην προκειμένη περίπτωση της ομηρικής κοινωνίας όπως αποτυπώνεται στην Οδύσσεια.

1.3. Δομή της εργασίας

Το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την εισαγωγή της εργασίας, όπου γίνεται λόγος για την εποχή του Ομήρου και τα χαρακτηριστικά στοιχεία που αφορούν την κοινωνία πραγματικότητα όπως παρουσιάζεται στην Οδύσσεια. Στη συνέχεια εμπεριέχει τον σκοπό, τους στόχους και τη δομή της παρούσης εργασίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει τη ζωή και το έργο του Veblen καθώς και την εποχή που έζησε με τα κύρια χαρακτηριστικά της. Τέλος παρατίθεται μία συνοπτική παρουσίαση της ΘτΑΤ.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο της παρούσας εργασίας, που αφορά τις βασικές έννοιες της ΘτΑΤ, τον Χρηματικό Ανταγωνισμό, την Περίοπτη Σχόλη και την Περίοπτη Κατανάλωση.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται ένας συσχετισμός ανάμεσα στις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές δομές της κοινωνίας της Οδύσσειας και τις έννοιες της ΘτΑΤ. Τέλος, γίνεται προσπάθεια να εντάξουμε την εποχή της Οδύσσειας στα αντίστοιχα οικονομικά στάδια της Θεωρίας του Veblen.

Το πέμπτο κεφάλαιο αποτελεί τον επίλογο, στον οποίο παρουσιάζονται τα γενικότερα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Ο Thorstein Veblen και η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης

2.1. Εισαγωγή

Στην πρώτη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου γίνεται απόπειρα να σκιαγραφήσουμε τον Thorstein Veblen, τον εμπνευστή της «Θεωρίας της Αργόσχολης Τάξης», τη ζωή και το έργο του. Στη δεύτερη ενότητα επιχειρούμε να παρουσιάσουμε την εποχή που έζησε, τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα της που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη σύλληψη και διατύπωση της θεωρίας του. Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει μια συνοπτική παρουσίαση της ΘτΑΤ και στην τελευταία διεξάγονται τα συμπεράσματα του κεφαλαίου.

2.2. Στοιχεία βιογραφίας του Thorstein Veblen

Ο Thorstein Veblen είναι ένας οικονομολόγος που η συγγραφική και ακαδημαϊκή του δράση χρονολογείται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Πρόκειται για μία σημαντική μορφή των κοινωνικών επιστημών και ιδρυτή της Σχολής των Θεσμικών Οικονομικών, που επεδίωκε να εφαρμόσει μία εξελικτική, δυναμική προσέγγιση στη μελέτη των οικονομικών θεσμών (Αρβανιτίδης και Παπαδόπουλος, 2017). Θεωρήθηκε από τους συγχρόνους του ιδιαίτερα ριζοσπαστικός, εφόσον αφενός άσκησε δριμύτατη κριτική στην συμβατική οικονομική επιστήμη, όπως είχε διαμορφωθεί από τους συγχρόνους του, αφετέρου εισήγαγε μία ρηξικέλευθη θεώρηση της Αμερικανικής Κοινωνίας του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, μέσω των θεωριών που διατύπωσε.

Ο Veblen, νορβηγικής καταγωγής, γεννήθηκε το 1857 στο Wisconsin των ΗΠΑ, όπου είχαν μεταναστεύσει οι γονείς του. Εκεί έμεινε μέχρι τα οκτώ του χρόνια. Από εκεί μετακόμισε στη Minnesota με τον πατέρα του, έναν τεχνίτη-γεωργό, όπου και έμεινε μέχρι να γίνει 18 χρονών. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν έμαθε αγγλικά παρά μόνο όταν πήγε στο σχολείο, ακόμη και τότε όμως μιλούσε την αγγλική γλώσσα με μία ιδιαίτερη προφορά. Έπειτα στάλθηκε στο Carleton, ένα τοπικό κολέγιο στο Northfield της Minnesota, από το οποίο αποφοίτησε μετά από τρία χρόνια, γεγονός που αποδεικνύει ότι επρόκειτο για έναν λαμπρό φοιτητή αλλά και παράλληλα και μία προσωπικότητα. Στη συνέχεια ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στο

Πανεπιστήμιο του Johns Hopkins και το 1884 έλαβε το διδακτορικό του από το Yale. Επειδή δεν έβρισκε μία θέση διδασκαλίας, επέστρεψε στη φάρμα του πατέρα του στη Minnesota, όπου πέρασε τα περισσότερα από τα επόμενα επτά χρόνια διαβάζοντας "για μέρες", όπως είχε γράψει ένας βιογράφος.

Το 1888 παντρεύτηκε την Helen Rolfe, μέλος μιας πλούσιας και ισχυρής οικογένειας πανεπιστημιακών λειτουργών. Επειδή δυσκολευόταν να βρει δουλειά, μπήκε στο Πανεπιστήμιο Cornell το 1891 ως απόφοιτος σπουδαστής. Εκεί εντυπωσίασε τον Τζ. Λόρενς Λάφλιν τόσο πολύ που, όταν ζητήθηκε από τον Λάφλιν να ηγηθεί του τμήματος Οικονομικών στο νέο Πανεπιστήμιο του Σικάγο το 1892, πήρε τον Veblen μαζί του ως συνεργάτη. Τότε ο Veblen κατέλαβε την πρώτη του ακαδημαϊκή θέση. Στο Σικάγο ο Veblen πέτυχε μόνο το βαθμό του βοηθού καθηγητή. Ωστόσο, λόγω του ανορθόδοξου τρόπου διδασκαλίας του, ο οποίος αποτέλεσε την αιτία να μην επιλέγουν οι φοιτητές τα μαθήματά του αλλά και λόγω της πολυτάραχης ερωτικής ζωής του, προκλήθηκε ρήξη όχι μόνο με τη σύζυγό του, με την οποία χώρισε οριστικά λίγα χρόνια αργότερα, το 1911, αλλά και με τους συναδέλφους του. Έτσι, αναγκάστηκε να διακόψει τη συνεργασία του με το Πανεπιστήμιο. Το επόμενο βήμα έγινε στο Πανεπιστήμιο του Stanford, όπου έμεινε για τρία χρόνια. Με την παρέλευση των τριών χρόνων, οι προσωπικές του υποθέσεις και η ιδιόρρυθμη συμπεριφορά του για μια ακόμη φορά τον ανάγκασαν το 1909 να παραιτηθεί. Αξίζει να σημειωθεί ένα περιστατικό, ενδεικτικό της εκκεντρικότητάς του. Λέγεται ότι κάποια χρονιά άλλαξε τις ώρες γραφείου από 10-11 π.μ. τη Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή σε 10-10.05 π.μ. τη Δευτέρα (Beam 1997). Μετά το οριστικό διαζύγιο με τη σύζυγό του ο Veblen άρχισε να διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Missouri. Εκεί έγραψε τέσσερα από τα πιο γνωστά βιβλία του, ενώ ζούσε στο υπόγειο του σπιτιού ενός συναδέλφου του.

Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Veblen πήγε στην Washington, όπου κατέλαβε μία θέση στην Υπηρεσία Τροφίμων. Ωστόσο, κι εκεί επρόκειτο να μείνει μόνο για πέντε μήνες, εφόσον η προσέγγιση του Veblen στα οικονομικά ζητήματα δεν ήταν συμβατή με τις τρέχουσες αντιλήψεις των κυβερνητικών παραγόντων. Το φθινόπωρο του 1918 βρέθηκε στην Νέα Υόρκη, όπου εντάχθηκε στο εκδοτικό επιτελείο του Dial, ένα λογοτεχνικό και πολιτικό περιοδικό, για το οποίο έγραψε μια σειρά άρθρων, κάνοντας παράλληλα και διαλέξεις στη Νέα Σχολή Κοινωνικής Έρευνας. Αξίζει να σημειωθεί ότι την αμοιβή του

χρηματοδοτούσε ένας πρώην φοιτητής του. Η παραμονή του στο περιοδικό δεν κράτησε περισσότερο από ένα χρόνο Στο μεταξύ η δεύτερη γυναίκα του, Anne Fessenden Bradley, με την οποία είχε παντρευτεί το 1914, υπέστη έναν ισχυρό νευρικό κλονισμό και ακολούθησε ο θάνατός της, το 1920. Τελευταίος σταθμός της ζωής του υπήρξε πάλι το Stanford, όπου και έζησε σε μία καλύβα, σε μία αγροτική περιοχή. Εκεί πέθανε στις 3 Αυγούστου 1929.

Στην Αμερική του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα κυριαρχούσαν δύο σχολές κοινωνιολογικής μελέτης, εκ των οποίων η μία θεοποιεί τη «Μέθοδο» ως τρόπο προσέγγισης και ερμηνείας των δεδομένων και η άλλη τη «Θεωρία». «Το έργο του Thorstein Veblen προβάλλει, σαν μια ζωντανή διαμαρτυρία ενάντια σ' αυτές τις κυρίαρχες τάσεις της υψηλής άγνοιας. Ήξερε πάντα τη διαφορά ανάμεσα στο επουσιώδες και το σημαντικό, και είχε υπόψη του τις ακαδημαϊκές παγίδες της πολυπραγμοσύνης και απαιτητικότητας. Ενώ ήταν άνθρωπος προσηλωμένος στη σκέψη, κράταγε πεντακάθαρο το μάτι του μυαλού του πάνω στο αντικείμενο που εξετάζε. Ο Veblen ήταν τελείως ανίκανος για ειδικός. Έδωσε εξετάσεις στη φιλοσοφία και καταρτίστηκε ως οικονομολόγος, αλλά ήταν επίσης κοινωνιολόγος και ψυχολόγος. Ενώ οι ειδικοί κατασκεύαζαν έναν κόσμο που ταίριαζε μόνο στα μέτρα τους, ο Veblen ήταν επαγγελματίας αντι-ειδικός» (Mills, 1953, σελ. 12).

Εκτός από τη «Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης» (“The Theory of the Leisure Class”) που δημοσιεύτηκε το 1899, ο Veblen δημοσίευσε το 1904 τη «Θεωρία της Εμπορικής Επιχείρησης», (“The Theory of Business Enterprise”) και το 1914 το «Ένστικτο της Εργατικότητας», (“The Instinct of Workmanship). Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1915) δημοσιεύτηκε η «Αυτοκρατορική Γερμανία», (“Imperial Germany and the Industrial Revolution”) και η «Φύση της Ειρήνης», (“The nature of Peace”) (1917). Στη συνέχεια έγραψε τη «Θέση της Επιστήμης στον Σύγχρονο Πολιτισμό», (“The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays”). Στη συνέχεια το 1923 δημοσιεύτηκε το βιβλίο «Οι Μηχανικοί και το Σύστημα των Τιμών», (“The Engineers and the Price System”), (1921), η «Ανύπαρκτη Ιδιοκτησία», (“Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: The Case of America”) και μετά το θάνατό του τα «Δοκίμια πάνω στη Μεταβαλλόμενη Τάξη μας», (“Essays in Our Changing Order”). Σύμφωνα με τον Mills (1953, σελ. 13) «... αυτά αποτελούν την κληρονομιά που άφησε ο Veblen προς

χρήση της ανθρώπινης κοινότητας. Δεν υπάρχει καλύτερη σειρά βιβλίων, γραμμένη από ένα μοναδικό άτομο, γύρω από την αμερικανική κοινωνία. Δεν υπάρχει καλύτερη κληρονομιά πρόσφορη για εκείνους που μπορούν, ακόμα, να διαλέξουν τους προγόνους τους.»

2.3. Η εποχή του T. Veblen

Ο Veblen έζησε στην Αμερική κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} και στις πρώτες του 20^{ου} αιώνα, μία εποχή που χαρακτηρίζεται από σημαντικές αλλαγές στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πεδίο.

Η εποχή που ακολούθησε τον εμφύλιο πόλεμο στην Αμερική ονομάζεται «επίχρυση εποχή», όρος που χαρακτηρίζει την Αμερική κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τον Mark Twain και τον Charles Dudley Warner (Shmoor, 2008). Πρόκειται για μία από τις πιο δυναμικές, αμφιλεγόμενες και ευμετάβλητες περιόδους της Αμερικανικής ιστορίας. Ο χαρακτηρισμός αυτός παραμένει ενεργός μέχρι και σήμερα, εφόσον ανταποκρίνεται επιτυχώς στα χαρακτηριστικά εκείνης της εποχής, μιας εποχής κατά την οποία η αχαλίνωτη απληστία, η κερδοσκοπία που χαρακτήριζε τον χώρο της οικονομίας και η διαφθορά στην πολιτική ζωή σκεπάστηκαν κάτω από ένα πέπλο «χρυσού» και ευμάρειας. (Shmoor, 2008). Ωστόσο, πολλοί από τους συγχρόνους του Twain διαφώνησαν με τον χαρακτηρισμό αυτό της παραπάνω περιόδου, όπως ο William Graham Sumner, ο οποίος θεώρησε ότι οι οικονομικές ανισότητες που προέκυψαν κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν αναμενόμενες και ως ένα βαθμό αναγκαίες για την πρόοδο του συνόλου της κοινωνίας (Shmoor, 2008).

Κατά τη διάρκεια της «Επίχρυσης Εποχής» η βιομηχανική οικονομία στην Αμερική γνώρισε τεράστια άνθηση, με αποτέλεσμα να συσσωρευτεί τεράστιος πλούτος, τον οποίο όμως διαχειρίζονταν μόνο ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού. Τα παρακάτω στοιχεία είναι ενδεικτικά της ανάπτυξης αυτής. Το 1860 ο συνολικός πλούτος του έθνους ήταν 16.000.000.000 \$, ποσό που το 1900 γίνεται 88.000.000.000 \$. Αυτό μεταφράζεται σε μία κατά κεφαλήν αύξηση από 500\$ σε 1.100\$. Η ανάπτυξη αυτή σηματοδοτεί μία έκρηξη στην αμερικανική παραγωγή. Το 1869 ο μεταποιητικός τομέας της οικονομίας απέδωσε 3.000.000.000\$, ποσό που αυξήθηκε σε

13.000.000.000\$ το 1900. Αυτό συνοδεύτηκε από παράλληλη αύξηση του εργατικού δυναμικού της Αμερικής από 13.000.000 σε 19.000.000 ανθρώπους (Bailyn, 1985).

Η παραπάνω οικονομική ανάπτυξη σηματοδότησε ταυτόχρονα και την ανάπτυξη ενός εθνικού συστήματος μεταφορών και τηλεπικοινωνιών. Η δημιουργία ενός εκτενούς σιδηροδρομικού δικτύου [σύμφωνα με τον Bailyn (1985) το σιδηροδρομικό δίκτυο της Αμερικής αυξήθηκε από 35.000 μίλια το 1865 σε 242.000 το 1900] και η εμφάνιση των τηλεφωνικών γραμμών που απλώνονται σε όλη τη χώρα δημιουργούν νέες ευκαιρίες για τους επιχειρηματίες, δημιουργώντας και τις προϋποθέσεις για φθηνότερα προϊόντα για τους καταναλωτές, εφόσον εξασφαλίζουν την ασφαλή και γρήγορη μετακίνηση τόσο των ανθρώπων όσο και των προϊόντων. Παράλληλα, νέες αντιλήψεις κάνουν την εμφάνισή τους όσον αφορά τη βιωσιμότητα και την αποδοτικότητα μιας επιχείρησης, κάνοντας σαφές ότι προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω προϋποθέσεις θα πρέπει η επιχείρηση να είναι μεγάλη, να διαθέτει εξειδικευμένο προσωπικό, το οποίο όμως να είναι σε θέση να προσαρμόζεται γρήγορα στα επιτεύγματα της τεχνολογικής επανάστασης, και τέλος να υπάρχει η δυνατότητα εκσυγχρονισμού της ίδιας της επιχείρησης. Επειδή όμως αυτό απαιτεί τεράστια επενδυτικά κεφάλαια, παρουσιάζεται το φαινόμενο της συγκέντρωσης της βιομηχανίας. Έτσι, αρχίζει να δημιουργείται μια αλυσίδα από μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα, τα λεγόμενα τραστ (trust), όπως οι εταιρείες Φορντ και Τζένεραλ Μότορς για τη βιομηχανία αυτοκινήτων. Ενδεικτικοί είναι οι αριθμοί. Στις Η.Π.Α. μεταξύ των ετών 1900-1901 δημιουργήθηκαν 79 τραστ. Γύρω στο 1910 το 1% των επιχειρήσεων είναι τραστ, τα οποία απασχολούν το 30% των εργαζομένων και παράγουν το 43% των βιομηχανικών προϊόντων. (Lefebvre, 1973).

Ταυτόχρονα παρατηρείται μία σταδιακή μεταβολή στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος, με την επικράτηση του φιλελεύθερου ανταγωνιστικού καπιταλισμού και την καθιέρωση των μονοπωλίων όχι μόνο σε εθνική κλίμακα, εφόσον οι μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις επεκτείνουν τις οικονομικές τους δραστηριότητες και εκτός των συνόρων, με την εξαγορά ξένων επιχειρήσεων ή την ανάπτυξη επενδυτικών δραστηριοτήτων σ' αυτές.

Η τάση αυτή επιδρά και στο τραπεζικό σύστημα, εφόσον το μεγάλο βιομηχανικό κεφάλαιο με τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες του για επενδύσεις επεκτείνεται και σ' αυτόν τον χώρο, με αποτέλεσμα το ανεξάρτητο τραπεζικό

κεφάλαιο να συγχωνευτεί με το βιομηχανικό. Από τη συγχώνευση αυτή δημιουργείται το χρηματιστικό κεφάλαιο, το οποίο θα αποτελέσει τον πυλώνα των μεγάλων βιομηχανικών συγκροτημάτων.

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν σε μία παράλληλη ανάπτυξη της αστικοποίησης, με παράλληλη αύξηση των μεταναστευτικών ροών, κυρίως από την Ευρώπη. Κατά το 1900 οι κάτοικοι της Αμερικής (30.000.000) αντιπροσώπευαν το 40% του αμερικανικού πληθυσμού, από το 20% το 1860. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μισοί από τους κατοίκους των πόλεων ήταν ευρωπαίοι μετανάστες. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880 5.000.000 άνθρωποι μετανάστευσαν στην Αμερική από το εξωτερικό. Οι φτωχογειτονιές του Σικάγου ήταν τρεις φορές πιο πυκνοκατοικημένες από ό,τι στην Καλκούτα (Cashman, 1984). Ωστόσο αξιοσημείωτη είναι και η αύξηση της μεταναστευτικής ροής από τις αγροτικές περιοχές της Αμερικής προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, προκειμένου να εξασφαλίσουν μία θέση εργασίας, εφόσον η βιομηχανική ανάπτυξη τους παρείχε ανάλογες εγγυήσεις, ή να ζήσουν το όνειρο μιας άνετης και γεμάτης συγκινήσεις ζωής (Barrows, 2007).

Ωστόσο, ενώ οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ κεφαλαιοποιούν τον ταχύτατα αυξανόμενο πλούτο της Αμερικής, οι βιομηχανικοί εργάτες επιβιώνουν κάτω από άθλιες συνθήκες, χαμηλά αμειβόμενοι και δουλεύοντας με εξαντλητικά ωράρια σε ανθυγιεινά και πολλές φορές επικίνδυνα για τη σωματική τους ακεραιότητα εργοστάσια. Η ίδια κατάσταση παρατηρείται και στους αγρότες, οι οποίοι λόγω του αυξανόμενου ανταγωνισμού που αντιμετώπισαν, των κορεσμένων αγορών και της συνακόλουθης πτώσης των τιμών των προϊόντων τους, είδαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα το μερίδιό τους στον εθνικό πλούτο να μειώνεται σημαντικά, υποβαθμίζοντας παράλληλα και το βιοτικό τους επίπεδο.

Τέλος, η παρουσία διεφθαρμένων και αναποτελεσματικών πολιτικών αποτελεί το αίτιο και παράλληλα το αιτιατό της κατάστασης όπως ακριβώς διαμορφώθηκε κατά την «Επίχρυση Εποχή», και, παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι Αμερικανοί επιθυμούσαν πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, οι ίδιοι οι πολιτικοί δεν ήταν σε θέση να ικανοποιήσουν (Shmoor, 2008).

Εν κατακλείδι η Επίχρυση Εποχή ήταν μία εποχή των αντιφάσεων: συσσωρευμένος πλούτος σε μικρό ποσοστό ανθρώπων, φτώχεια και ανέχεια για το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού. Ωστόσο, οι αντιφάσεις αυτές ενέπνευσαν

δημιουργικές απαντήσεις που βοήθησαν στην οικοδόμηση της σύγχρονης Αμερικής, εφόσον έθεσαν τα θεμέλια για μεταρρυθμίσεις απαραίτητες για την εξέλιξη της οικονομίας και της κοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

2. 4. Σύντομη παρουσίαση της «Θεωρίας της Αργόσχολης Τάξης»

Ολόκληρη η «Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης», το πιο γνωστό από τα έργα του Veblen, αποτελεί μία σάτιρα και ένα δριμύτατο κατηγορητήριο απέναντι στην άρχουσα τάξη, την «Αργόσχολη Τάξη» της Αμερικής, έτσι όπως αυτή διαμόρφωσε τα χαρακτηριστικά της στις αρχές του 20^{ου}. Εξάλλου, ο ίδιος ο Veblen διαπίστωσε ότι «...ο κόσμος, μέσα στον οποίο ζούσε, κυριαρχούνταν απ' ό,τι μπορεί κανείς να αποκαλέσει σχιζοφρενή ρεαλισμό» (Mills, 1953, σελ 9).

Η ΘτΑΤ, λοιπόν, είναι μία πραγματεία που ως θέμα της έχει τη μελέτη των κοινωνικών και οικονομικών θεσμών της ανώτερης ιεραρχικά κοινωνικής τάξης, της Αργόσχολης Τάξης (στο εξής ΑΤ), όπως ο ίδιος ο συγγραφέας την ονομάζει. Στόχος της τάξης αυτής είναι η κοινωνική αναγνώριση και η ευυποληψία, χαρακτηριστικά που θα επιτευχθούν μέσα από την άμετρη συσσώρευση του πλούτου. Στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας βρίσκονται όλες οι άλλες κοινωνικές τάξεις, η υποχρέωση των οποίων είναι η παραγωγή των αγαθών όχι για ίδιον όφελος αλλά για την αύξηση του κύρους και του γοήτρου της ΑΤ μέσα από την κατανάλωση και επίδειξη αυτών με τρόπο περίοπτο και προκλητικό. Οι τάξεις αυτές ονομάζονται συνοπτικά από τον ίδιο τον συγγραφέα ως «Παραγωγική Τάξη» (στο εξής ΠΑ).

Η Χρηματική Άμιλλα ή καλύτερα Ανταγωνισμός – είναι πιο θεμιτή η χρήση του όρου αυτού, εφόσον υποδηλώνει ταυτόχρονα και τα κίνητρα που υποκινούν τη δράση της ΑΤ – διατρέχει ολόκληρο το έργο του Veblen, αποτελώντας τον πρωταρχικό παράγοντα που θα καθορίσει τη συμπεριφορά και τους στόχους της ΑΤ, οι οποίοι θα υλοποιηθούν μέσω της Περίοπτης Σχόλης και της Περίοπτης Κατανάλωσης. Οι τρεις αυτές βασικές έννοιες (Χρηματικός Ανταγωνισμός, Περίοπτη Σχόλη και Περίοπτη Κατανάλωση) αποτελούν τον θεματικό άξονα του βιβλίου, μέσα από την εξελικτική τους πορεία από τις πρωτόγονες κοινωνίες έως και την εποχή που εκπονήθηκε η εν λόγω ανάλυση (1899). Οφείλουμε παράλληλα να σημειώσουμε, προκειμένου να γίνει πιο κατανοητή η παρουσίαση της παρούσας θεωρίας, ότι ο

Veblen διακρίνει τρία βασικά στάδια πολιτισμού, το στάδιο της αγριότητας, της βαρβαρότητας και του πολιτισμού και τέσσερα οικονομικά στάδια, το ειρηνικό οικονομικό στάδιο, το ληστρικό, το ημι-φιλειρηνικό και το σύγχρονο φιλειρηνικό. Από αυτά, το πρώτο αντιστοιχεί στο στάδιο της αγριότητας, το δεύτερο και το τρίτο στο στάδιο της βαρβαρότητας και το τέταρτο στο στάδιο του πολιτισμού.

Ο Veblen θεωρεί ότι στο πρώτο οικονομικό στάδιο, το ειρηνικό, που ταυτίζεται με το πολιτισμικό στάδιο της αγριότητας, ο άνθρωπος έχει συγκροτηθεί σε πρωτόγονες κοινότητες, τα μέλη των οποίων διακατέχονται από ειλικρίνεια, εντιμότητα, ενώ ο ανταγωνισμός που αποτελεί δομικό στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας, δε μορφοποιείται σε ατομικό επίπεδο, παίρνοντας τη μορφή συναγωνισμού και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης για ολόκληρη την κοινότητα. Παράλληλα, κυριαρχεί και το «ένστικτο της εργατικότητας. Ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας δεν έχει κάνει την εμφάνισή του, με αποτέλεσμα την απουσία της «φθονερής σύγκρισης». Κοινός στόχος αποτελεί η αντιμετώπιση των απειλών που προέρχονται από το φυσικό περιβάλλον και η επιβίωση.

Η ΑΤ, σύμφωνα με τον Veblen, θα αποτελέσει γέννημα του επόμενου οικονομικού σταδίου, του «ληστρικού», από τη στιγμή που οι κοινότητες θα διευρυνθούν και θα έρθουν σε επαφή με άλλες ομάδες, εχθρικές αυτή τη φορά. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία ανταγωνιστικού πνεύματος που μορφοποιείται μέσα από πολεμικές αναμετρήσεις, δημιουργώντας ανθρώπους με εχθρική διάθεση και φιλοπόλεμη ιδιοσυγκρασία ως μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα τους. Ο ενθουσιασμός για τη συμμετοχή στον πόλεμο ήταν μεγάλος, από τη στιγμή που η διάκριση αποτελούσε ζήτημα τιμής γι' αυτούς. Σε αντίθεση με τα μέλη της ΠΤ που έμεναν απαθείς απέναντι σε πολεμοχαρή ενδιαφέροντα. Ακόμη και το κυνήγι, που αποτελεί μία έκφανση της ειρηνικής ζωής, γίνεται το εφιαλτήριο επίδειξης του ανταγωνισμού με απώτερο στόχο την αναγνώριση της τιμής. Εξάλλου, «ο πόλεμος και το κυνήγι είναι και τα δύο του ίδιου γενικού χαρακτήρα. Και τα δύο είναι ληστρικής φύσης, ο πολεμιστής και ο κυνηγός θερίζουν κι οι δύο εκεί που δεν έσπειραν» (ΘτΑΤ, 38).

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες διαμορφώθηκαν τα χαρακτηριστικά της ΑΤ, με την κυριαρχία του ανδρικού φύλου και την ταυτόχρονη υποτίμηση του γυναικείου και τη διάκριση των απασχολήσεων σε τιμητικές και μη. Το «κατόρθωμα», είτε ως η έκβαση μιας νικητήριας μάχης, είτε ως αποτέλεσμα ενός επιτυχημένου κυνηγετικού

στόχου, και η συνακόλουθη «τιμή» (κλέος) γίνονται τα μέσα από τα οποία εξαρτάται ο βαθμός της κοινωνικής αναγνώρισης των ατόμων και η μετέπειτα είσοδος στους κόλπους της ΑΤ. Τρόπαια, λάφυρα και δούλοι αποδεικνύουν τον βαθμό της ευυποληψίας του ατόμου, επιδεικνύοντας περίτρανα και το μέγεθος της ατομικής ιδιοκτησίας, εφόσον όλα αυτά περνούν πλέον από τη κοινή χρήση στο πλαίσιο της ομάδας στην ατομική χρήση. Απότοκο των παραπάνω είναι η γέννηση της απληστίας ως προς τη συσσώρευση του πλούτου, από τη στιγμή που αυτός πλέον αποτελεί το μέτρο της αξίας του ατόμου στην κοινωνία. Ωστόσο, η εξέλιξη της κοινωνίας δεν αφήνει ανεπηρέαστες και τις κοινότητες, εφόσον οι τελευταίες μεγαλώνουν σε μέγεθος και αριθμό. Η ΑΤ, επομένως, οφείλει να επιδεικνύει αυτόν τον πλούτο, χρησιμοποιώντας τρόπους που κάνουν πιο ορατή την κατοχή του, επιβεβαιώνοντας περίτρανα και την περίοπτη κοινωνική τους θέση. Έτσι, η Περίοπτη Σχόλη και η Περίοπτη Κατανάλωση αποτελούν συμπεριφορές που υιοθετούνται από τα μέλη της ΑΤ, προκειμένου να πετύχουν τον στόχο τους.

Έχοντας φτάσει πια στο ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο, η διάκριση μεταξύ παραγωγικών και μη παραγωγικών απασχολήσεων κάνει ακόμη μεγαλύτερο το χάσμα μεταξύ της ΑΤ και της ΠΤ, με τα μέλη της πρώτης να απέχουν επιδεικτικά από κάθε μορφή παραγωγικής δραστηριότητας. Έτσι, η πάλη για κοινωνική υπεροχή μετέτρεψε την παραγωγική εργασία σε αναξιοπρεπή ενασχόληση, ενασχόληση που ταιριάζει μόνο στην ΠΤ. Ο άπλετος ελεύθερος χρόνος που προέκυψε για τα μέλη της ΑΤ καλύπτεται είτε με τον πόλεμο και την ενασχόληση με την πολιτική, είτε με τη θρησκεία και τη συμμετοχή σε αθλητικούς αγώνες. Επομένως, η Περίοπτη Σχόλη του Veblen δε συνάδει με την τεμπελιά, τη νωθρότητα και τον εφησυχασμό αλλά με την εξασφάλιση του προνομίου της μη παραγωγικής αξιοποίησής του, μετατρέποντας έτσι τον πλούτο και τη δύναμη σε κοινωνική επίδειξη. Εξάλλου, η γνώση των «νεκρών» γλωσσών, η ενασχόληση με τον αθλητισμό, το επιτηδευμένο ντύσιμο και η ενεργή συμμετοχή στα κοσμικά γεγονότα το αποδεικνύουν περίτρανα. Η αποχή από τις παραγωγικές ασχολίες αφορούσε και τη σύζυγο της κεφαλής του οίκου και ένα μέρος από το υπηρετικό προσωπικό. Επρόκειτο για την αντιπροσωπευτική «σχόλη» ή «υποκαταστασιακή αργόσχολη τάξη» (ΘτΑΤ, 317), η οποία αποδείκνυε περίτρανα την κοινωνική θέση και τη συσσώρευση του πλούτου.

Καθώς οι κοινωνίες διευρύνονταν και σε μέγεθος και σε αριθμό καθίστατο επιτακτική η ανάγκη της μεγαλύτερης επίδειξης του πλούτου, εφόσον η οικονομική

συμπεριφορά των μελών της ΑΤ εκτίθεντο σε μεγαλύτερο ποσοστό ανθρώπων. Η Περίοπτη Σχόλη, όσο περίοπτη και να ήταν, δεν ήταν αρκετή για να επιτευχθεί η κοινωνική αναγνώριση που ήταν ο στόχος της τάξης αυτής. Μόνο η κατανάλωση πόρων θα μπορούσε να ανταποκριθεί αμεσότερα στον στόχο αυτόν. Και πράγματι, αυτή η συμπεριφορά, η οποία μετατρέπεται σε Περίοπτη Κατανάλωση, εφόσον δεν αφορά την κατανάλωση πόρων που εξασφαλίζουν την επιβίωση αλλά την κατανάλωση για καλοπέραση και προσωπικές ανέσεις, αποκτά την ισχύ συμβατικού νόμου για τα μέλη της τάξης αυτής, τα οποία καταναλώνουν την καλύτερη ποιότητα των αγαθών και στις μεγαλύτερες ποσότητες. Και όσο πιο δαπανηρό και μη χρηστικό είναι ένα αγαθό που καταναλώνεται, τόσο επιτυγχάνεται ο τελικός στόχος που είναι η κοινωνική αναγνώριση και εκτίμηση. Και σε ό,τι αφορά την Περίοπτη Κατανάλωση, σημαντικό ρόλο ως προς την κατεύθυνση αυτή παίζει και η σύζυγος της κεφαλής του οίκου, η οποία καταναλώνει περίοπτα για λογαριασμό του συζύγου της.

Ο Veblen στη ΘτΑΤ, στην προσπάθειά του να περιγράψει την οικονομική συμπεριφορά των μελών της, εντοπίζει κάποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τάξης αυτής. Αρχικά επισημαίνει ότι η ΑΤ, επειδή βρίσκεται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας και καταλαμβάνει την πιο περίοπτη θέση, αποτελεί αξιακό πρότυπο συμπεριφοράς και για τα μέλη των άλλων τάξεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της οικονομίας - παράγοντας ολοένα και περισσότερα αγαθά δημιουργούνται πλεονάσματα που αφορούν όχι μόνο την κάλυψη των βασικών αναγκών αλλά και μη χρηστικών πόρων - εφόσον η σπατάλη αποτελεί επιδίωξη και ζητούμενο για όλες τις τάξεις, προκειμένου να προσομοιάσουν έστω στην ΑΤ.

Ένα άλλο στοιχείο που αφορά την ΑΤ είναι η διαμόρφωση των κανόνων του γούστου με χρηματικά κριτήρια. «Οι κανόνες γούστου είναι φυλετικές συνήθειες, αποκτημένες μέσα από ένα λίγο – πολύ παρατεταμένο εθισμό στην επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία του είδους των πραγμάτων, για τα οποία εκφέρεται μια ευνοϊκή ή μη-ευνοϊκή κρίση γούστου. Όταν οι άλλες συνθήκες παραμένουν οι ίδιες, όσο πιο μακροχρόνιος και πιο αδιάκοπος είναι ο εθισμός, άλλο τόσο πιο νόμιμος είναι ο κανόνας γούστου, για τον οποίο πρόκειται» (ΘτΑΤ, 359). Έτσι, η οικονομική συμπεριφορά της ΑΤ και οι επιλογές των μελών της συνέβαλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση των αισθητικών κριτηρίων και του περιεχόμενου των εννοιών, όπως ομορφιά και θελκτικότητα. Όμορφο και θελκτικό, λοιπόν, θεωρούνταν ένα αντικείμενο που πρώτιστα ικανοποιούσε τις παραμέτρους της δαπανηρότητας και της

μη χρηστικότητα. Οι δύο αυτοί παράγοντες απέκλειαν τη συντριπτική πλειοψηφία των καταναλωτών από την αγορά του, γεγονός που τους τοποθετούσε μαζί με τους πολύ λίγους στην κορυφή της κοινωνικής κλίμακας. Έπειτα, η έλλειψη ομοιομορφίας προσέδιδε στο προϊόν αξία, εφόσον αυτό σήμαινε ότι ήταν χειροποίητο και άρα μη βιομηχανικό. Όσο περισσότερες ατέλειες είχε ένα προϊόν, τόσο ανέβαινε η αξία του.

Μέσα στο πλαίσιο της διαμόρφωσης των κανόνων του γούστου εντάσσεται και η δημιουργία των προτύπων ομορφιάς και δη της γυναικείας ομορφιάς. Και σ' αυτό το σημείο τα πράγματα φαίνονται κάπως παράδοξα, σε σχέση με την σύγχρονη εποχή. Η σωματική υγεία των γυναικών και η συνακόλουθη ικανότητα για εργασία δε συνάδουν με τα καθιερωμένα πρότυπα ομορφιάς. Αντίθετα, η λεπτεπίλεπτη και φινετσάτη κυρία που σπαταλά επιδεικτικά χρόνο και αγαθά για λογαριασμό του συζύγου της θα αποτελέσει το πρότυπο για τις γυναίκες όλων των τάξεων, αν και για τις περισσότερες από αυτές θα παραμένει το ζητούμενο και όχι το πρακτέο.

Το μέσο που αποτελεί την αδιάψευστη ένδειξη κατοχής πλούτου, δύναμης και ευποληψίας και σχετίζεται άμεσα με τους κανόνες γούστου είναι η επιλογή της ενδυμασίας. Και τα παράδοξα συνεχίζονται. Όσο πιο άβολο είναι ένα ένδυμα, τόσο πιο πολύ μαρτυρά την απουσία της γυναίκας που το φοράει από κάθε παραγωγική δραστηριότητα. Επομένως, αποδεικνύει περίτρανα τη δυνατότητα για περίοπτη και αντιπροσωπευτικήσχόλη. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν τα άβολα πτυχωτά φορέματα, ο κορσές και τα τακούνια στα γυναικεία υποδήματα. Η άνεση και η πρακτικότητα εξοστρακίζονται από τα κριτήρια επιλογής των ενδυμάτων και των γυναικείων αξεσουάρ και θυσιάζονται στο βωμό της κοινωνικής αναγνώρισης και εκτίμησης. Και όσο πιο δαπανηρό είναι, τόσο πιο ισχυρή ένδειξη χρηματικής δύναμης προσφέρει.

Ο Veblen, στην προσπάθειά του να σκιαγραφήσει την οικονομική και κοινωνική συμπεριφορά την ΑΤ, παρουσιάζει ένα ακόμη γνώρισμά της. Παρά το γεγονός ότι απέχει από κάθε παραγωγική απασχόληση, καθορίζει στον μέγιστο βαθμό τις οικονομικές εξελίξεις, εφόσον οι παραγωγικοί πόροι βρίσκονται στην εξουσία της. Και σ' αυτό το σημείο η οικονομική σχέση της ΑΤ με την ΠΤ είναι αντιστρόφως ανάλογη. Όσο περισσότερο πλούτο συσσωρεύει η ΑΤ, τόσο αυτό συνεπάγεται μεγαλύτερες στερήσεις για τα μέλη της ΠΤ, προδιαγράφοντας συνθήκες

εκμετάλλευσης γι'αυτά. Έτσι, οι κατώτερες τάξεις καθίστανται όλο και πιο αδύναμες, γεγονός που επιβάλλει σ'αυτές ως προτεραιότητα την εξασφάλιση της επιβίωσης, αποθαρρύνοντάς τους από οποιαδήποτε αλλαγή ως προς τον τρόπο σκέψης, δράσης, νοοτροπίας και αντιλήψεων. Αν λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι «αποστολή της ΑΤ στην κοινωνική εξέλιξη είναι να επιβραδύνει την κίνηση και να συντηρήσει ό,τι είναι अपαρχαιωμένο... , εφόσον σύμφωνα με την επικρατούσα πεποίθηση η πλούσια τάξη είναι από τη φύση της συντηρητική... και γι'αυτό κάθε αλλαγή στις συνήθειες ζωής και σκέψης είναι ενοχλητική» (ΘτΑΤ, 195), τότε με ευκολία εξηγείται η βραδύτητα στους ρυθμούς της οικονομικής και της κοινωνικής ανάπτυξης.

Στη συνέχεια της ΘτΑΤ ο Veblen διακρίνει δύο βασικούς τύπους ανθρώπων, τον ληστρικό και τον φιλειρηνικό. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του πρώτου είναι η θηριωδία, η ιδιοτέλεια, η ανειλικρίνεια και η ελεύθερη καταφυγή στη βία και στον δόλο, ενώ ο δεύτερος παρουσιάζει τα εντελώς αντίθετα χαρακτηριστικά, εφόσον διαθέτει ειλικρίνεια, φιλανθρωπική διάθεση και πνεύμα ομαδικότητας και αλτρουισμού. Στο πλαίσιο της παραπάνω διάκρισης, ο Veblen επισημαίνει ότι στο αρχικό τουλάχιστον στάδιο, τα ληστρικά γνωρίσματα εντοπίζονται στην ΑΤ, ενώ τα φιλειρηνικά στην ΠΤ. Με την παρέλευση όμως των χρόνων και την αναδιαμόρφωση των χαρακτηριστικών των κοινωνικών τάξεων, στην προσπάθειά τους να προσαρμοστούν στις οικονομικές εξελίξεις, η ΑΤ δεν καταφεύγει πια στη βία, προκειμένου να επικρατήσει αλλά στον δόλο και στην απάτη. Από την άλλη πλευρά, και τα μέλη των ΠΤ προσαρμόζουν ανάλογα και τη δική τους συμπεριφορά , εφόσον η ΑΤ αποτελεί πρότυπο προς μίμηση. Βέβαια, ο Veblen πιστεύει ότι τα χαρακτηριστικά των ΠΤ θα επικρατήσουν στη σύγχρονη εποχή, εφόσον αυτά θα ευνοήσουν την ανάπτυξη και την πρόοδο της κοινωνίας.

Τελειώνοντας την εξελικτική παρουσίαση της ΑΤ ο Veblen αναφέρεται και στη σύγχρονη εποχή, παρουσιάζοντας τα μέλη της να ασχολούνται εντατικά με το κυνήγι, το ψάρεμα και κυρίως τα σπορ, κατεξοχήν τα ομαδικά, στα οποία υπάρχει έντονα το στοιχείο του ανταγωνισμού, εκτονώνοντας μ'αυτόν τον τρόπο τη ληστρική θηριωδία. Στην παρουσίαση της ΘτΑΤ ο Veblen δεν παραλείπει να αναφερθεί εκτενώς και στη θρησκεία και τις ευλαβικές τηρήσεις που αυτή προβλέπει, εφόσον έχει οργανική σχέση με την ΑΤ. Ωστόσο, διευρύνοντας τη σκέψη του, ο Veblen προχωράει ακόμη περισσότερο, συνδυάζοντας τη θρησκεία με τα σπορ, επειδή «... ο άνδρας των σπορ είναι, κατά μέσο όρο, πιο επιρρεπής στο να γίνει οπαδός κάποιου

αναγνωρισμένου δόγματος και κλίνει, επίσης, περισσότερο σε ευλαβικές τηρήσεις από το μέσο όρο της κοινότητας» (ΘτΑΤ, 279). Από την άλλη πλευρά, θεωρεί ότι οι ευλαβικές τηρήσεις έχουν και οικονομική αξία, αφενός λόγω της επίδρασης που ασκούν στην παραγωγική αποτελεσματικότητα του ατόμου και αφετέρου επειδή αυτές τροποποιούν τις οικονομικές δραστηριότητες της κοινότητας, ιδιαίτερα όσον αφορά στη διανομή και την κατανάλωση αγαθών, γεγονός που αποτελεί μία μορφή περίοπτης σπατάλη (μέσω των θυσιών και του επίσημου ιματισμού των ιερέων), προάγοντας το καθεστώς της υπεροχής.

Η συμπεριφορά της ΑΤ, έτσι όπως έγινε φανερή στη συνοπτική παρουσίαση της ΘτΑΤ, υποδεικνύεται και από τη συμμετοχή των μελών σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες, οι οποίες όμως υποκινούνται όχι από αλτρουιστική διάθεση αλλά από εγωιστικά κίνητρα.

Το τελευταίο μέρος της ΘτΑΤ αναφέρεται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, διακρίνοντας τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της εποχής του σε δύο κατηγορίες, αυτά που προάγουν τις ανθρωπιστικές σπουδές και αυτά που σχετίζονται με την τεχνολογία. Από αυτά, μένοντας πιστός στο δηκτικό ύφος του, θεωρεί τα πρώτα υψηλού κύρους και γοήτρου, εφόσον συνδέονται με την προαγωγή της Σχόλης και τον επιδεικτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης και τα δεύτερα χαμηλού επιπέδου, από τη στιγμή που συνδέονται με τις παραγωγικές απασχολήσεις. Ωστόσο, δεν παραβλέπει το γεγονός ότι οι σχολές που προάγουν τις θετικές επιστήμες, παράγουν γνώση, απαραίτητη για την εξέλιξη της παραγωγικής διαδικασίας και ως εκ τούτου ωφέλιμη για τη γενικότερη ανάπτυξη της οικονομίας.

2.5. Συμπεράσματα

Η εποχή του Veblen είναι μία εποχή μεγάλων αλλαγών, ανατροπών αλλά και αντιθέσεων, αντιθέσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων που διαμόρφωσαν τα χαρακτηριστικά τους εκείνη την περίοδο, επηρεασμένες από την τεχνολογική πρόοδο και την παράλληλη οικονομική ανάπτυξη. Η βιομηχανική επανάσταση που είχε προηγηθεί είχε θέσει τα θεμέλια για τη δημιουργία μιας άρχουσας τάξης που απολάμβανε τον πλούτο και τις ανέσεις, προϊόντα αυτής της ανάπτυξης, διαφοροποιώντας την από τις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις της καπιταλιστικής

κοινωνίας. Βέβαια, απόρροια της τεράστιας οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί και η αναβάθμιση της ποιότητας της ζωής της μεσαίας αστικής τάξης. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, μπορούμε να εξηγήσουμε και ένα «παράδοξο» χαρακτηριστικό της εν λόγω εποχής. Ενώ οι εργάτες από τη μία που απασχολούνταν στον βιομηχανικό τομέα και οι αγρότες από την άλλη αποτελούσαν την κινητήρια δύναμη της παραγωγής όλων των αγαθών, εντούτοις δεν ήταν σε θέση να τα καταναλώσουν, εφόσον οι αμοιβές τους ήταν ιδιαίτερα χαμηλές, παρά το ότι εργάζονταν για πολλές ώρες και κάτω από ιδιαίτερα επικίνδυνες συνθήκες, σε αντίθεση με την ανώτερη αστική τάξη που κυριαρχούσε σε κάθε επίπεδο.

Επικριτής αυτής της κοινωνικής τάξης υπήρξε ο Veblen μέσα από το έργο του τη ΘτΑΤ, η οποία αποτελεί μία διαχρονική μελέτη της οικονομικής συμπεριφοράς της ανώτερης αστικής (της αργόσχολης) τάξης από τα πρωτόγονα ακόμη στάδια έως και τη σύγχρονή του εποχή. Η εξελικτική αυτή πορεία παρουσιάζει τους παράγοντες που διαμόρφωσαν τους οικονομικούς θεσμούς, όπου αρχικά το «ένστικτο της εργατικότητας» και η συνακόλουθη αξία της παραγωγικότητας υποβαθμίζονται, παραχωρώντας τη θέση τους σταδιακά στο «ληστρικό ένστικτο» και κατά δεύτερο λόγο η ανδρεία και η γενναιότητα μεταφράζονται σε πλούτο, επιδεικτική κατανάλωση και σπατάλη, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις και τα χαρακτηριστικά του Χρηματικού Ανταγωνισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Θεωρητικό πλαίσιο: Χρηματικός Ανταγωνισμός και Σπατάλη

3.1. Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο εκθέτει τα βασικά στοιχεία της ΘτΑΤ του Veblen και πιο συγκεκριμένα τις βασικές συμπεριφορές στις οποίες στηρίζεται η θεωρία αυτή, που δεν είναι άλλοι από τον Χρηματικό Ανταγωνισμό, την Περίοπτη Σχόλη και την Περίοπτη Κατανάλωση, εκ των οποίων οι δύο τελευταίοι συναποτελούν την Περίοπτη Σπατάλη, εφόσον πρόκειται για επιδεικτική σπατάλη χρόνου και αγαθών. Ο Veblen στη ΘτΑΤ αναφέρει τρία πολιτιστικά στάδια από τα οποία διέρχεται η εξελικτική πορεία του ανθρώπου, της αγριότητας, της βαρβαρότητας και του πολιτισμού. Στα τρία αυτά στάδια αντιστοιχούν τέσσερα οικονομικά στάδια. Πιο συγκεκριμένα, στο στάδιο της αγριότητας αντιστοιχεί το ειρηνικό οικονομικό στάδιο, στο στάδιο της βαρβαρότητας αντιστοιχεί το ληστρικό και το ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο και τέλος στο στάδιο του πολιτισμού αντιστοιχεί το σύγχρονο φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο, που αναφέρεται στη σύγχρονη εποχή του συγγραφέα.

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο παρουσιάζει αρχικά την εξελικτική πορεία της διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών των τριών υπό εξέταση συμπεριφορικών στοιχείων (του Χρηματικού Ανταγωνισμού, της Περίοπτης Σχόλης και της Περίοπτης Κατανάλωσης) σε κάθε οικονομικό στάδιο, παρακολουθώντας παράλληλα και τις μεταβολές στην ιδιοσυγκρασία και τις αξίες που αποτελούν αντικείμενο σεβασμού από τους ανθρώπους καθώς και τα στοιχεία που διαμορφώνουν τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά της κάθε εποχής. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι παραπάνω βασικές έννοιες ιδωμένες υπό το πρίσμα της σύγχρονης βιβλιογραφίας.

3.2. Χρηματικός Ανταγωνισμός

Ο Χρηματικός Ανταγωνισμός είναι η βασικότερη από τις τρεις έννοιες που πραγματεύεται η ΘτΑΤ του Veblen, εφόσον αποτελεί το βασικό συστατικό και την κινητήρια δύναμη για τη διαμόρφωση και των δύο άλλων, της Περίοπτης Σχόλης και της Περίοπτης Κατανάλωσης. Ο όρος αναφέρεται στον Veblen ως “Pecuniary Emulation”, με τον όρο να σημαίνει παράλληλα συναγωνισμός ή άμιλλα,

προσομοίωση και μίμηση. Όλοι αυτοί οι όροι ανταποκρίνονται με έμμεσο τρόπο στο πνεύμα της ΘτΑΤ, εφόσον στην οικονομική συμπεριφορά των ανθρώπων υπολανθάνουν και όλα τα κίνητρα και οι στόχοι που συμπεριλαμβάνονται στις παραπάνω έννοιες. Ωστόσο, η έννοια του Ανταγωνισμού ανταποκρίνεται στο μέγιστο βαθμό στη φιλοσοφία του όρου “Emulation” που χρησιμοποιεί ο Veblen.

Ο Χρηματικός Ανταγωνισμός, λοιπόν, προέρχεται, σύμφωνα με τον Veblen, από μια εγγενή τάση του ανθρώπου, το «ένστικτο² του ανταγωνίζεσθαι». Ο ανταγωνισμός αυτός που ξεκινάει από το υλικό-οικονομικό επίπεδο διευρύνεται σε όλα τα επίπεδα της συμπεριφοράς των ανθρώπων. Ωστόσο, ο Veblen εστιάζει την προσοχή του στο οικονομικό επίπεδο. Γι’ αυτό και τον ανταγωνισμό αυτόν τον προσδιορίζει με τον επίθετο «χρηματικό». Είναι σημαντικό να αναφέρουμε εδώ ότι όσο η ανθρωπότητα εξελίσσεται η τάση αυτή μετασχηματίζεται σταδιακά. Έτσι καθώς ο άνθρωπος περνάει από το ειρηνικό στο ληστρικό και στο ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο, ο συναγωνισμός μετατρέπεται σταδιακά σε ανταγωνισμό, προσοδοθηρία, επιθετικότητα, αντιμαχία και κτητικότητα, δίνοντας μορφή στο «ληστρικό ένστικτο».

Η ανταγωνιστική αυτή συμπεριφορά υπάρχει σε κάθε άνθρωπο αλλά αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό της Αργόσχολης Τάξης (ΑΤ). Επειδή, όμως, η τελευταία ασκεί πολύ μεγάλη επίδραση στη συμπεριφορά των μελών των άλλων κοινωνικών τάξεων, τελικά διευρύνεται σε κάθε κοινωνικό στρώμα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το κάθε άτομο συγκρίνεται και άρα ανταγωνίζεται όχι με άτομα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων αλλά με μέλη της ίδια τάξης ή της αμέσως ανώτερης. Αυτό τους δίνει κίνητρο έτσι ώστε, μέσα από τη διαδικασία της μίμησης, να αποκτήσουν την ίδια νοοτροπία, ιδιοσυγκρασία και συμπεριφορές, κυρίως στο οικονομικό επίπεδο, με τα μέλη των ανώτερων κοινωνικών τάξεων. Κατά τον ίδιο τρόπο τους απομακρύνει από τον κίνδυνο να υποβιβαστούν στις κατώτερες κοινωνικά τάξεις.

Ένας άλλος όρος που χρησιμοποιείται από τον Veblen είναι το «ένστικτο της εργατικότητας», ένα εγγενές χαρακτηριστικό που ωθεί τον άνθρωπο, μέσω της δραστηριοποίησής του, στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής του σε κάθε επίπεδο,

² Ο Veblen χρησιμοποιεί τον όρο «ένστικτο» (instinct) για να περιγράψει αυτές τις έμφυτες τάσεις του ανθρώπου. Ωστόσο ο όρος δεν θα πρέπει να συγχέεται με την σημερινή έννοια της λέξης (Arvanitidis, 2014)

κυρίως όμως στο οικονομικό. Ωστόσο, το ένστικτο αυτό αποτελεί ένα στοιχείο που εκδηλώνεται κυρίως στην Παραγωγική Τάξη (ΠΤ), που βρίσκεται στον αντίποδα της ΑΤ και περιλαμβάνει όλες τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις για την επιβίωση των οποίων απαιτείται η δραστηριοποίηση των ίδιων των ατόμων. Το ένστικτο της εργατικότητας και το ληστρικό ένστικτο αποτελούν δύο πολωτικές δυνάμεις, καθώς χαρακτηρίζουν τις συμπεριφορές των δύο βασικών κοινωνικών τάξεων της ΠΤ και της ΑΤ.

3.2.1. Ειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Το πρώτο οικονομικό στάδιο είναι το φιλειρηνικό. Σ' αυτό το στάδιο οι (φυσικές) συνθήκες είναι τέτοιες όπου οι άνθρωποι προσπαθούν συλλογικά να επιβιώσουν ως ομάδα, και ως εκ τούτου εργατικότητα, ο αλτρουισμός, η συλλογική δράση και η κοινωνική αλληλεγγύη και είναι τα στοιχεία που το χαρακτηρίζουν. Έτσι, το «ένστικτο της εργατικότητας» καταλήγει σε «μία συναγωνιστική επίδειξη ισχύος» (ΘτΑΤ, 40).

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια αυτής της πρωτόγονης φάσης της κοινωνικής ανάπτυξης, το σύστημα της ατομικής ιδιοκτησίας δεν έχει αναπτυχθεί, γι' αυτό και η αποδοτικότητα του ατόμου στοχεύει στην υπεράσπιση της ζωής της ομάδας και η παραγωγική αποτελεσματικότητα προσβλέπει σε οφέλη για ολόκληρη την ομάδα.

3.2.2. Ληστρικό Οικονομικό Στάδιο

Περνώντας από το ειρηνικό στο ληστρικό οικονομικό στάδιο η μορφή του ανταγωνισμού καθώς και οι προϋποθέσεις τους αλλάζουν. Η κάθε ομάδα προσπαθεί πλέον να επιβιώσει σ' ένα περιβάλλον στο οποίο έρχεται σε επαφή με άλλες, αντίπαλες ομάδες, με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο ανταγωνισμός, ο οποίος αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της καθημερινότητας. Έτσι, εμφανίζεται μία μονίμως φιλοπόλεμη νοοτροπία σύμφωνα με τον οποία κρίνονται γεγονότα και συμβάντα από τη σκοπιά της αντιμαχίας. Στο πρώιμο, λοιπόν, ληστρικό στάδιο το «ένστικτο της εργατικότητας» αρχίζει να διαφοροποιείται και να εκφράζεται από τη μια με επιδίωξη αποδοτικότητας, άμιλλα, και ευγενή συναγωνισμό μεταξύ των μελών της ομάδας για

εξεύρεση τροφής και παροχή ασφάλειας, ενώ από την άλλη με έναν επιθετικό ανταγωνισμό προς τους εχθρούς.

Έτσι, αξία αρχίζει να αποκτά η δύναμη, η επιθετικότητα, τα ανδραγάθημα και η κυριαρχία. Επίθετα και τίτλοι, που χρησιμοποιούνται κατά την προσφώνηση αρχηγών και για τον εξευμενισμό βασιλιάδων και θεών, αποδίδουν συνήθως μια τάση για συντριπτική βία και μία ακαταμάχητη καταστροφική δύναμη στο πρόσωπο που πρόκειται να εξευμενιστεί. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η αφαίρεση της ζωής και δη το σκότωμα των αντιπάλων θεωρείται, και πράγματι είναι, εξαιρετικά έντιμο. Έντιμα γίνονται και τα όπλα, έντιμη και η χρήση τους. Εδώ πρέπει να ειπωθεί ότι σ' αυτό το στάδιο ο πόλεμος γίνεται η ομολογημένη και χαρακτηριστική απασχόληση της ομάδας αλλά όχι του ατόμου, καθώς η ανδρεία του ατόμου ταυτίζεται με την ανδρεία της ομάδας.

Στο στάδιο αυτό το έργο του άνδρα, του κυνηγού ή του πολεμιστή, αρχίζει να αποκτά μεγαλύτερη αξία, ενώ οι υπόλοιπες απασχολήσεις ευτελίζονται. Το κατόρθωμα –είτε του πολεμιστή είτε του κυνηγού- αποτελεί τον στόχο κάθε άνδρα, ο οποίος δραστηριοποιείται προς αυτήν της κατεύθυνση, δίνοντας έκφραση στη «φθονερή σύγκριση» μεταξύ των πολεμιστών ή κυνηγών. Τα τρόπαια της μάχης ή του κυνηγιού αποτελούν απτές αποδείξεις ανδρείας, αποδεικτικά στοιχεία μιας επιτυχημένης επιθετικότητας, ενώ η αρπαγή και η επιβολή είναι τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την απόκτηση χρήσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Η χρήση οποιωνδήποτε άλλων μέσων θεωρείται υποτιμητική και άνευ σημασίας, άρα υποτυπώδους αξίας. Ακόμη και ο χειρισμός των εργαλείων παραγωγής αρχίζει να θεωρείται ευτελής, επειδή δεν ταίριαζε στο προφίλ των γενναίων ανδρών. Άμεσο επακόλουθο αυτής της νοοτροπίας είναι η διάκριση μεταξύ επιθετικότητας και κατορθώματος από τη μια και συγκομιδής τροφής και υποτέλειας από την άλλη, με το πρώτο να αποδίδεται στους άνδρες ενώ το δεύτερο στις γυναίκες. Όλη αυτή η συμπεριφορά, ενώ καθίσταται λυσιτελής για την ομάδα, σταδιακά μετεξελίσσεται σε προσπάθεια ατομικής υπεροχής, αποκτώντας ιδιοτελή κίνητρα. Στόχος του ατόμου γίνεται η απόκτηση λαφύρων που αφορούν κυρίως γυναίκες των εχθρικών ομάδων. Προκύπτει έτσι η πρωιμότερη μορφή ιδιοκτησίας, οι απαρχές της οποίας αρχίζουν στα κατώτερα βαρβαρικά στάδια του πολιτισμού, προφανώς με τη σύλληψη θηλυκών αιχμαλώτων. Από την ιδιοκτησία γυναικών, η έννοια της ιδιοκτησίας επεκτείνεται,

περιλαμβάνοντας και τα προϊόντα της παραγωγής τους, με αποτέλεσμα να προκύπτει η ιδιοκτησία πραγμάτων όπως και προσώπων.

Οπουδήποτε, όμως, απαντάται ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας, η οικονομική διαδικασία παρουσιάζει τον χαρακτήρα πάλης για ανταγωνισμό για την κατοχή αγαθών. Η κατοχή και η συσσώρευση δούλων και τροπαίων είναι απόδειξη ανδρείας, δημιουργώντας έτσι τις συνθήκες για την ανάπτυξη του χρηματικού ανταγωνισμού. Στο πλαίσιο αυτό η προσωπική εργασία καθίσταται ως μη αναγκαία και υποτιμητική. Έτσι, οδηγούμαστε στην πρώτη ταξική διαίρεση, με τους κυνηγούς – πολεμιστές να αποτελούν την πρώτη ΑΤ και τους υπόλοιπους ανθρώπους – μέλη της κοινότητας την ΠΤ.

3.2.3. Ημι-φιλειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Στο ημι-φιλειρηνικό Οικονομικό Στάδιο τα άτομα από τη φάση της οικειοποίησης με την αρπαγή και τη λεηλασία περνούν στο στάδιο της οργάνωσης της παραγωγής με βάση την ατομική ιδιοκτησία. Η παραγωγική δραστηριότητα διαδέχεται τη ληστρική, καθώς η ατομική ιδιοκτησία δούλων διευκολύνει την παραγωγή, και οι συγκρούσεις περιορίζονται. Το κατόρθωμα και το τρόπαιο της μάχης ή του κυνηγιού εξακολουθούν να αποτελούν τον στόχο κάθε άνδρα, σε περιορισμένο όμως βαθμό. Αυτό που χαίρει μεγαλύτερης εκτίμησης είναι η κατοχή ιδιοκτησίας, ως ένδειξη όχι επιτυχούς λεηλασίας αλλά της υπέρτερης δύναμης του κατόχου σε σύγκριση με άλλα άτομα της κοινότητας. Ο ανταγωνισμός και η φθονερή σύγκριση όμως φανερώνεται περισσότερο ανάμεσα στα μέλη της ΑΤ και λιγότερο στα μέλη που ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες – τάξεις.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες η ίδια η ιδιοκτησία, η απόκτηση και συσσώρευση αγαθών, αποτελεί απόδειξη παντοδυναμίας και επιτυχίας, επιφέροντας στον κάτοχό της τιμή και μία ευυπόληπτη θέση στην κοινότητα. Η ιδιοκτησία αυτή μπορεί να αποκτήθηκε είτε χάρη στον προσωπικό αγώνα είτε να έχει μεταβιβαστεί παθητικά μέσω κληρονομιάς. Σε κάθε περίπτωση το αποτέλεσμα είναι το ίδιο: όσα περισσότερα αγαθά έχει να δείξει κανείς τόσο μεγαλύτερη εκτίμηση χαίρει από την κοινότητα. Η προβολή επομένως της οικονομικής κατάστασης καθίσταται αναγκαία. Αυτή γίνεται φανερή μέσα από τη σπατάλη χρόνου, προσπάθειας και αγαθών, την «Περίοπτη Σπατάλη», σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιεί ο Veblen.

Η κατοχή πλούτου προσφέρει στον ιδιοκτήτη της το πλεονέκτημα της αποχής από τις παραγωγικές δραστηριότητες, οι οποίες πραγματοποιούνται από τους δούλους και τις παραγωγικές τάξεις και ως εκ τούτου θεωρούνται υποτιμητικές και αποτελούν ένδειξη φτώχειας και υποταγής. Επομένως, όσο περισσότερο απαλλάσσεται κάποιος από την εργασία προκειμένου να επιβιώσει τόσο περισσότερο κύρος υποδηλώνει, καθιστώντας πλέον τησχόλη ως ένα νέο πεδίο οικονομικού ανταγωνισμού. Στόχος των μελών της ΑΤ είναι η δημόσια προβολή τηςσχόλης κυρίως από τις συζύγους με την κατοχή υπηρετικού προσωπικού.

3.2.4. Φιλειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Στο τέταρτο και τελευταίο στάδιο, στο φιλειρηνικό όπως το αποκαλεί ο Veblen, τα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό. Οι κοινότητες μεταβάλλονται. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού συγκεντρώνεται στις πόλεις, οι οποίες αποτελούν τα κέντρα των οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων. Η παραγωγή στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην ανάπτυξη της βιομηχανίας. Αρωγός της βιομηχανίας καθίσταται η τεχνολογία, η οποία κι αυτή αναπτύσσεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, συμβάλλοντας έτσι στην αύξηση της παραγωγής και στη μείωση του κόστους των προϊόντων. Η μείωση των αποστάσεων που καθίσταται εφικτή χάρη στην ανάπτυξη των μέσων μαζικής μεταφοράς συμβάλλει στη μεγάλη κινητικότητα του πληθυσμού. Η κατάργηση της δουλείας και η αντικατάστασή της από τη μισθωτή εργασία συντελούν στην «επιστροφή» του «ενστίκτου της εργατικότητας» και στην ανάκτηση μέρους της πρωταρχικής σημασίας που είχε ως αξιέπαινο. Κάτι τέτοιο όμως έρχεται σε αντίφαση με την περίοπτη κατανάλωση, η οποία περιορίζεται ακόμη και στην ΑΤ.

Η μεγάλη κινητικότητα των πληθυσμών και η περιορισμός των προσωπικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων στις σύγχρονες πόλεις έχουν ως αποτέλεσμα η περίοπτησχόλη και τα παρεπόμενά της να μην καθίστανται πλέον αποτελεσματικές μέθοδοι για την επίδειξη του πλούτου άρα και του γοήτρου των μελών της ΑΤ. Γι' αυτόν τον λόγο, η περίοπτη κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών εντείνεται και υποσκελίζει την περίοπτησχόλη ως βασική συμπεριφορά της ΑΤ, καθιστώντας την το κύριο πεδίο χρηματικού ανταγωνισμού, κυρίως σε ό,τι αφορά τον αστικό πληθυσμό και όχι τόσο τον αγροτικό.

Στις παλαιότερες κοινωνίες η δύναμη και η δόξα, που αποτελούσαν τις δύο κύριες κατευθύνσεις του «ληστρικού ενστίκτου» βρίσκουν εφαρμογή στον πόλεμο, στα σπορ (κυρίως το κυνήγι και το ψάρεμα) και τη συμμετοχή σε αθλητικούς αγώνες. Η δύναμη όμως σε μία ειρηνική κοινωνία δε σχετίζεται με τη βίαιη αρπαγή αλλά αντικαθίσταται από άλλες πιο ειρηνικές αλλά ταυτόχρονα πιο ύπουλες πρακτικές, τον δόλο και την προσπάθεια εξαπάτησης σε ό,τι αφορά πλέον τον βιομηχανικό, διοικητικό, στρατιωτικό και χρηματοοικονομικό τομέα.

Στόχος των μελών της ΑΤ σε κάθε οικονομικό στάδιο εξέλιξης είναι η επίτευξη του κύρους και του γοήτρου που εξασφαλίζεται από την περίοπτη σχόλη και κατανάλωση. Οι αλληλεπιδράσεις όμως των μελών όχι μόνο της ίδιας κοινωνικής τάξης αλλά και διαφορετικών κοινωνικών ομάδων είναι δεδομένες. Έτσι, η εξασφάλιση της κοινωνικής εκτίμησης μέσω της απόκτησης κύρους και γοήτρου αξιολογείται με βάση τη σύγκριση που γίνεται με τους γείτονες, τους συναδέλφους, με άτομα παραπλήσιου εισοδήματος ή και επαγγέλματος. Διαμορφώνεται έτσι ένα πρότυπο οικονομικής συμπεριφοράς, το οποίο αποτελεί σημείο αναφοράς. Οποιαδήποτε απόκλιση από αυτό αξιολογείται αρνητικά. Ωστόσο, αυτό το σημείο αναφοράς δεν είναι στατικό. Κύριος στόχος κάθε φορά είναι τα πρότυπα της αμέσως ανώτερης τάξης και όταν αυτά πραγματώνονται της αμέσως υψηλότερης και ούτω καθεξής. Κι αυτό συμβαίνει γιατί η κάθε τάξη φθονεί και ανταγωνίζεται την τάξη που είναι αμέσως παραπάνω στην κοινωνική κλίμακα, ενώ σπάνια συγκρίνει τον εαυτό της με τα μέλη των κατώτερων κοινωνικών τάξεων ή με όσους βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από αυτήν. Ωστόσο, τόσο οι κανόνες ευυποληψίας και ευπρέπειας όσο και τα πρότυπα κατανάλωσης ανάγονται στον τρόπο ζωής της ανώτατης τάξης, της αργόσχολης τάξης. Αυτή η κοινωνική τάξη θα οριοθετήσει την έννοια της ευπρέπειας και της εντιμότητας, του χρηματικού ανταγωνισμού και του γοήτρου που πηγάζει μέσα από αυτόν και στη συνέχεια θα τα διοχετεύσει στις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις, που βρίσκονται σε χαμηλότερη στάθμη από αυτήν. Τα όρια όμως της κάθε τάξης στη σύγχρονη κοινωνία είναι και ασταθή και ευμετάβλητα, γεγονός που καθιστά τον χρηματικό ανταγωνισμό γνώριμο στοιχείο σε κάθε κοινωνική τάξη.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι ο χρηματικός ανταγωνισμός, ο οποίος ενισχύεται λόγω της διάθεσης για συσσώρευση πλούτου, έχει άμεση σχέση με την ευυποληψία του ατόμου είτε ανήκει στην ΑΤ είτε στις ΠΤ. Γι' αυτόν τον λόγο άτομα ή νοικοκυριά που χάνουν τη δυνατότητα να παίρνουν μέρος στο παιχνίδι του

χρηματικού ανταγωνισμού, επειδή ακριβώς κινδυνεύουν να χάσουν και τη κοινωνική εκτίμηση και κατ' επέκταση την αυτοεκτίμησή τους συνεχίζουν να συμπεριφέρονται στηριζόμενοι στα ίδια καταναλωτικά πρότυπα που ισχύουν στην ομάδα που ανήκουν.

3.2.5. Σύγχρονη βιβλιογραφία

Ο Veblen με τη ΘτΑΤ επηρέασε τη σκέψη των σύγχρονων οικονομολόγων του 20^{ου} αιώνα. Ο Keynes (1936) αναφέρει ότι η κοινωνική εκτίμηση και το κύρος είναι παράγοντες που είναι δυνατόν να επηρεάσουν την οικονομική συμπεριφορά των ατόμων, θεωρώντας ότι η αυτή η συμπεριφορά υποκινείται από τη διάθεση για «επίδειξη» μέσω της σπατάλης. Ο Galbraith (1958) υποστήριξε ότι η περισσότερες απαιτήσεις των καταναλωτών δεν προέρχονται από έμφυτες ανάγκες αλλά καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ίδια την κοινωνία.

Προχωρώντας στους σύγχρονους οικονομολόγους, παρατηρούμε ότι η κοινωνική εκτίμηση σχετίζεται με την οικονομική κατάσταση του ατόμου, είτε πρόκειται για το ύψος της περιουσίας που κατέχει κάποιος (Henry and Hardin, 2006) ή το ύψος του εισοδήματος (Solnick and Hemenway, 1998). Εξάλλου, το ποιο είμαστε καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό και από αυτό που κατέχουμε (Tuan, 1980), ενώ η αυτοεκτίμηση και ευρύτερη ύπαρξή μας ως ανθρώπινα όντα (Belk, 1987a, 1988) επηρεάζεται από την οικονομική μας κατάσταση. Για τον λόγο αυτό η συσσώρευση πλούτου αποτελεί αντικείμενο συνεχούς ανταγωνισμού (Burling, 1962).

Ο Veblen στη ΘτΑΤ ιεραρχεί τα μέλη της ΑΤ στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας με κριτήριο τη χρηματική υπεροχή, ενώ τα μέλη της ΠΤ, εφόσον υποχρεώνονται να εργάζονται για να καλύπτουν τις βασικές τους ανάγκες, τοποθετούνται στη βάση αυτής, παρά το γεγονός ότι η ανάπτυξη της οικονομίας και της κοινωνίας εξαρτάται από τις παραγωγικές δραστηριότητες της τάξης αυτής. Ωστόσο, η σχετική βιβλιογραφία δε φαίνεται να συμφωνεί απόλυτα με τα κριτήρια ιεράρχησης των ανθρώπων που χρησιμοποιεί ο Veblen. Υποστηρίζεται μάλιστα (Hauser and Warren, 1995) ότι σημαντικός παράγοντας με βαρύνουσα σημασία σχετικά με τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να εκτιμηθεί η αξία ενός ανθρώπου είναι η κοινωνική προσφορά. Έτσι, εξηγείται το γεγονός ότι

επαγγέλματα που έχουν έντονο το στοιχείο της κοινωνικής προσφοράς, όπως του γιατρού και του δασκάλου, κερδίζουν την εκτίμηση των ανθρώπων.

Ωστόσο, η οικονομική συμπεριφορά του ατόμου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από την αντίστοιχη οικονομική συμπεριφορά της τάξης ή της ομάδας στην οποία ανήκει (Corneo and Mason, 1999, Frank, 1985a, 1991). Γι' αυτό και οι άνθρωποι δείχνουν έντονο ενδιαφέρον να βρίσκονται πάνω από το μέσο όρο της ομάδας που ανήκουν, σχετικά με την εμφάνιση, το εισόδημα και την εκπαίδευση, ή τουλάχιστον να παραμείνουν στην ίδια σχετικά θέση μέσα στην ομάδα (Wolf, 1991). Ωστόσο, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που εμφανίζουν μια «σιωπηρή προτίμηση» να ενταχθούν σε ομάδες, των οποίων το οικονομικό επίπεδο είναι υψηλότερο από το δικό τους. (Ashburn-Nardo et al, 2003, Rudman et al, 2002). Κατά τον ίδιο τρόπο οι άνθρωποι δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις αλληλεπιδράσεις με άτομα που ανήκουν σε ομάδες «υψηλής ισχύος» (Fiske, 1993, Keltner et al, 2003). Η ομάδα αυτή μπορεί να περιλαμβάνει γείτονες (Duesenberry, 1949) ή συναδέλφους (Barnett et al, 2010).

Η εξάρτηση της οικονομικής συμπεριφοράς των ανθρώπων από την αντίστοιχη συμπεριφορά της «ομάδας αναφοράς» παρατηρείται σε όλες τις κοινωνικές τάξεις (Belk, 1988), ανεξαρτήτως βιοτικού επιπέδου. Μάλιστα, σύμφωνα με έρευνα των Henry & Hardin (2006), στην οποία συμμετείχαν έγχρωμοι των ΗΠΑ και μουσουλμάνοι του Λιβάνου αποδείχτηκε ότι τα άτομα που ανήκουν σε ομάδες με χαμηλό εισόδημα επηρεάζονται περισσότερο από τον χρηματικό ανταγωνισμό, αφιερώνοντας μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους προκειμένου να πλησιάσουν την «ομάδα αναφοράς».

Τέλος, σύμφωνα με τον Leibenstein (1950), οι άνθρωποι όχι μόνο επηρεάζονται από το βαθμό της οικονομικής επιφάνειας της «ομάδας αναφοράς», αλλά αυτό έχει επίπτωση και στην ψυχική τους διάθεση. Κι αυτό ισχύει, γιατί, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, οι άνθρωποι επιθυμούν να ακολουθούν πιστά τον συρμό που καθορίζεται από την επικρατούσα ομάδα, εφόσον αυτή ρυθμίζει την οικονομική συμπεριφορά μεμονωμένων ατόμων ή και ολόκληρων νοικοκυριών, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις ένταξης σ' αυτό που ονομάζει «μαζική ψυχολογία». Ωστόσο, σύμφωνα με τους Barnett et al (2009), η παραπάνω κατάσταση δεν απεικονίζει το σύνολο των ανθρώπων, καθώς παρατηρούν ότι υπάρχει μία μερίδα ατόμων που αποστασιοποιούνται από αυτό το είδος του χρηματικού ανταγωνισμού.

3.3. Περίοπτη Σχόλη

Σύμφωνα με τον Veblen ο όρος «σχόλη» δε σημαίνει οκνηρία ή εφησυχασμό, αλλά πρόκειται για μία μη-παραγωγική κατανάλωση του χρόνου. Ο χρόνος καταναλώνεται μη παραγωγικά από μία αίσθηση της αναξιοσύνης της παραγωγικής εργασίας και ως ένδειξη της χρηματικής ικανότητας να εξασφαλίσει κανείς μια ζωή αεργίας.

Βέβαια, η περίοπτη σχόλη του Veblen αφορά την ΑΤ και όχι την ΠΤ, τα μέλη της οποίας γίνονται πιο παραγωγικά και εργατικά εφόσον το συνηθισμένο μέσο για την απόκτηση αγαθών είναι η προσωπική εργασία. Επειδή οι κατώτερες τάξεις δεν μπορούν να την αποφύγουν, τείνουν να την απενεχοποιήσουν τουλάχιστον μέσα στην τάξη τους. Έτσι, η πάλη για χρηματική ευυποληψία καταλήγει σε αύξηση της φιλοπονίας και της αποταμίευσης, παράγοντας περισσότερα και καταναλώνοντας λιγότερα. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για την ΑΤ, στην οποία η σχόλη, η αποχή δηλαδή από τις παραγωγικές δραστηριότητες αποτελεί η ίδια πεδίο ανταγωνισμού.

3.3.1. Ειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Η περίοπτη σχόλη δεν εμφανίζεται στο ειρηνικό οικονομικό στάδιο. Οι πρωτόγονες ανθρώπινες κοινωνίες είναι ειρηνικές με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την ισότητα μεταξύ των ανθρώπων, και δη μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας. Ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας δεν έχει κάνει ακόμη των εμφάνισή του, ενώ οι παραγωγικές απασχολήσεις δε διαφοροποιούνται στο βαθμό που πραγματώνεται στο επόμενο στάδιο, το ληστρικό. Εντούτοις εμφανίζεται η πρώτη διάκριση των απασχολήσεων μεταξύ των τροφοσυλλεκτών και των κυνηγών-πολεμιστών, διάκριση που τις καθιστά όμως ισότιμες. Τέλος, το ένστικτο της εργατικότητας αποτελεί ένα ιδιαίτερο στοιχείο της ιδιοσυγκρασίας των ανθρώπων αυτής της εποχής, στοιχείο στο οποίο στηρίζεται και η παραγωγική διαδικασία.

3.3.2. Ληστρικό Οικονομικό Στάδιο

Περνώντας στο ληστρικό οικονομικό στάδιο η κατάσταση μεταβάλλεται, εφόσον μεταβάλλεται και ο τρόπος ζωής των ανθρώπων και οι μεταξύ τους οικονομικές σχέσεις. Το «κατόρθωμα» κάνει την εμφάνισή του, προσδίδοντας κύρος

σ'αυτόν που επιτυγχάνει να διακριθεί μέσα από τον πόλεμο ή το κυνήγι. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η παραγωγική εργασία αρχίζει να συνδέεται με την αδυναμία και την υποταγή. Και αυτό ακριβώς αποτελεί την ειδοποιό διαφορά, προκειμένου κάποιος να ανήκει στην άρχουσα κοινωνική τάξη.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, τα φύλα αποκτούν πιο ευδιάκριτα χαρακτηριστικά. Οι άνδρες ασχολούνται αποκλειστικά με τον πόλεμο ή το κυνήγι, απέχοντας από οτιδήποτε θα μπορούσε να συνάδει με εργασία. Φυσικά, στην πραγματικότητα το προϊόν των δραστηριοτήτων τους συμβάλλει ουσιαστικά στη διατροφή της ομάδας, αυξάνοντας μ' αυτόν τον τρόπο το πλεόνασμα που αποτελεί το μήλο της έριδος μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Στον αντίποδα βρίσκονται οι γυναίκες, οι οποίες καταγίνονται με εργασίες που έχουν υποτιμητικό άρα και δουλικό χαρακτήρα. Σ' αυτήν την κατηγορία όμως βρίσκουμε και άνδρες που δεν είναι ικανοί να ασχοληθούν είτε με τον πόλεμο είτε με το κυνήγι, άρα είναι κατώτεροι.

3.3.3. Ημι-φιλειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Στην πολιτιστική σειρά, όπως ήδη έχει ειπωθεί, το ημι-φιλειρηνικό στάδιο ακολουθεί το κατεξοχήν ληστρικό στάδιο. Το χαρακτηριστικό γνώρισμά του είναι μία τυπική τήρηση της ειρήνης και της τάξης. Ωστόσο, εφόσον κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ζωής αυτής της φάσης είναι ο ταξικός ανταγωνισμός, δε θα ήταν δυνατόν το στάδιο αυτό να αποκληθεί ως φιλειρηνικό με την πλήρη έννοια της λέξης.

Σ' αυτό το στάδιο η προηγούμενη διάκριση μεταξύ τιμητικών και μη τιμητικών απασχολήσεων αποκτά το χαρακτήρα ενός άτυπου, αλλά πολύ ισχυρού, κανόνα ευπρέπειας. Η ΑΤ της περιόδου αυτής δεν παράγει, άρα δεν προσφέρει άμεσα στην οικονομία της κοινότητας. Η περιοπτη αποχή από την εργασία αποτελεί ένδειξη ευποληψίας και χρηματικό επίτευγμα-κατόρθωμα και η ζωήσχόλης φανερώνει τη χρηματική αντοχή της ΑΤ, ενώ αντίθετα η ενασχόληση με την παραγωγική εργασία ένδειξη φτώχειας και υποταγής. Στο στάδιο αυτό ο πλούτος φανερώνεται μέσα από την κατοχή δούλων και γης, περιουσιακά στοιχεία που εξασφαλίζουν όχι μόνο τον βιοπορισμό αλλά και τη συσσώρευση του πλούτου με άμεσο επακόλουθο την εξασφάλιση της κοινωνικής εκτίμησης που απορρέει από τα παραπάνω.

Στον αντίποδα βρίσκεται η ΠΤ, η οποία αναγκάζεται, προκειμένου να επιβιώσει, είτε να ασκεί χειρωνακτικές εργασίες είτε να προσφέρει υπηρεσίες στην ΑΤ. Εξάλλου η παραγωγή έχει εξελιχθεί σ' αυτό το στάδιο σε τέτοιο βαθμό, έτσι ώστε το κυνήγι ή οποιαδήποτε άλλη μορφή δραστηριότητας να μην αποτελούν τον καθοριστικό παράγοντα για τη συντήρηση της κοινωνίας. Έτσι, από το σημείο αυτό και έπειτα το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ζωής της ΑΤ είναι μια «περίοπτη απαλλαγή» από κάθε «ωφέλιμη απασχόληση», γεγονός που δεν αποτελεί μόνο ένα τιμητικό ή αξιόπαινο γεγονός (ως ένδειξη κατοχής πλούτου), αλλά καταλήγει να είναι η προϋπόθεση της ευπρέπειας.

Το ερώτημα που τίθεται είναι με τι ασχολείται η ΑΤ. Το πρώτο μέλημα της τάξης αυτής είναι η μη συσχέτιση της όποιας απασχόλησης με την παραγωγική εργασία, χωρίς να χάνουν όμως τον ανταγωνιστικό τους χαρακτήρα. Οι ενασχολήσεις αυτές σχετίζονται με τον πόλεμο, τα σπορ, τη θρησκεία και την πολιτική, ενώ δευτερεύουσες θεωρούνται η προετοιμασία των ιερών σκευών, η φροντίδα των αλόγων και των όπλων. Έτσι, τα κριτήρια με τα οποία οι ενασχολήσεις χαρακτηρίζονται ως μη παραγωγικές σχετίζονται με την ανάλωση προσπάθειας πάνω σε αντικείμενα που δεν έχουν καμία απολύτως χρησιμότητα και δεν παράγουν κάποιο προϊόν. Οι ασχολίες αυτές έχουν φύση ληστρικής και όχι παραγωγικής ενασχόλησης. Κάτι αντίστοιχο θα μπορούσε να λεχθεί και για το κυνήγι, αν εξαιρεθεί ο ένας από τους δύο στόχους που επιτυγχάνονται με αυτό. Το κυνήγι από τη μία μεριά αποτελεί μία παραγωγική δραστηριότητα που σχετίζεται με την παραγωγή τροφής, το εμπόριο και το κέρδος. Από την άλλη μεριά το κυνήγι θεωρείται άθλημα, εμπεριέχει το στοιχείο του κατορθώματος, και αποτελεί ένδειξη περίοπτηςσχόλης.

Ωστόσο, η περίοπτησχόλη, έτσι όπως τη βιώνει η ΑΤ, είναι μία στάση ζωής που γίνεται φανερή όχι μόνο σε δημόσιους χώρους, μπροστά στα μάτια των άλλων, αλλά και σε ό,τι αφορά ιδιωτικές στιγμές, μακριά από τη λογοκρισία των υπολοίπων. Και ένα γνήσιο μέλος της ΑΤ πρέπει να είναι ικανό να παρέχει αυτήν τη δυνατότητα στον εαυτό του. Αυτό επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους.

Αρχικά, με τη συσσώρευση υλικών αγαθών, αγαθών που προέρχονται από την ενασχόληση των μελών της ΑΤ με μη παραγωγικές ασχολίες. Αυτά παραπέμπουν σε κάποιο κατορθώμα και είναι δυνατόν να επιδειχθούν, όπως τα τρόπαια, τα οποία προσδίδουν έναν τιμητικό χαρακτήρα στον κάτοχό τους. Έπειτα, η επίδειξη καλών

τρόπων και κοσμοτήτων, αποτέλεσμα μιας ανάλογης ανατροφής, αποτελούν στοιχεία που μόνο τα μέλη της ΑΤ είναι δυνατόν να διαθέτουν. Τα παραπάνω κάνουν έντονη την εμφάνισή τους κατά την ημι-φιλειρηνική περίοδο, όπου η περίοπτη σχόλη έχει τη μεγαλύτερη αξία. Έτσι εξηγείται και η ύπαρξη του «πρωτοκόλλου συμπεριφοράς» στις κοινωνικές συναναστροφές, ενός πρωτοκόλλου που σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να παραβιαστεί, εφόσον «οι τρόποι κάνουν τον άνθρωπο». Εξάλλου, η απόκτηση καλών τρόπων πρέπει να αναζητηθεί στον τιμητικό χαρακτήρα της σχόλης ή της μη παραγωγικής χρησιμοποίησης του χρόνου. «Τα εξευγενισμένα γούστα, οι τρόποι και οι συνήθειες ζωής είναι μία χρήσιμη ένδειξη ευγένειας, γιατί η καλή ανατροφή απαιτεί χρόνο, αφοσίωση και δαπάνη, και δεν μπορεί επομένως να αφομοιωθεί από εκείνους που ο χρόνος και οι προσπάθειές τους απορροφούνται από την εργασία. Σε τελευταία ανάλυση η αξία των τρόπων έγκειται στο γεγονός ότι είναι οι εγγυητές μιας ζωής σχόλης» (ΘτΑΤ, 67, 68).

Τέλος, η κατοχή και η απασχόληση υπηρετικού προσωπικού αποτελεί μία ένδειξη της δυνατότητας που έχουν τα μέλη της ΑΤ για περίοπτη σχόλη, ένδειξη που σχετίζεται άμεσα με τον θεσμό της ιδιοκτησίας, ο οποίος εγκαινιάστηκε με την ιδιοκτησία προσώπων και κυρίως γυναικών. Κατά τη διάρκεια του σταδίου της ημι-φιλειρηνικής παραγωγής η χρησιμότητα των υπηρεσιών τους αποτελούσε το σημαντικότερο κίνητρο για την απόκτηση κυριότητας πάνω σε ανθρώπους αλλά και δύναμης που πηγάζει από τη σχέση αυτή, μιας σχέσης κυρίου και δούλου. Επομένως, η κατοχή πολλών γυναικών αλλά και άλλων σκλάβων που χρησιμοποιούνται αφενός για την παραγωγική διαδικασία και αφετέρου ως προσωπική υπηρεσία του αφέντη τους αποδεικνύουν τον πλούτο για τα μέλη της ΑΤ. Έτσι, σταδιακά οι δούλοι που είναι επιφορτισμένοι με τις πρώτες απασχολήσεις απαλλάσσονται από κάθε παραγωγική δραστηριότητα που έχει ως στόχο της το κέρδος. Σ' αυτήν την ομάδα ανήκει και η σύζυγος ή η πρώτη σύζυγος που κατά κανόνα έχει αριστοκρατικό αίμα, γεγονός που επιτάσσει την απαλλαγή της από κάθε χειρωνακτική, άρα και χυδαία, ενασχόληση. Ωστόσο, εξακολουθεί να αποτελεί κινητή ιδιοκτησία του άνδρα της, όπως ακριβώς ήταν και κινητή περιουσία του πατέρα της, πριν την «αγορά» της. Αυτό όμως δεν αναιρεί την απόκτηση του προνομίου της σχόλης για τη σύζυγο που αποτελεί και το σημαντικότερο σημάδι ευγένειας. Αυτό έχει ως άμεση συνέπεια τη συμμετοχή της στην περίοπτη σχόλη του αρχηγού της οικογένειας ή του Οίκου. Πρόκειται για μία «αντιπροσωπευτική σχόλη», αφού δεν εξυπηρετεί προσωπικούς

σκοπούς. Όσο η «αντιπροσωπευτική σχόλη» εξελίσσεται, η σύζυγος καταλήγει να έχει ως συνοδούς προσωπικούς της υπηρέτες. Στην προσπάθειά του να περιγράψει ο Veblen αυτό το στάδιο εξέλιξης του θεσμού εισάγει την έννοια της «υποκατάστασης σχόλης». Στο στάδιο αυτό οι υπηρέτες, που έχουν επιφορτιστεί με τον παραπάνω ρόλο, τείνουν να συμπεριλαμβάνουν συνεχώς λιγότερα καθήκοντα και η υπηρεσία τους τείνει στο τέλος να γίνει μόνο ονομαστική, απαλλαγμένη από κάθε παραγωγική εργασία. Επομένως, η μόνη χρησιμότητά τους έγκειται στο κύρος που προσδίδουν στον αφέντη τους. Αυτή η κατάσταση μαρτυρά εξέχοντα πλούτο, καθώς υποδηλώνει μεγάλη σπατάλη χρόνου και προσπάθειας προκειμένου, αφενός να απέχει από παραγωγικά καθήκοντα και αφετέρου να συμμορφώνεται με τους κανόνες της αποτελεσματικής και περιοπτής υποτέλειας. Άρα, αν η κατοχή και η συντήρηση σκλάβων, που απασχολούνται στην παραγωγή αγαθών μαρτυράει πλούτο και προσδίδει κύρος, η συντήρηση υπηρέτων που δεν παράγουν τίποτα μαρτυράει ακόμη μεγαλύτερο πλούτο και υψηλότερη κοινωνική θέση.

3.3.4. Φιλειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Το πέρασμα από το ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο στο φιλειρηνικό σηματοδοτείται από την κατάργηση της δουλείας και την αποκατάσταση της αξίας της μισθωτής εργασίας. Αυτό και μόνο το γεγονός αποτελεί ένα ικανοποιητικό στοιχείο, προκειμένου να ερμηνευτεί η υποβάθμιση της αξίας της περιοπτής σχόλης και η ενίσχυση της περιοπτής κατανάλωσης (μία έννοια που θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα) ως συμπεριφορά επίδειξης. Χαρακτηριστικό του φιλειρηνικού οικονομικού σταδίου είναι και η μεγάλη κοινωνική κινητικότητα, γεγονός που καθιστά τα όρια των τάξεων ιδιαίτερα μεταβλητά, εφόσον οι οικονομικές συνθήκες της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής συντελούν στην εισροή μεγάλου αριθμού ατόμων στους κόλπους της ΑΤ, άτομα που εντούτοις δεν ανήκαν στην τάξη αυτή και προέρχονται από την παραγωγική τάξη. Γι' αυτούς η περιοπτή σχόλη δεν αποτελεί μία γνώριμη κατάσταση, χαρακτηρίζοντάς την μάλιστα ως προκλητική. Ωστόσο, η περιοπτή σχόλη δε χάνει εξ ολοκλήρου την αξία της. Αυτό που διαφοροποιείται είναι η έκταση που λαμβάνει χώρα καθώς και η μορφή της, εφόσον ο πλούτος των ανώτερων κοινωνικά τάξεων απορρέει από τις παραγωγικές απασχολήσεις.

Ωστόσο, η κατοχή τιμητικών αντικειμένων, συμβόλων, τίτλων, κτλ που αποτελούν ένδειξη κύρους και δύναμης σε ιδιωτικό επίπεδο, σε ό,τι αφορά την ΑΤ

στο ημι-φιλειρηνικό στάδιο εξακολουθούν και υφίστανται και κατά τη διάρκεια του εν λόγω σταδίου. Πιο συγκεκριμένα, η χρήση των τρόπαιων, που αρχικά συμβόλιζε όχι μόνο τη φύση του κατορθώματος αλλά και την αξία του, στο φιλειρηνικό στάδιο ανάπτυξης (καθώς αυξάνει η πυκνότητα του πληθυσμού και οι ανθρώπινες σχέσεις γίνονται όλο και πιο σύνθετες), αναπτύσσεται σ' ένα σύστημα ιεραρχίας, τίτλων, βαθμών και εμβλημάτων. Τυπικά παραδείγματα αποτελούν τα μετάλλια, τα οικόσημα και τα τιμητικά παράσημα.

Περίοπτη σχόλη κατά την εποχή αυτή συνιστά και η συσσώρευση μη υλικών αγαθών, όπως οι γνώσεις για την κοινωνική επικαιρότητα, την τέχνη, τα αθλήματα και τη μόδα σε ό,τι αφορά το ντύσιμο και τη διακόσμηση των σπιτιών. Πρόκειται για γνώσεις που δε συμβάλλουν άμεσα στην προαγωγή της ανθρώπινης ζωής. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και οι γνώσεις των νεκρών γλωσσών ή και των απόκρυφων επιστημών. Αλλά και η κατοχή των λεγόμενων «διακοσμητικών» ζώων, όπως οι σκύλοι και τα άλογα ιπποδρομιών, αποτελεί ένδειξη περίοπτης σχόλης, αν και πιθανόν η αρχική τους απόκτηση να μην είχε ως στόχο να επιδείξει ότι ο χρόνος που καταναλώνουν οι ιδιοκτήτες τους δεν έχει ξοδευτεί σε παραγωγική ενασχόληση.

Όπως ειπώθηκε παραπάνω, η απόκτηση καλών τρόπων, κοσμοιοτήτων και γενικότερα η εφαρμογή τυπικών και εθιμοτυπικών κανονισμών λειτουργούσαν ως αναγκαίες ενδείξεις ενός ευυπόληπτου βαθμού σχόλης, ιδιαίτερα κατά το ημι-φιλειρηνικό στάδιο. Ωστόσο, στα μεταγενέστερα σύγχρονα στάδια πολιτιστικής ανάπτυξης γίνεται εμφανές ότι οι τρόποι έχουν σταδιακά χειροτερέψει και οι εθιμοτυπικοί κώδικες «ευγενούς» συμπεριφοράς έχουν παρακμάσει. Αυτός ο «εκχυδαϊσμός» των τρόπων έχει συντελεστεί μέσα στις κατ' εξοχήν παραγωγικές τάξεις που αναβαθμίζουν το ρόλο τους τις ταχύτατα μεταβαλλόμενες σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες.

Τέλος, σε ό,τι αφορά την απασχόληση υπηρετικού προσωπικού, η πρόοδος της τεχνολογίας θα αποτελέσει παράγοντα υποβάθμισης της αξίας του ως συμπεριφορά περίοπτης σχόλης όχι όμως και πλήρους εξάλειψής του. Η διατήρηση του υπηρετικού προσωπικού συνίσταται στην ανικανότητα των μελών του σύγχρονου νοικοκυριού να αντεπεξέλθουν στις εργασίες τους, εφόσον και πολλές είναι και χρονοβόρες, και αφορούν «κοινωνικά καθήκοντα», τα οποία θα πρέπει να εκτελεστούν απαρέγκλιτα, υπακούοντας σε ένα κώδικα ευπρέπειας, ο οποίος

επιτάσσει την επιδεικτική ανάλωση του χρόνου σε προσκλήσεις, περιπάτους, λέσχες, οίκους ραπτικής, σε σπορ, φιλανθρωπικές οργανώσεις και άλλες παρόμοιες «υποχρεώσεις».

Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι η άσκηση τηςσχόλης, όπως περιγράφηκε παραπάνω, αρχικά δεν αφορά μόνο την κεφαλή του νοικοκυριού, αλλά ως στόχο έχει την ευυποληψία ολόκληρου του νοικοκυριού, και κατά δεύτερο λόγο δεν αφορά μόνο την ΑΤ αλλά και την ΠΤ. Έτσι, παρατηρείται το φαινόμενο ο άντρας, που αποτελεί την κεφαλή του νοικοκυριού, να είναι αναγκασμένος να εργάζεται, προκειμένου να παρέχει στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του όλα τα απαραίτητα μέσα βιοπορισμού. Στην περίπτωση αυτή η άσκηση τηςσχόλης επιτυγχάνεται από τη σύζυγο ή και τα παιδιά. Αν μιλήσουμε όμως και για νοικοκυριά που ανήκουν στην ΠΤ τότε θα πρέπει να ειπωθεί ότι στην παραγωγική διαδικασία εντάσσεται και η σύζυγος, η οποία επιφορτίζεται παράλληλα και με τις οικιακές εργασίες.

3.4.5. Σύγχρονη Βιβλιογραφία

Η Περίοπτη Σχόλη του Veblen είναι η μη παραγωγική κατανάλωση του χρόνου, με σκοπό την επίδειξη χρηματικής δύναμης και την εξασφάλιση της κοινωνικής εκτίμησης και της ευυποληψίας. Ο ίδιος ξεκαθαρίζει ότι δεν αφορά οκνηρία ή εφησυχασμό, αλλά αναφέρεται σε άρνηση ενασχόλησης με οποιαδήποτε παραγωγική δραστηριότητα ή απασχόληση-.

Στις σύγχρονες βιβλιογραφικές αναφορές ο Βεμπλενικός όρος «Σχόλη» απαντάται ως «αποχή από την εργασία» (Frank, 2007) και παράλληλη συμμετοχή σε ταξίδια ή οποιαδήποτε μορφή ψυχαγωγίας (Agtow and Dasgupta, 2007), καθώς αυτά προϋποθέτουν ύπαρξη ελεύθερου χρόνου, προκειμένου το άτομο να συμμετέχει σε τέτοιους είδους δραστηριότητες. Υπό αυτήν την έννοια η περίοπτησχόλη των ανθρώπων γίνεται ορατή από τους άλλους. Κάτι τέτοιο ανταποκρίνεται στον επιδιωκόμενο σκοπό που είναι η εξασφάλιση της κοινωνικής υπεροχής άρα και εκτίμησης. Ο Kalmijn μάλιστα (1994) ισχυρίζεται ότι κριτήριο για την επιλογή του/της μελλοντικού/ής συζύγου αποτελεί το μορφωτικό, πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο του ανθρώπου που επρόκειτο να παντρευτεί (αυτό αφορά αξίες, συμπεριφορές, παιδεία, ενασχόληση με την τέχνη ή τη μουσική κτλ. Υπό αυτό το πρίσμα ελεύθερος χρόνος και κατανάλωση συγχέονται, γιατί η εξασφάλιση του ενός

προϋποθέτει παράλληλα και την εξασφάλιση του άλλου. Γι' αυτούς τους λόγους, το θέμα αυτό θα καλυφθεί εκτενώς στη παρακάτω ενότητα.

Στον ισχυρισμό του Veblen ότι η συμπεριφορά της ΑΤ αποτελεί πρότυπο προς μίμηση για τα μέλη των ΠΤ και ότι για την κάθε κοινωνική ομάδα λειτουργεί ως πρότυπο η αμέσως ανώτερή της η σχετική βιβλιογραφία φαίνεται να διαφοροποιείται. Ο Riesman (1950) αντιτείνει ότι η επιρροή της ΑΤ συνεχώς χάνει τη δυναμική της, καθώς με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και την εισβολή της εικόνας στη ζωή των ανθρώπων διαφοροποιούνται τα πρότυπα που υιοθετούνται από τους ανθρώπους. Αντίθετα, ο Frank (2007), στην προσπάθειά του να αποφανθεί σχετικά με τον βαθμό επιρροής που ασκούν τα μέλη των ανώτερων κοινωνικών τάξεων στις κατώτερες, διαχωρίζει τα αγαθά σε δύο κατηγορίες, αυτά που η αξία τους δεν είναι απόλυτη αλλά εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το ευρύτερο περιβάλλον - κάνοντας λόγο για τα υλικά αγαθά - και σε αυτά που η αξία τους παραμένει σταθερή για τους ίδιους, ανεξάρτητα από το επιρροές που δέχεται - και σ' αυτό το σημείο αναφέρεται στον ελεύθερο χρόνο π.χ. καλοκαιρινές διακοπές, επιβεβαιώνοντας έτσι τη βεμπλενική θεωρία ως προς την αξία της περίοπτηςσχόλης.

Η μη παραγωγική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου ως ένδειξη ταξικής θέσης βρίσκει σύμφωνους τους Keynes (1936) και Bourdieu (1986). Ωστόσο, ο Bourdieu διαφοροποιείται από τον Veblen, ως προς τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη, προκειμένου να ενταχθεί ένα άτομο στην αντίστοιχη κοινωνική τάξη. Πιο συγκεκριμένα ο Bourdieu μίλησε για πολιτιστικό και οικονομικό κεφάλαιο, θεωρώντας ότι το πρώτο παίζει τον πρωταρχικό ρόλο για την κατάταξη των ανθρώπων στις κοινωνικές τάξεις. Ο τρόπος, επομένως, με τον οποίο θα ξοδέψουν τον ελεύθερο χρόνο οι άνθρωποι εξαρτάται από το πολιτιστικό κεφάλαιο το οποίο διαθέτουν. Η ανώτερη κοινωνική τάξη της Γαλλίας, η οποία γίνεται αντικείμενο μελέτης από τον Bourdieu, συμμετέχει σε μη παραγωγικές πολιτιστικές δραστηριότητες (π.χ. παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων, ενασχόληση με τις τέχνες, παρακολούθηση όπερας), ή σε αθλήματα (π.χ. τέννις και σκι) προκειμένου να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο της και να αυξήσει τις δεξιότητές της.

Αρνητική κριτική, όμως, ασκήθηκε και από τους MacCannell (1976) και Williams (1982), σχετικά με την υποτιθέμενη επίδραση της ΑΤ και την παράλληλη υποτίμηση της ικανότητας των κατώτερων κοινωνικών τάξεων (ΠΤ) να αναπτύσσουν

τις δικές τους ξεχωριστές μορφές αναπληρώσεως. Οι παραπάνω απόψεις επιβεβαιώνονται και από μελέτες που πραγματοποιήθηκαν από τους Yeο (1976) και Grey (1981) στη Βρετανία και τον Ewen (1976) στις ΗΠΑ, σύμφωνα με τις οποίες οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις, όπως διαμορφώθηκαν στη σύγχρονη βιομηχανική εποχή, υιοθέτησαν δικούς τους τρόπους αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, σε μία προσπάθεια να οριοθετήσουν την ταυτότητα της τάξης τους, ενάντια στα πρότυπα που «επέβαλε» η ΑΤ.

Ωστόσο, η σημασία της περίοπτης σχόλης αμφισβητήθηκε και από τον ίδιο τον Veblen, όταν διαπίστωσε ότι είχε αρχίσει ήδη από την εποχή του (1899) να φθίνει, εφόσον, σύμφωνα με τον ίδιο, μεγαλύτερη επίδραση ασκούσε πια η περίοπτη κατανάλωση. Και αυτό συνέβη όταν, με την πάροδο των χρόνων και τις αναπόφευκτες οικονομικές εξελίξεις, οι κοινότητες διευρύνθηκαν σε μέγεθος και αριθμό και τα μέλη της ΑΤ έπρεπε να βρουν τρόπους να επιδεικνύουν την κοινωνική τους υπεροχή με πιο «περίοπτους» τρόπους. Παράλληλα, το ένστικτο της εργατικότητας κέρδισε το χαμένο έδαφος, προκειμένου τα άτομα να συμμορφώνονται με τις αυξημένες απαιτήσεις της περίοπτης κατανάλωσης. Προς αυτήν την κατεύθυνση βρίσκονται και οι Bowles and Park (2004) και Arrow and Dasgupta (2009), επιβεβαιώνοντας τη θέση του Veblen σχετικά με τον περιορισμό της περίοπτης σχόλης και την άνοδο της εργασίας, προκειμένου να ανταποκριθούν στο πρότυπο της περίοπτης κατανάλωσης.

3.4 Περίοπτη κατανάλωση

Η περίοπτη σχόλη αποτελεί βασική ένδειξη κοινωνικής θέσης και ευποληψίας. Ωστόσο, από μόνη της δεν ήταν ικανή να φανερώσει σε απόλυτο βαθμό τον χρηματικό πλούτο των ατόμων. Γι' αυτό, η περίοπτη σχόλη θα πρέπει να συνοδεύεται με αντίστοιχη κατανάλωση αγαθών. Για να επιτευχθεί αυτό απαραίτητη προϋπόθεση είναι η δαπάνη να αφορά περιττά πράγματα, γιατί καμία αξία δεν θα απέρρεε από την κατανάλωση μόνο των απόλυτα αναγκαίων για τη ζωή. Επομένως, η περίοπτη κατανάλωση του Veblen είναι η επιδεικτική σπατάλη πόρων, με σκοπό την κοινωνική εκτίμηση.

3.4.1. Ειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Όπως είναι γνωστό η περίοπτη κατανάλωση δεν αφορά την κατανάλωση προϊόντων για επιβίωση ή για οποιαδήποτε άλλη χρησιμότητα αλλά για την εξασφάλιση της κοινωνικής εκτίμησης του κατόχου του πλούτου, ο οποίος προέρχεται από το πλεόνασμα των οικονομικών πόρων. Ωστόσο, στο στάδιο αυτό ο άνθρωπος δε διαθέτει πλεόνασμα, εφόσον οι παραγωγικές δραστηριότητες είναι περιορισμένες. Επομένως, η κατανάλωση αφορά προϊόντα που σχετίζονται με τη διατροφή, την ενδυμασία, και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την προαγωγή των παραγωγικών δραστηριοτήτων, και άρα για την επιβίωση των ανθρώπων.

3.4.2. Ληστρικό Οικονομικό Στάδιο

Το πέρασμα από το ειρηνικό στο ληστρικό οικονομικό στάδιο σηματοδοτείται από σημαντικές αλλαγές, καθώς οι γενικότερες συνθήκες διαφοροποιούνται. Οι άνθρωποι καταφέρνουν να δημιουργήσουν πλεόνασμα πόρων, το οποίο και θα καταναλώνεται από τους οικονομικά δυνατούς που ανήκουν στην ΑΤ, όπως αυτή διαμορφώνεται σε πρώιμο στάδιο. Έτσι, η εξειδικευμένη κατανάλωση αγαθών αρχίζει σταδιακά να αποτελεί ένδειξη χρηματική δύναμης. Στις πρωιμότερες φάσεις του ληστρικού σταδίου η κοινωνική διαστρωμάτωση περιλαμβάνει μία «έντιμη» ανώτερη τάξη, που αποτελείται από τους οικονομικά εύρωστους και από μία κατώτερη τάξη που εργάζονται, προκειμένου να εξασφαλίσουν στους πρώτους τους οικονομικούς πόρους προς κατανάλωση. Εξάλλου, η κατανάλωση των πιο επιθυμητών προϊόντων επιφέρει τιμητική διάκριση και κύρος γι' αυτούς που τα χρησιμοποιούν και οι οποίοι ανήκουν βέβαια στην ΑΤ. Τέτοια προϊόντα θεωρούνται όσα διακρίνονται για την ποιότητά τους όπως εκλεκτά τρόφιμα, δέρματα, σπάνια στολίδια κτλ.

3.4.3. Ημι-φιλειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Καθώς περνάμε από το ληστρικό στο ημι-φιλειρηνικό στάδιο η κατανάλωση αγαθών καθιερώνεται και αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της αξίας της ΑΤ και απαραίτητη προϋπόθεση, προκειμένου να ενταχθεί κάποιος στους κόλπους της. Μετά την περίοπτη σχόλη ο ημι-φιλειρηνικός «τζέντλεμαν» πρέπει να καταναλώνει όχι μόνο μεγάλες ποσότητες από τα αγαθά που είναι απαραίτητα για τη συντήρηση, τη

σωματική ευεξία και γενικότερα για την επιβίωσή του αλλά και αγαθά που διακρίνονται από την αντίστοιχη ποιότητα. «Καταναλώνει ελεύθερα και την αφρόκρεμα σε τροφή, ποτά, ναρκωτικά, στέγη, υπηρεσίες, στολίδια, ιματισμό, όπλα και πολεμοφόδια, διασκεδάσεις, φυλαχτά και είδωλα ή θεότητες» (ΘτΑΤ: 89). Η κατανάλωση αυτών των αγαθών εξαιρετικής ποιότητας αποτελεί ένδειξη πλούτου για τη μέλη της ΑΤ και γι' αυτό το λόγο γίνεται τιμητική και άρα περίοπτη. Αλλά ταυτόχρονα ισχύει και ο αντίστροφος συλλογισμός. Η αδυναμία να καταναλώνει κάποιος την ενδεδειγμένη ποσότητα αλλά και την αντίστοιχη ποιότητα των παραπάνω αγαθών αποτελεί ένδειξη αδυναμίας προσχώρησης στην ΑΤ και επομένως φανερώνει την κατωτερότητά του.

Παράλληλα, ο τζέντλεμαν της ΑΤ οφείλει να καλλιεργεί και την αισθητική του αντίληψη «σχετικά με το ευγενές και το αγενές στα καταναλωτικά αγαθά.» (ΘτΑΤ: 89), γίνεται ειδήμων σχετικά με την αξία των προϊόντων που καταναλώνει και μαθαίνει πώς να ζει μία ζωή περίοπτηςσχόλης σύμφωνα με τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο. Η υιοθέτηση καλών τρόπων συμπεριφοράς αποτελεί δείκτη της περίοπτηςσχόλης και ταυτόχρονα της περίοπτης κατανάλωσης, εφόσον πλέον καταναλώνει για επίδειξη του πλούτου. Η κατανάλωση, ο πλούτος και η ευποληψία είναι μεγέθη ανάλογα. Όσο αυξάνεται η επιδεικτική κατανάλωση προϊόντων τόσο πιο εμφανή γίνονται ο πλούτος και η ευποληψία. Ακόμη και η κατανάλωση εθιστικών ουσιών, αλκοόλ και ναρκωτικά, αποτελεί ένδειξη ανώτερου γοήτρου για τους καταναλωτές. Στον αντίποδα βρίσκονται τα μέλη της ΠΤ, τα οποία καταναλώνουν μόνο ό,τι είναι αναγκαίο για τη συντήρησή τους.

Καθώς ο πλούτος συγκεντρώνεται στα μέλη της ΑΤ δεν αρκεί πλέον η ατομική περίοπτη κατανάλωση, προκειμένου να επιδειχθεί στην ομήγυρή του αλλά και στα μέλη της ΠΤ. Σε αυτό το προχωρημένο στάδιο απαιτείται η «αντιπροσωπευτική κατανάλωση», η οποία λαμβάνει χώρα αφενός από τους φίλους ή τους ανταγωνιστές ή ακόμη και τους αυλικούς (παρηκμασμένα μέλη της ΑΤ³), με την παραχώρηση πλούσιων δώρων και τη συμμετοχή τους σε δαπανηρά συμπόσια και

³ Καθώς συσσωρεύεται ο πλούτος, διαφοροποιείται και η δομή της ΑΤ, η οποία επιτυγχάνεται με την κληρονομιά του πλούτου και των τίτλων ευγενείας. Σε αρκετές περιπτώσεις, όμως κληροδοτούνται μόνο οι τίτλοι ευγενείας, χωρίς την αντίστοιχη οικονομική επιφάνεια της τάξης αυτής. Έτσι, προκύπτουν οι αυλικοί, που δεν είναι τίποτε άλλο από ξεπεσμένους και άφραγκους «τζέντλεμεν τηςσχόλης» και που προσκολλώνται στον «πάτρωνά τους», προκειμένου διατηρήσουν την καλή φήμη που προσιδιάζει στην ΑΤ.

αφετέρου από το υπηρετικό προσωπικό και τη σύζυγο ή τα παιδιά, που καταναλώνουν για λογαριασμό του κατόχου του πλούτου.

Τα δώρα και τα πλουσιοπάροχα συμπόσια, που διοργανώνουν τα μέλη της ΑΤ, προκειμένου να επιτευχθεί η αντιπροσωπευτική κατανάλωση δεν ερμηνεύονται ως το μέσο για την επίτευξη μιας απλής επιδειξιομανίας αλλά έχουν και μία άλλη χρησιμότητα. Ο ανταγωνιστής ή ο αυλικός, που θα γίνουν οι αποδέκτες των δώρων ή θα συμμετέχουν στις πολυέξοδες γιορτές, γίνονται μάρτυρες της επίδειξης κατανάλωσης του πλούτου του οικοδεσπότη, ο οποίος είναι ανίκανος να ξοδέψει από μόνος του αυτό το υπέρογκο πλεόνασμα των αγαθών.

Παρόμοια ασκείται αντιπροσωπευτική κατανάλωση και από το υπηρετικό προσωπικό ή τους ακολούθους, με την παροχή τροφής, ενδυμάτων και στέγασης, και από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας (σύζυγος και παιδιά), που καταναλώνουν για λογαριασμό του κατόχου της περιουσίας. Ωστόσο, όλα αυτά θα πρέπει να εκτελούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνεται ποιος είναι ο αφέντης, η κεφαλή του οίκου, χάρη στον οποίο επιτυγχάνεται η αντιπροσωπευτική σχόλη και κατανάλωση και ο οποίος δικαιολογημένα γίνεται ο τελικός αποδέκτης της ευποληψίας. Για τους ίδιους λόγους καθιερώνονται και οι στολές, τα σήματα και τα οικόσημα, η χρήση των οποίων υποδηλώνουν ένα σημαντικό βαθμό εξάρτησης από την κεφαλή του οίκου.

3.4.4. Φιλειρηνικό Οικονομικό Στάδιο

Κατά τη διάρκεια των πρωιμότερων σταδίων της οικονομικής ανάπτυξης η κατανάλωση αγαθών που ξεπερνάει το επίπεδο επιβίωσης, με κύριο στόχο την επίτευξη της ευποληψίας προσιδιάζει στην Α.Τ.

Ωστόσο, περνώντας στο σύγχρονο φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο τα δεδομένα αυτά αλλάζουν. Οι κοινότητες του σταδίου αυτού είναι πολυπληθείς και οι κοινωνικές τάξεις είναι ευμετάβλητες, εφόσον η κοινωνική κινητικότητα είναι δεδομένη, καταρρίπτοντας κάθε στεγανό που περιχαρακώνει αυστηρά τα όρια των τάξεων. Από την άλλη πλευρά οι μετακινήσεις, εξαιτίας της προόδου της τεχνολογίας και της ανάπτυξης των μέσων μεταφοράς, γίνονται με μεγαλύτερη ευκολία ενώ το κόστος της παραγωγής των αγαθών μειώνεται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της κατανάλωσης όχι μόνο για τα μέλη της Α.Τ. αλλά για όλες τις κοινωνικές τάξεις και κυρίως για τη μεσαία αστική τάξη που αναβαθμίζεται οικονομικά και κοινωνικά.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η περίοπτη σχόλη υποκαθίσταται από την περίοπτη κατανάλωση, ως ένα αδιάψευστο σημάδι ευποληψίας. Κι αυτό συμβαίνει γιατί το άτομο πλέον είναι αναγκαίο να αποδεικνύει την ευπρέπειά του όχι σ' ένα κλειστό κύκλο γνωριμιών, όπως συνέβαινε στο ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο, αλλά σ' ένα ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ο αριθμός των παροδικών παρατηρητών – «κριτών» αυξάνεται αλλά παράλληλα μειώνεται ο χρόνος έκθεσης της οικονομικής συμπεριφοράς και της απόδειξης της αντίστοιχης οικονομικής κατάστασης.

Επομένως, αυτό που αποδεικνύει περίτρανα τη χρηματική ικανότητα είναι μία συνεχής διακήρυξη της ικανότητάς του να πληρώνει. Και αυτή η χρηματική δύναμη του πρέπει να προβληθεί με σήματα που ο καθένας να μπορεί να διαβάσει.

Η περίοπτη κατανάλωση, ως μέσο ευποληψίας, λειτουργεί αποτελεσματικότερα σ' εκείνες τις κοινότητες, στις οποίες παρατηρείται μεγαλύτερος συγχρωτισμός και οι ανθρώπινες επαφές είναι συχνότερες και πιο διευρυμένες. Γι' αυτό το λόγο την πρωτοκαθεδρία της περίοπτης κατανάλωσης καταλαμβάνει δικαιωματικά ο αστικός πληθυσμός έναντι του αγροτικού. Έτσι, σύμφωνα με τον Veblen, παρατηρείται πολύ συχνά αστοί και αγρότες με το ίδιο εισόδημα να διαφοροποιούνται αρκετά ως προς την υιοθέτηση ή μη του συρμού στο ντύσιμό τους. Αυτό, εξάλλου, αποδεικνύει και την αντίστοιχη στάθμη της ευπρέπειας, η οποία είναι υψηλότερη όσο υψηλότερη γίνεται και η διαβάθμιση της κοινωνικής πυραμίδας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι τυπογράφοι, που έκαναν την εμφάνισή τους στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ανήκαν στην κατώτερη βαθμίδα της μεσαίας τάξης των τεχνιτών. Ωστόσο, χάρη στην εξειδικευμένη γνώση που κατείχαν κατάφεραν να γίνουν περιζήτητοι, γεγονός που τους απέφερε πολλά χρήματα, σε αντίθεση με τα άλλα μέλη της μεσαίας κοινωνικής τάξης. Η φύση της εργασίας τους τους ανάγκαζε να μετακινούνται διαρκώς από τόπο σε τόπο, γεγονός σχετικά εύκολο, λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας που έκανε εύκολες και λιγότερο κοστοβόρες τις μετακινήσεις. Η οικονομική τους επιφάνεια έπρεπε να γίνει αντικείμενο επίδειξης άρα και ένδειξη ευποληψίας. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί εύκολα, εφόσον η κατανάλωση έφτανε στα όρια της σπατάλης, επιδιδόμενοι σε άσωτες ενέργειες, όπως κάπνισμα, ποτό κ.α. Αλλά, σύμφωνα με τον Veblen, ο ουσιαστικός λόγος αυτής της

υψηλής απαίτησης για ασωτία δεν είναι άλλος από την ίδια τη ροπή για τη διακήρυξη κυριαρχίας και χρηματικής ευπρέπειας.

Όπως ειπώθηκε παραπάνω, οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των κοινωνικών τάξεων έχουν γίνει δυσδιάκριτες και ευμετάβλητες. Ωστόσο, και σ' αυτό το χρονικό σημείο οι ανώτερες κοινωνικά τάξεις «επιβάλλουν» στις μεσαίες και στις κατώτερες το πρότυπο ευυποληψίας, το οποίο υιοθετείται από αυτές σαν να ήταν το δικό τους ιδεώδες ευπρέπειας και πασχίζουν με κάθε τρόπο να το υπηρετήσουν πιστά, έστω και φαινομενικά. Όμως, αυτή η καταναλωτική συμπεριφορά απαιτεί θυσίες, εφόσον η ευχαρίστηση που παρέχεται είναι μόνο προσωρινή. Αυτό σημαίνει ότι απαιτούνται ολοένα και περισσότερα και ποιοτικότερα καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες, προκειμένου να φανεί ότι κατοχυρώνουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο κατανάλωσης. Η ευόδωση αυτού του στόχου δημιουργεί μία σειρά από προβλήματα κυρίως στις κατώτερες κοινωνικά και οικονομικά τάξεις, εφόσον απαιτεί την εξεύρεση ολοένα και περισσότερων πόρων. Αυτοί θα εξασφαλιστούν με δύο τρόπους: ή μειώνονται οι δαπάνες που αφορούν τα μη φανερά αγαθά, τα αγαθά δηλαδή που δε βρίσκονται σε κοινή θέα, ή αυξάνονται οι ώρες εργασίας από την κεφαλή του νοικοκυριού. Σ' αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχει καμία πρόφαση σχόλης. Αντίθετα οι άνθρωποι σ' αυτήν την περίπτωση βλέπουν ευνοϊκά την παραγωγική αποδοτικότητα. Ωστόσο, η αντιπροσωπευτική σχόλη δεν εξαφανίζεται αλλά εξακολουθεί να υπηρετείται πιστά από τις συζύγους. Έτσι, αποτελεί σύνηθες φαινόμενο να βλέπουμε τον άνδρα να εργάζεται με μεγάλη υπακοή προκειμένου να εξασφαλίζει για τη σύζυγο τον βαθμό της σχόλης αλλά και της κατανάλωσης - κυρίως σε ό,τι αφορά την ενδυμασία - που ενδείκνυται εκείνη την εποχή, με αποτέλεσμα να μεταβληθεί ο ρόλος της γυναίκας στην παραγωγή και στην προετοιμασία των αγαθών, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δεν εξακολουθεί να αποτελεί κινητή ιδιοκτησία του άνδρα.

3.4.5. Αντικείμενα Περίοπτης Σπατάλης

Αρχικά πρέπει να απαντηθεί το ερώτημα ποιο είναι το στοιχείο που διαφοροποιεί την περίοπτη σπατάλη και κατανάλωση από μια γενικότερη δαπάνη αγαθών. Σύμφωνα με τον Veblen ο σκοπός της κατανάλωσης είναι η ειδοποιός διαφορά. Αν η δαπάνη πραγματοποιείται με σκοπό μια «φθονερή χρηματική σύγκριση», τότε αναμφίβολα μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίοπτη. Σε διαφορετική περίπτωση η κατανάλωση γίνεται με σκοπό να εξασφαλιστεί η άνεση και η

λειτουργικότητα και γενικότερα μία συγκεκριμένη στάθμη που θα υποδηλώνει μία ποιότητα ζωής. Ωστόσο, ο χαρακτηρισμός αυτός δεν είναι σταθερός. Συμβαίνει συχνά ένα προϊόν που καταναλώνεται με σκοπό να επιδείξει τη φθονερή χρηματική σύγκριση όχι μόνο μεταξύ μεμονωμένων ατόμων αλλά και κοινωνικών ομάδων ή τάξεων, να καταλήξει να είναι ένα αναγκαίο, ωφέλιμο και χρηστικό αγαθό. Ενδεικτικά ο Veblen αναφέρει ως τέτοια προϊόντα που εμπίπτουν στην παραπάνω περίπτωση τα χαλιά, τις ταπετσαρίες, τα ασημένια επιτραπέζια σκεύη, τα σερβίτσια, τα κοσμήματα ή και τα ενδύματα. Επίσης, σε αρκετές περιπτώσεις ένα προϊόν που καταναλώνεται για λόγους φθονερής σύγκρισης ταυτόχρονα να είναι και ωφέλιμο ή και το αντίθετο.

Για να γίνει πιο ξεκάθαρη η έννοια της περίοπτης κατανάλωσης ενός προϊόντος είναι αναγκαίο να παρουσιαστούν κάποια χαρακτηριστικά που διαθέτει το εν λόγω αγαθό προκειμένου να ενταχθεί σε αυτήν την κατηγοριοποίηση. Το βασικότερο χαρακτηριστικό του είναι η χρηματική του αξία του. Όσο πιο δαπανηρό είναι ένα αγαθό, τόσο πιο πολλές πιθανότητες έχει να εξυπηρετεί τη φθονερή σύγκριση και να προσδίδει κύρος στον καταναλωτή. Ακόμη και η χρησιμότητα ή μη ενός αντικειμένου καθορίζεται πολλές φορές από τη δαπανηρότητά του. Πολλά αντικείμενα, όπως, π.χ. πολύτιμοι λίθοι, μέταλλα και μερικά άλλα υλικά που χρησιμοποιούνται για καλλωπισμό και διακόσμηση, θεωρούνται χρήσιμα γιατί είναι δαπανηρά και ως εκ τούτου αντιπροσωπεύουν κονδύλια περίοπτης κατανάλωσης. Και αν αυτά είναι δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιοποίησης, πόσο μάλλον και μονοπώλησης, τότε ικανοποιείται παράλληλα και το αίσθημα της χρηματικής ανωτερότητας του κατόχου τους.

Τα κοσμήματα, για παράδειγμα είναι ένα κατεξοχήν αγαθό περίοπτης κατανάλωσης. Η αισθητική ομορφιά των κοσμημάτων καθορίζεται από τη σπανιότητα και την τιμή τους. Αν ήταν φτηνά, σε καμία περίπτωση δεν θα συγκαταλέγονταν στα αντικείμενα που θα προσέδιδαν χρηματική ανωτερότητα και λαμπρότητα στους κατόχους τους και άρα δεν θα ήταν δυνατόν να καταστούν αντικείμενα περίοπτης κατανάλωσης.

Ένδειξη περίοπτης κατανάλωσης αποτελούν και τα οικιακά ζώα, τα οποία συνήθως δεν εξυπηρετούν κανένα παραγωγικό σκοπό, όπως για παράδειγμα τα περιστέρια, οι παπαγάλοι, άλλα διακοσμητικά πουλιά ή οι γάτες, οι σκύλοι και τα

άλογα που χρησιμοποιούνται σε αγώνες. Αυτά, επειδή αποτελούν κονδύλια περίοπτης κατανάλωσης, εφόσον η απόκτηση και η συντήρησή τους κοστίζουν, προσδίδουν γόητρο στον κάτοχό τους και άρα μπορούν νόμιμα να θεωρούνται και όμορφα. Από όλα τα παραπάνω οικιακά ζώα που αναφέρθηκαν η γάτα προσδίδει το μικρότερο κύρος, γιατί από τη φύση της δεν είναι σπάταλη, ενώ παράλληλα είναι δυνατόν να παίζει κάποιον χρηστικό ρόλο. Εξάλλου, από τη φύση της η γάτα δε διατηρεί σχέσεις εξάρτησης με τον ιδιοκτήτη της και γι' αυτό τον λόγο δεν προσφέρεται για μία φθονερή σύγκριση. Εξαίρεση από τον γενικό κανόνα αποτελούν οι γάτες αγκύρας, οι οποίες λόγω της δαπανηρότητάς τους αξιώνουν μία καλύτερη θέση. Η κατοχή σκύλου από την άλλη πλευρά προσδίδει μεγαλύτερη ευποληψία χάρη στην ίδια τη φύση του. Ο σκύλος φημίζεται για την πίστη που δείχνει στον ιδιοκτήτη του, δημιουργώντας μία σχέση υποτέλειας και ικανοποιώντας παράλληλα και τη ροπή του ανθρώπου για κυριαρχία. Εξάλλου, η δαπάνη για τη συντήρησή του δεν εξυπηρετεί κανέναν παραγωγικό σκοπό, απαραίτητη προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό ως αντικειμένου περίοπτης κατανάλωσης. Προς επίρρωση των παραπάνω θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, επειδή ο σκύλος συνδέεται ταυτόχρονα και με το κυνήγι, αποτελεί και μία έκφραση της τιμητικής ληστρικής παρόρμησης. Τέλος, η κατοχή και η εκτροφή αλόγων που προορίζονται σε αγώνες αποτελεί μία μορφή επίδειξης δύναμης και κύρους λόγω αφενός της υψηλής δαπανηρότητας για τη συντήρησή του και αφετέρου της χρησιμότητάς του που έγκειται στην αποδοτικότητα ως μέσου άμιλλας, εφόσον ικανοποιεί το αίσθημα της επιθετικότητας και της κυριαρχίας του κατόχου του, ιδιαίτερα στην περίπτωση που ξεπερνά σε ταχύτητα εκείνο του ανταγωνιστή του.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, επίσης, περίοπτης κατανάλωσης θεωρείται και η ενδυμασία, η οποία πρέπει αναπόδραστα να υπακούει σε έναν κώδικα ευποληψίας, εφόσον αποτελεί το πλέον εμφανές αγαθό. Και στην περίπτωση της ενδυμασίας η δαπανηρότητα παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο, σε τέτοιο βαθμό που θα καθορίσει και την αισθητική της. Σύμφωνα με τον Veblen, «ό,τι είναι ανέξοδο είναι και ανάξιο». Το κόστος του ενδύματος εξαρτάται από τα υλικά που θα χρησιμοποιηθούν αλλά και από τον τρόπο κατασκευής του. Ο βιομηχανοποιημένος τρόπος κατασκευής ενός ενδύματος υποβιβάζει το ένδυμα σε αξία, ενώ ένα χειροποίητο προϊόν καθίσταται μοναδικό άρα και κοστοβόρο. Ωστόσο, η δαπανηρότητα δεν αποτελεί τη μοναδική προϋπόθεση, προκειμένου το ένδυμα να υπηρετεί τον σκοπό για τον οποίο σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε. Πρέπει παράλληλα να αποτελεί ένδειξη ότι το

άτομο που το χρησιμοποιεί δεν εμπλέκεται σε οποιαδήποτε μορφή παραγωγικής εργασίας. Ένα κομψό ένδυμα δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο περίοπτης κατανάλωσης αλλά και απόδειξη περίοπτηςσχόλης, εφόσον αποδεικνύει περίτρανα ότι το άτομο που το φοράει δεν καταναλώνει απλά αλλά καταναλώνει χωρίς να παράγει. Υπάρχουν ενδύματα και αξεσουάρ τα οποία δε συνάδουν σε καμία περίπτωση με την παραγωγική εργασία, όπως για παράδειγμα τα παπούτσια με τακούνι, η πτυχωτή φούστα και κυρίως ο κορσές. Η χρήση του κορσέ στην ουσία ακρωτηριάζει τη γυναίκα που τον χρησιμοποιεί, καθιστώντας την ανίκανη και ακατάλληλη για οποιαδήποτε εργασία, επιδεικνύοντας όμως ταυτόχρονα και τη χρηματική ικανότητα του αφέντη της, από τη στιγμή που γυναίκα θεωρείται «οικονομικός υποτελής» του άνδρα και άρα κινητή ιδιοκτησία του. Αυτή η απώλεια όμως ισοσκελίζεται από την ευυποληψία που αποκτά μέσω της ένδειξης της περίοπτηςσχόλης. Το ντύσιμο όμως δεν πρέπει μόνο να είναι περίοπτα δαπανηρό και μη λειτουργικό αλλά να ακολουθεί και τις επιταγές της μόδας, η οποία αποτελεί απόδειξη χρηματικής αντοχής. Εφόσον το κάθε ένδυμα επιτρέπεται να φορεθεί μόνο για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, το άτομο που θα ήθελε να εντάσσεται στην κατηγορία των ανθρώπων που ακολουθούν πιστά τη μόδα υποχρεούται να καταναλώνει, με αποτέλεσμα η περίοπτη δαπάνη να αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα πρότυπα αυτά επηρεάζουν, σε μικρότερο βαθμό βέβαια, και τα μέλη των κατώτερων κοινωνικά τάξεων.

Τέλος, ο κανόνας της περίοπτης σπατάλης εφαρμόζεται απαρέγκλιτα και σε μία μεγάλη κατηγορία αντικειμένων, η κατανάλωση και η χρήση των οποίων θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «ευλαβική», όπως η κατασκευή επιβλητικών ναών και η χρήση ιερατικών αμφίων και άλλων αντικειμένων λατρείας. Ιδιαίτερα τα ιερατικά άμφια, δαπανηρά και άβολα καθώς είναι, σε καμία περίπτωση δε δίνουν την εντύπωση ότι σκοπό της κατανάλωσή τους είναι η άνεση του καταναλωτή. Αντίθετα οι ιερείς εκτελούν περίοπτη σπατάλη για λογαριασμό της θεότητας, εφόσον φαίνεται ότι την υπηρετούν με συνέπεια και αυστηρότητα, φανερώνοντας στο μέγιστο βαθμό την «καθ' υποκατάσταση κατανάλωση».

3.4.6. Σύγχρονη βιβλιογραφία

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, το βασικό κίνητρο της κατανάλωσης για τον Veblen είναι η εξασφάλιση της κοινωνικής εκτίμησης, μέσα από την κατοχή πλούτου,

ο οποίος πρέπει να επιδεικνύεται. Οι Ireland (1994) και Bagwell and Bernheim (1996) συμφωνούν με την άποψη του Veblen. Και αυτό επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από την υπερβολική κατανάλωση δαπανηρών και μη χρηστικών αγαθών. Μάλιστα όσο πιο δαπανηρά και μη χρηστικά είναι τα αγαθά τόσο πιο εύκολα επιτυγχάνεται ο παραπάνω στόχος. Ωστόσο, αν ο στόχος αυτός εύκολα επιτυγχάνεται από τα μέλη των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων (ΑΤ), δεν ισχύει το ίδιο και για τις κοινωνικές τάξεις που βρίσκονται σε χαμηλότερα κοινωνικά επίπεδα (ΠΤ). Και γι'αυτούς, όμως, η υιοθέτηση των προτύπων που παρέχει η ΑΤ, προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική ομοιομορφία, αποτελεί κίνητρο για κατανάλωση.

Η θεωρία του Veblen, παρά το γεγονός ότι σήμερα θεωρείται σημαντική για την επιστημονική κοινότητα, ωστόσο, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα τέθηκε στο περιθώριο λόγω της μεγάλης επιρροής που ασκούσε η Νεοκλασική οικονομική σχολή, σύμφωνα με την οποία η χρησιμότητα ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας (utility) πηγάζει από τη δυνατότητα που έχει να ικανοποιήσει μια ανθρώπινη ανάγκη, δηλαδή να προσφέρει ικανοποίηση στον χρήστη, παραβλέποντας τα κίνητρα που πηγάζουν από τους κοινωνικούς παράγοντες. Έτσι, καθορίστηκε και η αξία των αγαθών, η οποία βασίστηκε στην εκτίμηση της χρησιμότητάς τους από τους καταναλωτές. Επηρεασμένοι από την παραπάνω θεωρία, ορισμένοι μελετητές παρουσίασαν τη δική τους οπτική γωνία σχετικά με τα κίνητρα που ωθούν τους καταναλωτές να ξοδέψουν μέρος ή όλο το εισόδημά τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη θεωρία του «μόνιμου εισοδήματος» (Friedman, 1957), σύμφωνα με την οποία η κατανάλωση εξαρτάται από το «μόνιμο εισόδημα». Και με τον όρο αυτό δεν αναφέρεται στο εισόδημα για κάθε μεμονωμένη μονάδα καταναλωτών, που αφορά τις πραγματικές εισπράξεις και δαπάνες κατά τη διάρκεια μιας πεπερασμένης περιόδου, αλλά στο μέσο εισόδημα που δημιουργείται με βάση τα «ex ante magnitudes», που αφορά τα θεωρητικά δεδομένα και τα «ex post magnitudes» που αφορά τα εμπειρικά δεδομένα, το εισόδημα δηλαδή που προσδοκά να έχει ο καταναλωτής μακροπρόθεσμα.

Ωστόσο, πέρα από τη Νεοκλασική οικονομική σχολή και την επίδραση που άσκησε σε αρκετούς οικονομολόγους της εποχής εκείνης (μέσα 20^{ου} αι), διατυπώθηκαν και πολλές άλλες θεωρίες σχετικά με τους παράγοντες που ωθούν τους ανθρώπους να καταναλώνουν. Αρχικά, ο Keynes (1936) αναφέρει ότι ένα από τα κίνητρα της κατανάλωσης είναι και η επίδειξη πλούτου, συμπορευόμενος εν μέρει με τις απόψεις του Veblen, περί επιδεικτικής κατανάλωσης. Εξελίσσοντας τη θεωρία του

Keynes, ο Duesenberry (1949), μεταξύ των άλλων, αναφέρεται και στη σχέση μεταξύ της κατανάλωσης και του εισοδήματος, θεωρώντας ότι η καταναλωτική συμπεριφορά των ανθρώπων εξαρτάται άμεσα και από το εισόδημα των άλλων ανθρώπων. Με άλλα λόγια αναφέρει ότι τα νοικοκυριά δεν ενδιαφέρονται μόνο για το δικό τους επίπεδο κατανάλωσης αλλά αυτό εξαρτάται και από το επίπεδο κατανάλωσης των νοικοκυριών αναφοράς. Επομένως, όσοι βρίσκονται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας επηρεάζουν τις αμέσως κατώτερες από αυτούς κοινωνικές τάξεις (Frank, 2007), υποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο τον κατάλληλο σεβασμό στους ανωτέρους τους. Αλλά και οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις φανερώνουν την υπεροχή της τάξης τους από τους κατώτερους τους (Davis, 1994). Αυτό επηρεάζει ακόμη και τη συναισθηματική και ψυχολογική τους κατάσταση, εφόσον το άτομο υφίσταται απώλεια ευτυχίας, όταν το επίπεδο κατανάλωσης των νοικοκυριών αναφοράς είναι αυξημένο σε σχέση με το δικό του (Leibenstein, 1950). Ο Leibenstein μάλιστα μελέτησε και προχώρησε τη θεωρία του Veblen, εισάγοντας τον όρο «φαινόμενο Veblen» (“Veblen effect”), στην προσπάθειά του να χαρακτηρίσει το φαινόμενο όταν αυξάνεται η τιμή ενός προϊόντος να αυξάνεται και η ζήτηση γι’ αυτό το προϊόν. Προχωρώντας ακόμη περισσότερο θα λέγαμε ότι η οποιαδήποτε μεταβολή του εισοδήματος και συνεπώς της καταναλωτικής συμπεριφοράς συνεπάγεται και αύξηση της ικανοποίησης ή της δυσαρέσκειας (ευτυχίας ή δυστυχίας) ταυτόχρονα, κυρίως όμως στις κοινωνικές τάξεις με χαμηλότερα εισοδήματα (Layard, 2005).

Ωστόσο, η διεθνής βιβλιογραφία δεν εξαντλείται στις παραπάνω αναφορές. Το φαινόμενο της κατανάλωσης και της αντίστοιχης οικονομικής συμπεριφοράς των ανθρώπων αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης για πολλούς ερευνητές, οι οποίοι διερεύνησαν τα κίνητρα που ωθούν τους ανθρώπους να καταναλώνουν. Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια από αυτά. Για χρηστική κατανάλωση μίλησαν οι Westbrook and Black (1985), Jamal et al. (2006), Wagner and Rudolph (2010), για παρορμητική κατανάλωση οι O’Guinn and Faber, (1989) και Rook (1987) και τέλος για κατανάλωση για κοινωνικούς λόγους ή με στόχο την απόκτηση κύρους, εξουσίας οι Tauber (1972) και Bearden et al. (1989).

Έχει ήδη αναφερθεί ότι τα άτομα υιοθετούν ως πρότυπο την οικονομική συμπεριφορά των μελών της αμέσως ανώτερης από αυτά τάξης. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις οι καταναλωτικές συνήθειες των μελών της υψηλότερης τάξης δεν είναι δυνατόν να ικανοποιηθούν με το επίπεδο του εισοδήματος των μελών

των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων. Ο Veblen αναφέρθηκε στη μείωση του κόστους των προϊόντων που προορίζονται για ιδιωτική κατανάλωση (των μη περίοπτων αγαθών) αλλά και στην επιπρόσθετη εργασία, προκειμένου να καλύψουν τη διαφορά και να εξοικονομηθούν οι απαραίτητοι πόροι, έτσι ώστε να ανταποκριθούν με επιτυχία στις προσδοκίες τους. Οι παραπάνω απόψεις επιβεβαιώνονται και από τη διεθνή βιβλιογραφία. Σύμφωνα με τους Arrow and Dasgupta (2009) οι καταναλωτές προσφεύγουν στην επιλογή της περιορισμένης αποταμίευσης, προκειμένου να καταναλώσουν περισσότερα στο παρόν, μειώνοντας όμως αναπόφευκτα το επίπεδο των μελλοντικών τους αγορών. Ενδιαφέροντα, όμως, είναι και τα στοιχεία που προκύπτουν από μία έρευνα (Charle et al., 2009), σχετικά με την ιδιωτική κατανάλωση. Μετά από έρευνα των καταναλωτικών δαπανών στις ΗΠΑ, κατά το χρονικό διάστημα 1986-2002, διαπιστώθηκε ότι οι μαύροι και οι Ισπανοί (Λατινοαμερικανοί) ξοδεύουν περίπου 30% περισσότερο σε προϊόντα περίοπτης κατανάλωσης (π.χ. κοσμήματα) από τους λευκούς, ενώ οι υψηλότερες δαπάνες που προκύπτουν, προκειμένου να καλύψουν την περίοπτη κατανάλωση, καλύπτονται σε βάρος της μελλοντικής κατανάλωσης. Τέλος, οι Bowles and Park (2004), εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο μέλη χαμηλότερων εισοδηματικά στρωμάτων προσπαθούν να ανταποκριθούν στην επιθυμία τους να μιμηθούν τις ομάδες αναφοράς, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι πρώτοι εξαναγκάζονται να περιορίσουν τον ελεύθερο χρόνο (χρόνο αναψυχής), αυξάνοντας παράλληλα τον εργασιακό χρόνο.

Σύμφωνα με τον Veblen ένα αγαθό για να χαρακτηρίζεται ως περίοπτο θα πρέπει αρχικά να είναι δαπανηρό και έπειτα μη χρηστικό. Παράλληλα, θα πρέπει να παρέχει στον κάτοχό του τη δυνατότητα της χρηματικής σύγκρισης. Όσο περισσότερο επιτυγχάνεται η τελευταία, τόσο πιο δαπανηρό και επομένως περίοπτο γίνεται ένα προϊόν. Οι παραπάνω θέσεις επιβεβαιώνονται και από τη διεθνή βιβλιογραφία. Οι Lichtenstein et al. (1993) αναφέρουν ότι η τιμή ενός προϊόντος είναι ανάλογη με το κύρος που αυτό προσδίδει στον κάτοχό του. Επίσης, μελέτες έχουν αποδείξει ότι πολλοί καταναλωτές εκλαμβάνουν την υψηλή τιμή ως ένδειξη και υψηλής ποιότητας του προϊόντος. Για τον λόγο αυτό, συμβαίνει να αυξάνονται οι πωλήσεις ενός προϊόντος όταν αυξάνεται και η τιμή του (Erickson and Johansson 1985, Lichtenstein, Bloch, and Black 1988, Tellis and Gaeth 1990, Zeithaml 1988). Σε αρκετές περιπτώσεις, όμως η αυξημένη διάχυση ενός προϊόντος – άρα και η

αυξημένη ζήτηση – προκαλεί τον αποχαρακτηρισμό του ως προϊόν πολυτελείας, με αποτέλεσμα τη μείωση της τιμής του (Dubois and Paternault, 1995). Για παράδειγμα η εταιρεία Ferrari υπόσχεται ότι δεν θα παράγει περισσότερα από 4.300 οχήματα παρά την αναμονή δύο ετών για τα αυτοκίνητά της (Betts, 2002).

Εκτός από την κατανάλωση από περιορισμένο αριθμό ατόμων, η σπανιότητα των πρώτων υλών και η ένδειξη του χειροποίητου και όχι του βιομηχανοποιημένου προϊόντος αποτελούν παράγοντες που συντελούν στον χαρακτηρισμό ενός προϊόντος ως «περίοπτο» και εξασφαλίζουν την υψηλή τιμή του. Με τη θέση αυτή συμπορεύονται και οι Bagwell and Bernheim (1996), οι οποίοι αναφέρουν ότι τα προϊόντα που διαθέτουν εμπορικά σήματα «πολυτελείας», αν και δεν είναι ανώτερα ως προς την ποιότητά τους, πωλούνται σε υψηλότερες τιμές σε καταναλωτές που επιθυμούν να διαφημίσουν τον πλούτο τους (Περίοπτη Κατανάλωση). Ωστόσο, τα προϊόντα, τα οποία συγκαταλέγονται στην κατηγορία των “snob”, με την αγορά των οποίων ικανοποιείται η προσδοκία ταξινόμησης σε υψηλότερη τάξη, παρουσιάζουν μια αύξουσα καμπύλης ζήτησης μόνο, όμως, όταν ενδιαφέρονται να τα προμηθευτούν καταναλωτές που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα (“weakly followers”) (Amaldoss and Jain, 2005)

Χρηματικά είναι τα κριτήρια που διαμορφώνουν και το γούστο, σύμφωνα με τον Veblen. Εξάλλου, έτσι εξηγεί και την ιδιωτική κατανάλωση των περίοπτων αγαθών. Η περίοπτη κατανάλωση έχει διαχρονική ισχύ και περνάει σε όλα τα μέλη της ΑΤ από γενιά σε γενιά. Υποστήριξη στην παραπάνω θεωρία του Veblen παρέχει και η θεωρία του Bourdieu. Σύμφωνα με την Crane (2000), η θεωρία του Bourdieu περιγράφει τις κοινωνικές δομές ως περίπλοκα συστήματα ταξικών κουλτούρων που συμπεριλαμβάνουν θέσεις για πολιτισμικές προτιμήσεις και σχετικά στυλ τρόπου ζωής. Μέσα από τις κοινωνικές τάξεις, τα άτομα συναγωνίζονται για κοινωνική διάκριση και πολιτισμικό κεφάλαιο. Αυτό γίνεται με βάση την ικανότητα τους να κρίνουν την καταλληλότητα των πολιτισμικών αγαθών και με βάση τα κριτήρια γούστου και τρόπων που προκύπτουν από την τάξη τους. Οι πολιτιστικές πρακτικές, που περιλαμβάνουν και τη γνώση της κουλτούρας αλλά και την κριτική ικανότητα για την αξιολόγηση και εκτίμηση της, κατακτώνται κατά την παιδική ηλικία μέσα στην οικογένεια και το εκπαιδευτικό σύστημα και συνεισφέρουν στην αναπαραγωγή της υπάρχουσας δομής της κοινωνικής τάξης.

Όπως ήδη έχει ειπωθεί οι χρηματικοί κανόνες του γούστου διαμορφώνονται από την ΑΤ, σύμφωνα με τον Veblen. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται και από τον Πανηγυράκη (1984), σύμφωνα με τον οποίο η μόδα παρουσιάζεται σε άτομα με υψηλή θέση και κύρος, που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Αυτά τα άτομα αποτελούν πρότυπα προς μίμηση (“bandwagon effect”, McCracken, 1986) σε ανθρώπους που έχουν μεσαία και χαμηλά εισοδήματα. Η μόδα, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, ακολουθεί μία κάθετη διαδρομή που έχει ως αφετηρία τις υψηλότερες (καταναλωτικές) κατηγορίες και καταλήγει στις κατώτερες. Αυτό το μοντέλο διανομής προϋποθέτει μια κοινωνική ιεραρχία στην οποία οι άνθρωποι προσπαθούν να ταυτιστούν με τους εύπορους, ενώ αυτοί στην κορυφή αναζητούν ταυτόχρονα διάκριση και απομάκρυνση από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Όταν η μόδα υιοθετείται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, οι εύποροι την απορρίπτουν για κάποια άλλη.

Ωστόσο, ήδη από την εποχή του Veblen και σύμφωνα με τη δική του άποψη, η περίοπτη κατανάλωση παρουσίαζε σημάδια παρακμής και φθοράς, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις εξακολουθούσε να υφίσταται. Απλώς δεν ήταν τόσο έκδηλη. Φωνές διαμαρτυρίας που ακούγονταν στα μέσα του 20^{ου} αιώνα συμπορεύονται με την παραπάνω άποψη. Ο κόσμος είχε ήδη αρχίσει να είναι επικριτικός απέναντι στο πρότυπο ζωής των Αμερικανών καταναλωτών, θεωρώντας το εγωιστικό. Οικονομολόγοι και μη άρχισαν να υποστηρίζουν ότι οι παγκόσμιοι πόροι είναι πεπερασμένοι και ως εκ τούτου οι άνθρωποι θα έπρεπε να περιορίσουν τις επιθυμίες τους για κατανάλωση, προκειμένου να σώσουν τον κόσμο και τις μελλοντικές γενιές (Belk, 1988). Προς την ίδια κατεύθυνση προειδοποιούσαν και για επερχόμενη οικολογική καταστροφή (Chamberlin, 1970, Meadows et al. 1972). Εξάλλου διατυπώθηκε και η άποψη ότι η μεταπολεμική γενιά που μεγάλωσε σ’έναν κόσμο υλικής ευημερίας, χωρίς το φόβο του πολέμου αισθάνεται αρκετά ασφαλής, ώστε να ικανοποιεί υψηλότερης αξίας ανάγκες, λιγότερο υλιστικές (Inglehart, 1971).

Τέλος, η αντιπροσωπευτική κατανάλωση του Veblen, που υποδεικνύεται μέσα από χρήση της περίοπτης σπατάλης κυρίως από τη μεριά της συζύγου αλλά και των παιδιών του αρχηγού του οίκου, επιβεβαιώνεται και από τον Belk (1988), ο οποίος κάνει λόγο για “vocarious consumption”, για έμμεση κατανάλωση και αναφέρεται στην κατανάλωση από την πλευρά του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος (σύζυγοι και παιδιά), εφόσον θεωρούνται ως άμεση προέκταση του εαυτού.

3.5. Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από όσα παρουσιάστηκαν στο εν λόγω κεφάλαιο, ο χρηματικός ανταγωνισμός και η περίοπτη σπατάλη που περιλαμβάνει την περίοπτη σχόλη και την περίοπτη κατανάλωση, καθορίζουν τα κριτήρια για τη διαμόρφωση της οικονομικής συμπεριφοράς των ανθρώπων, αρχικά των μελών της ΑΤ και σε δεύτερο επίπεδο όλων των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων, εφόσον ο τρόπος ζωής της ΑΤ διαχέεται και στα μέλη της ΠΤ. Ο πρωταρχικός στόχος, όμως, είναι η επίτευξη της καταξίωσης και της κοινωνικής εκτίμησης, τα κριτήρια για την απόκτηση των οποίων εξελικτικά μεταβάλλονται σε κάθε οικονομικό στάδιο, όπως παρουσιάζονται από τον Veblen.

Στο πρώτο οικονομικό στάδιο, το ειρηνικό, οι άνθρωποι ζουν ακόμη σε πρωτόγονες κοινωνίες, στις οποίες υπάρχει πλήρης ισοτιμία μεταξύ ανδρών και γυναικών, ενώ η έννοια της ιδιοκτησίας δεν υφίσταται. Στο πλαίσιο αυτής της ισοτιμίας, οι απασχολήσεις των ανθρώπων δε διαφοροποιούνται, συμβάλλοντας κατά κύριο λόγο στην παραγωγή αγαθών, τα οποία αποτελούν τα μέσα για την επιβίωση όλων των μελών της ομάδας.

Το ληστρικό οικονομικό στάδιο διαδέχεται το ειρηνικό. Η προέλευση του ονόματος του σταδίου αυτού εντοπίζεται από τον Veblen στην ανάπτυξη του λεγόμενου «ληστρικού ενστίκτου», που χαρακτηρίζει τα μέλη της ΑΤ. Σ' αυτό το στάδιο διαταράσσεται η ισότητα μεταξύ ατόμων, καθώς και μεταξύ ανδρών και γυναικών, με άμεση συνέπεια την αναβάθμιση των ληστρικών-επιθετικών απασχολήσεων, οι οποίες αυτήν την εποχή σχετίζονται με το κυνήγι και τον πόλεμο και άρα με την επίτευξη του κατορθώματος. Η έννοια του κατορθώματος αποτελεί πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των μελών των εχθρικών ομάδων. Ωστόσο, προκειμένου να επιδίδονται με πλήρη αφοσίωση στην επίτευξη του κατορθώματος, απαραίτητη προϋπόθεση γίνεται η αποχή από τις παραγωγικές απασχολήσεις. Έτσι, σταδιακά δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την επικράτηση της περίοπτης σχόλης και της περίοπτης κατανάλωσης, ως πεδία αναφοράς για τα μέλη της ΑΤ. Αρχικά, προϊόντα κατανάλωσης γίνονται τα ίδια τα λάφυρα που προκύπτουν από τα πολεμικά κατορθώματα και που αφορούν κυρίως γυναίκες αιχμαλώτους και δούλους, καθώς και τα παραγόμενα από αυτούς προϊόντα. Το κατορθώμα αποτελεί ένδειξη ανδρείας και γενναιότητας, στοιχεία που προσδίδουν κύρος και τιμή, ενώ απόδειξη τιμής

αποτελούν για τον κάτοχό τους και τα ίδια τα λάφυρα. Έτσι, σταδιακά γεννιέται και η έννοια της ιδιοκτησίας, με την εμφάνιση της οποίας περνάμε στο επόμενο στάδιο το ημι-φιλειρηνικό.

Στο στάδιο αυτό, η συσσώρευση πλούτου αποτελεί τον κυρίαρχο στόχο των μελών της ΑΤ, εφόσον ο πλούτος αποτελεί το πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ τους. Έτσι, τα μέλη της τάξης αυτής απέχουν πλήρως από κάθε μορφή παραγωγικής δραστηριοποίησης, την οποία υποβιβάζουν σε κατώτερη αξιολογική κλίμακα, θεωρώντας την υποτιμητική. Εξάλλου, η δυνατότητα της κατανάλωσης όσο το δυνατόν περισσότερων και καλύτερων ποιοτικά προϊόντων αποτελεί το κριτήριο της εξασφάλισης της κοινωνικής εκτίμησης. Ωστόσο, δεν αρκεί η κατανάλωση μόνο των χρήσιμων για την επιβίωσή τους αγαθών, αλλά κυρίως των μη χρηστικών, όσων δηλαδή προάγουν την πολυτελή διαβίωση, η οποία θα πρέπει να επιδεικνύεται. Και μάλιστα όχι μόνο από τον κάτοχο των αγαθών αυτών αλλά και μέσω της αντιπροσωπευτικής σπατάλης, που αφορά τα μέλη της οικογένειας, κυρίως τη σύζυγο και το υπηρετικό προσωπικό, που καταναλώνουν για λογαριασμό του αρχηγού του οίκου. Τότε μόνο εξασφαλίζεται για τον κάτοχό τους το κύρος και η κοινωνική εκτίμηση. Έτσι, σ' αυτό το στάδιο και κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις διαμορφώνονται πλήρως οι έννοιες στις οποίες στηρίζεται η ΘτΑΤ, ο χρηματικός ανταγωνισμός και η περίοπτη σπατάλη.

Φτάνοντας στο τελευταίο στάδιο, το φιλειρηνικό, το οποίο συμπίπτει χρονικά με τη σύγχρονη εποχή του ίδιου του συγγραφέα, ο ανταγωνισμός ενισχύεται και μάλιστα διευρύνεται και στις υπόλοιπες τάξεις. Τα κριτήρια και πάλι είναι χρηματικά. Η κατοχή πλούτου εξακολουθεί να αποτελεί ένδειξη ευποληψίας, αν και σ' αυτό το στάδιο διαφοροποιείται κάπως ο τρόπος απόκτησής του, εφόσον το «ένστικτο της εργατικότητας» επανεμφανίζεται, καθώς οι οικονομικές συνθήκες της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής, διευρύνουν την ΑΤ, φέρνοντας στους κόλπους της έναν συνεχώς αυξανόμενο αριθμό ατόμων που προέρχονται από την ΠΤ και που εκτιμούν τις παραγωγικές δραστηριότητες. Ως αποτέλεσμα αυτής της μεταβολής είναι η έστω και φαινομενική υποβάθμιση της περίοπτης και επιδεικτικήςσχόλης, δίνοντας όμως ιδιαίτερη έμφαση στην περίοπτη κατανάλωση.

Περνώντας στη διεθνή βιβλιογραφία και στη συσχέτισή της με τις θέσεις του Veblen συμπεραίνουμε ότι υπάρχει σύγκλιση απόψεων κυρίως σε ό,τι αφορά τον

Χρηματικό Ανταγωνισμό και την Περίοπτη Κατανάλωση και σε μικρότερο βαθμό σχετικά με την Περίοπτη Σχόλη.

Ο Χρηματικός Ανταγωνισμός του Veblen βρίσκει σύμφωνη τη σύγχρονη βιβλιογραφία, εφόσον επιβεβαιώνεται η σημασία των χρηματικών κριτηρίων τόσο στην απόδοση τιμής και κύρους όσο και στην επίδραση που ασκεί στα μέλη της ΑΤ ως προς τη διαμόρφωση των προτύπων της οικονομικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, σύμφωνα με απόψεις σύγχρονων μελετητών το καθοριστικό κριτήριο για την ιεράρχηση των ανθρώπων δεν είναι η χρηματική υπεροχή αλλά η κοινωνική προσφορά.

Σε ό,τι αφορά την Περίοπτη Σχόλη, η σύγχρονη βιβλιογραφία φαίνεται να διαφωνεί σε αρκετά σημεία με τη θεωρία του Veblen. Πιο συγκεκριμένα, στον ισχυρισμό του Veblen ότι η οικονομική συμπεριφορά της ΑΤ αποτελεί πρότυπο προς μίμηση για τα μέλη των ΠΤ η σχετική βιβλιογραφία έχει διαφορετική άποψη. Η περίοπτη σχόλη με την επιλογή δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου υποστηρίζεται εν μέρει από τον Bourdieu (1984). Ενώ αρνητική κριτική ασκήθηκε από τους σύγχρονους μελετητές σε ό,τι αφορά την υπερβολική επίδραση της ΑΤ και την παράλληλη υποτίμηση της ικανότητας των κατώτερων κοινωνικών τάξεων να αναπτύσσουν τις δικές τους ξεχωριστές μορφές αναψυχής.

Όσον αφορά στην Περίοπτη Κατανάλωση η σύγχρονη βιβλιογραφία συμπορεύεται με τις απόψεις του Veblen, κάνοντας λόγο για τα κίνητρα που ωθούν τους ανθρώπους να καταναλώνουν προϊόντα και μάλιστα αγαθά πολυτελείας, κίνητρα που εκτός των άλλων σχετίζονται με την επίδειξη του πλούτου και της κοινωνικής υπεροχής. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αρκετοί σύγχρονοι μελετητές επηρεάστηκαν από τη ΘτΑΤ του Veblen, χρησιμοποιώντας μάλιστα και τον όρο “Veblen effect”, αναφερόμενοι στα αγαθά στα οποία, όταν αυξάνεται η τιμή τους, παρατηρείται μία παράλληλη αύξηση της ζήτησής τους. Τέλος, η αντιπροσωπευτική σχόλη του Veblen, βρήκε υποστήριξη στις θέσεις του Belk (1988), ο οποίος μίλησε για “vocarious consumption”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης στην Οδύσσεια του Ομήρου

4.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να αναλυθούν οι κοινωνικοί και οικονομικοί θεσμοί της εποχής της Οδύσσειας του Ομήρου σε συνάρτηση με τη θεωρία της αργόσχολης τάξης, όπως διατυπώθηκε από τον Veblen. Πιο συγκεκριμένα, ενώ σε προηγούμενες ενότητες παρουσιάστηκαν αναλυτικά οι βασικές έννοιες στις οποίες στηρίζεται η παραπάνω θεωρία, δηλαδή του χρηματικού ανταγωνισμού, της περίοπτης (ή επιδεικτικής)σχόλης, και της περίοπτης (ή επιδεικτικής) κατανάλωσης σ' αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρηθεί ένας συσχετισμός ανάμεσα στις παραπάνω έννοιες και την κοινωνία της Οδύσσειας του Ομήρου.

Ενώ η Ιλιάδα, το πρώτο έργο του Ομήρου, είναι ένα ηρωικό έπος, ένα ποίημα δηλαδή που εξυμνεί κατορθώματα ηρώων, η Οδύσσεια είναι ένα «παραμύθι», ένα έπος που έχει δεχτεί πολλές επιδράσεις από τη λαϊκή παράδοση της εποχής του Ομήρου, είτε πρόκειται για παραμύθια είτε για δημοτικά τραγούδια, επιδράσεις που διαπλέκονται με έντεχνο τρόπο με τον Τρωικό πόλεμο από τη μία μεριά και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της εποχής του Ομήρου από την άλλη (Κακριδής, 2005)

Στους 12.110 στίχους της Οδύσσειας, ο Όμηρος, ο οποίος βρίσκεται σε ώριμη ηλικία, εξιστορεί τα κατορθώματα όχι πολλών ηρώων αλλά ενός, του Οδυσσέα που προσπαθεί να επιστρέψει στην πατρίδα του, την Ιθάκη. Από την Οδύσσεια απουσιάζουν οι αιματηρές σκηνές, που φανερώνουν τον ηρωισμό των πολεμιστών, έτσι όπως περιγράφονται στην Ιλιάδα. Ωστόσο, ήρωας δεν είναι μόνο αυτός που πολεμάει γενναία, αλλά και αυτός που παλεύει με τόλμη και καρτερία για κάποιο ιδανικό.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες ο Όμηρος θα διαμορφώσει τα χαρακτηριστικά της ομηρικής κοινωνίας, διαπλάθοντας χαρακτήρες διαχρονικούς, χαρακτήρες που ακόμη και σήμερα μας είναι οικείοι και ζωντανοί: «ο ναυτικός που νοσταλγεί να επιστρέψει στην πατρίδα του, η γυναίκα που περιμένει χρόνια και χρόνια το γυρισμό του ξενιτεμένου συντρόφου της, ο νέος που καταλαβαίνει κάποια στιγμή πως ωρίμασε και πρέπει να πάρει στα χέρια του τα προβλήματα του σπιτιού του, η νέα

κοπέλα που νιώθει θαυμασμό, ίσως και κάτι άλλο πρωτόγνωρο και ακαθόριστο για τον ώριμο, μυαλωμένο άντρα, οι άνθρωποι που έμειναν πιστοί στον αφέντη τους και εκείνοι που προσκύνησαν τους καινούριους αφέντες ή ακόμη και ο κόσμος των απλών ανθρώπων. Ένας ολόκληρος κόσμος με τις χαρές και τους αγώνες του.» (Κακριδής, 1988)

Από όλες τις κοινωνικές τάξεις εκείνη που παρουσιάζεται πιο ευδιάκριτα μέσα στην Οδύσσεια είναι η άρχουσα τάξη των ευγενών. Τα κοινωνικο – οικονομικά χαρακτηριστικά αυτής της τάξης, όπως εξελίσσονται με την πάροδο των ετών, θα συσχετιστούν με την ΑΤ του Veblen. Και από αυτά, κυρίως η τιμή, η οποία δε σχετίζεται απαραίτητα με τη γενναιότητα στο πεδίο της μάχης αλλά με την ανδρεία που προβάλλεται μέσω της σωματικής δύναμης και της εξυπνάδας (ή ακόμη και της πονηριάς), και ο χρηματικός ανταγωνισμός που ξεδιπλώνεται μέσα από τη σχέση κυριαρχίας και υποτέλειας, θα αποτελέσουν τον δείκτη αναφοράς με την εξελικτική θεωρία του Veblen. Όπως ήδη έχει αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, ο Veblen στην εξελικτική του θεωρία υποστηρίζει πως από το ληστρικό στο ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο και από το τελευταίο στο σύγχρονό του φιλειρηνικό παρατηρήθηκε μία μεταβολή στην έννοια της τιμής, της κυριαρχίας και του ανταγωνισμού.

Στις ενότητες που ακολουθούν θα εξετάσουμε το βαθμό συνάφειας μεταξύ του χρηματικού ανταγωνισμού, της περίοπτης σχόλης και της περίοπτης σπατάλης του Veblen από τη μία μεριά και της άρχουσας τάξης των ευγενών της ομηρικής κοινωνίας από την άλλη.

4.2. Ο Χρηματικός Ανταγωνισμός στην Οδύσσεια

Όπως ήδη έχει ειπωθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο ο χρηματικός ανταγωνισμός, σύμφωνα με τον Veblen, αποτελεί άμεση απόρροια μιας εγγενούς συμπεριφοράς του ανθρώπου να ανταγωνίζεται. Στις πρωτόγονες κοινωνίες αυτό εκδηλώνεται ως συναγωνισμός και συνεργασία, ενώ όσο η ανθρωπότητα εξελίσσεται ο χρηματικός ανταγωνισμός αλλάζει μορφή. Σε ό,τι αφορά το ληστρικό οικονομικό στάδιο ο χρηματικός ανταγωνισμός βρίσκει έκφραση σε πράξεις ανδρείας (προς επιδίωξη δόξας) με κύριες κατευθύνσεις τη δύναμη και τον δόλο και συναντάται

κυρίως στα πολεμικά έργα και τα έργα του κυνηγιού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κοινωνία των Κυκλώπων, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν ένα στάδιο απολίτιστης ζωής, χωρίς καλλιέργεια της γης και χωρίς νόμους, κοινωνική οργάνωση και ναυτιλία.

*Εκείθε εμπρός τραβήξαμε με σπλάχνα μαραμένα
και στον ανόμων πήγαμε Κυκλώπων την πατρίδα,
που στον μακαριστών θεών τη δύναμη θαρρώντας,
φυτό στη γη δε φύτεψαν μήτε όργωσαν χωράφι,
μόν' όλα βγαίνουν άσπαρτα κι ανόργωτα φυτρώνουν,
στάρια, κριθάρια, κλήματα που το κρασί τους κάνουν,
από μεγαλοστάφυλα καθώς τα φέρνει ο Δίας.
Δεν έχουν προεστών βουλές μήτε από νόμους ζέρουν,
και κατοικούνε στον βουνών κατάκορφα τις ράχες,
μέσα σε βαθουλές σπηλιές και τα παιδιά του ορίζει
καθείς και τη γυναίκα του, μήτε ψηφά τους άλλους.(ι 106-116)*

*Δεν έχουν κοκκινόπλωρα οι Κύκλωπες καράβια
μήτε τεχνίτες караβιών πλεούμενα να φτιάσουν
σε κάθε χρήσιμη δουλειά, να πάνε σ' άλλους τόπους,
όπως συχνά τις θάλασσες περνώντας τρέχουν άλλοι,
να φέρουν στ' αφοχώματο νησί να τους δουλέψουν.(ι 126-130)*

Στο στάδιο αυτό εδραιώνεται μία μονίμως φιλοπόλεμη νοοτροπία. Η σωματική δύναμη αποτελεί τιμή, ενώ η μέγιστη αναγνώριση έρχεται με την αφαίρεση της ζωής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Πολύφημος, ένας από τους Κύκλωπες.

*Άντρας θεόρατος εκεί καθόντανε, που μόνος
τ' αρνιά βοσκούσε απόμερα μήτε έσμιγε τους άλλους,
μόν' το κακό λογάριαζε στην ερημιά που ζούσε.(ι 187-189).*

Ανταγωνιστική είναι ακόμη και η σχέση τους με τους θεούς.

*«Τα 'χεις χαμένα σύντροφε ή θα 'ρχεσαι απ' αλάργα
ενώ μου λες να φοβηθώ θεούς και να πιστέψω.
Δεν τον ψηφούν οι Κύκλωπες τον ασπιδάτο Δία,
μήτε θεούς, γιατί είμαστε πολύ πιο ανώτεροί τους».*

*Μήτε απ' του Δία φόβο εγώ θα σε πονέσω εσένα,
καθώς και τους συντρόφους σου, αν δεν το θέλω ο ίδιος.» (ι 274-279)*

Στο επόμενο στάδιο, το ημι-φιλειρηνικό, ο χρηματικός ανταγωνισμός αναδεικνύεται μέσα από την ατομική ιδιοκτησία, κατά κύριο λόγο, δούλων, ζώων αλλά και ακίνητης περιουσίας. Έτσι, η ιδιοκτησία μετατρέπεται σε συμβατικό δείκτη δύναμης, επιτυχίας και δόξας. Η δομή ολόκληρης της ομηρικής κοινωνίας διαπνέεται από συμπεριφορές χρηματικού ανταγωνισμού, είτε πρόκειται για την κοινωνία των θεών είτε των ανθρώπων, εφόσον η ΑΤ της Οδύσσειας, όπως εξάλλου και της Ιλιάδας, αποτελείται από τους Θεούς του Ολύμπου, τους βασιλείς, τους ευγενείς και τους ιερείς. Αυτή τη μορφή του χρηματικού ανταγωνισμού τη συναντούμε διάσπαρτα σε όλη την Οδύσσεια.

Αρχικά, η ανθρωπομορφική λατρεία των δώδεκα θεών του Ολύμπου έχει στηθεί χρησιμοποιώντας ως πρότυπο την ανθρώπινη κοινωνία, τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές των μελών της ΑΤ, ευνοώντας το καθεστώς των διακρίσεων. Εξάλλου, «στενά συνδεδεμένο μ' αυτήν την αντιστοιχία ανθρωπομορφισμού και ανδρείας είναι το γεγονός ότι οι ανθρωπομορφικές λατρείες δρουν για να συντηρήσουν, αν όχι για να εισαγάγουν, συνήθειες σκέψης που ευνοούν ένα καθεστώς διακρίσεων» (ΘτΑΤ: 273). Είναι εμφανής η δεσποτική μορφή του Δία, του πατέρα όλων, με σαφείς τάσεις διάκρισης και κυριαρχίας τόσο μεταξύ των θεών όσο και μεταξύ των ανθρώπων. Χαρακτηριστικοί είναι οι παρακάτω στίχοι που φανερώνουν την παντοδυναμία του Δία:

*«... Έκατσε εκεί και χαίρονταν με τη θυσία,
κι οι άλλοι θεοί ήταν όλοι μαζωχτοί στου Δία το παλάτι.» (α 26-27)*

«Πατέρα μας, του Κρόνου γιε, των επουράνιων πρώτε.... (α 46)

*«Τότε βουλή είχανε οι θεοί, κι ο ψηλοβρόντης Δίας
στη μέση, ως παντοδύναμος, ...» (ε 3-4)*

*«... Μα τ' ασπιδάτου Δία
άλλος τη γνώμη δεν μπορεί ν' αλλάξει ή να μην κάμει.» (ε 105-106)*

Ακόμη και η Καλυψώ πρέπει να υπακούσει στο θέλημα του Δία, εφόσον η «βουλή» του είναι ακλόνητη, εφόσον επιβεβαιώνει και η ίδια ότι κανείς, ούτε θεός, δεν μπορεί να εναντιωθεί σ' αυτήν.

*Σύρε να πεις στην Καλυψώ την άσειστη βουλή μας,
πώς να γυρίσει ο τολμηρός Δυσσέας στην πατρίδα, (ε 30-31)*

*«Όμως τη γνώμη αν δεν μπορεί τ' ασπιδοφόρου Δία
να την αλλάξει άλλος θεός, ή να την παρακούσει,
ας φύγει, αφού το πρόσταξε κι έτσι τ' ορίζει εκείνος,
στ' αστέρευτο το πέλαγος...».(ε 142-145)*

Εξάλλου, οι θεοί είναι αυτοί που καθορίζουν με τη δύναμή τους τις τύχες των ανθρώπων:

*«Μα στον θεών είναι όλα αυτά το χέρι αν θα τελέψουν,
όταν γυρίσει σπίτι του, αν θα πλερώσει ή όχι.» (α 274-275)*

Η ίδια σχέση κυριαρχίας και υποτέλειας παρουσιάζεται και μεταξύ των Κυκλώπων. Κάτι αντίστοιχο αποδεικνύεται και από τους παρακάτω στίχους, στους οποίους ο Πολύφημος, χρησιμοποιώντας τη θεϊκή του προέλευση, ως γιος του Ποσειδώνα, ασκεί εξουσία στους υπόλοιπους Κύκλωπες:

*«Το γιο του τον Πολύφημο πόχει την πρώτη αξία
στους Κύκλωπες...»(α 72-73)*

Ο ανταγωνισμός, η ιεράρχηση και η επιδίωξη της κυριαρχίας παρουσιάζεται αφενός μεταξύ των ίδιων των μελών της ΑΤ αφετέρου μεταξύ των μελών της ΑΤ και της ΠΤ Χαρακτηριστικά είναι και τα ακόλουθα χωρία:

*«Γιατί όσοι ορίζουν στα νησιά κι απ' όλους είναι οι πρώτοι,
στη δασωμένη Ζάκυνθο, στη Σάμη, στο Δουλίχι,
κι εδώ όλα τα 'αρχοντόπουλα στο βραχωμένο Θιάκι(α 252-254)*

Και ο Τηλέμαχος, ως γιος του Οδυσσέα, απουσία του τελευταίου από την Ιθάκη, όταν παίρνει τον λόγο στη συνέλευση των αρχόντων, του δίνεται το σκήπτρο, στοιχείο βασιλικής εξουσίας:

*«Στάθηκε ορθός καταμεσίς στη σύνοδο, κι ο κράχτης
Πεισίνορας, που κάτεχε γνώμες σοφές ο νους του,
σκήπτρο στο χέρι του 'βαλε...»(β 41-43)*

Χαρακτηριστική είναι η σχέση κυριαρχίας και υποτέλειας ακόμη και ανάμεσα στην ΠΤ:

«Τότε τ' απάντησε ο βοσκός, των κοπελιών ο αφέντης·» (ξ 123)

Εξάλλου, είναι αποδεκτό ότι η κοινωνία της Οδύσσειας παρουσιάζει κατά κύριο λόγο χαρακτηριστικά του ημι-φιλειρηνικού σταδίου, καθώς παρατηρείται μια μετάβαση από τη φιλοπόλεμη νοοτροπία του προηγούμενου σταδίου στην πιο ειρηνική (Arvanitidis and Strolonga, 2020) και η επιδίωξη της ειρήνης αποτελεί ζητούμενο όχι μόνο των θεών αλλά και των ανθρώπων. Η μετάβαση αυτή ήδη έχει συντελεστεί εν μέρει τουλάχιστον και στην κοινωνία της Ιλιάδας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι συνελεύσεις θεών και ανθρώπων, στις οποίες η προώθηση της ειρηνικής συζήτησης είναι γεγονός, προκειμένου να βρεθούν λύσεις.

*«Τότε βουλή είχανε οι θεοί, κι ο ψηλοβρόντης Δίας
στη μέση, ως παντοδύναμος.»(ε 3-4)*

*«Και την αυγή σε σύνοδο να κάτσουμε θα πάμε,
κι εκεί μια γνώμη ξάστερα θα πω ν' ακούσουν όλοι,
να φύγετε απ' το σπίτι μου, να στρώστε αλλού τραπέζι.» (α 382-384)*

*«..... Τότε αμέσως
Πρόσταξε τους καλόφωνους τους κράχτες να φωνάζουν
Σε σύνοδο τους Αχαιοούς τους πολεμοθρεμμένους.
Κι αυτοί λαλούσαν κι έτρεχε το πλήθος χέρι χέρι.
Κι έπειτα, σαν τους φώναζαν και συναχτήκανε όλοι,
πήγε κι αυτός στη σύνοδο, στο χέρι του κρατώντας
το χάλκινο κοντάρι του,...» (β 7-13)*

*«Κι όταν το πλήθος έφτασε και συναχτήκανε όλοι,
το λόγο πήρε ο σεβαστός Αλκίνοσ πρώτος κι είπε·
«Ακούτε με όλοι οι αρχηγοί και πρότοι των Φαιάκων» (θ 24-26)*

Ο χρηματικός ανταγωνισμός στην Οδύσεια «μεταφράζεται» ως απόδοση τιμής, η οποία σχετίζεται είτε με το κατόρθωμα και την ανδρεία και είτε με την ατομική ιδιοκτησία. Κι ενώ στην Ιλιάδα η ανδρεία αποτελεί απόρροια της γενναιότητας, της στρατηγικής ικανότητας αλλά και του θάρρους, της σωματικής δύναμης και της θηριωδίας, στην Οδύσεια η ανδρεία είναι το αποτέλεσμα της σωματικής δύναμης, της εξυπνάδας και ενίοτε της γενναιότητας και της πονηριάς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Οδυσσεύς, ο οποίος, χρησιμοποιώντας δόλο και απάτη, κατάφερε να εισβάλλει στην Τροία. Αυτό το αποδεικνύουν τα ίδια τα λόγια της Ελένης και του Μενέλαου...:

«Κι όλα πού να τ' αφηγηθώ και να τα ονοματίσω,
τα τόσα κατορθώματα του τολμηρού Δυσσέα!
Όμως αυτό πώς το 'καμε ο άντρας ο γενναίος
στην Τροία, που σας πλάκωναν τους Αχαιούς τα πάθια.
Με δυνατές βαρηματιές χάλασε το κορμί του,
φόρεσε ρούχα φτωχικά που φαίνονταν σα δούλος
και μπήκε στη πλατύδρομη την πόλη των οχτρών του.
Κι όπως μεταμορφώθηκε σαν ψωμοζήτης ήταν,
που τέτοιος πριν δεν έδειχνε στ' αργίτικα καράβια.
Έτσι αλλαγμένος τρύπωσε στο κάστρο του Πριάμου.
Οι άλλοι σώπαιναν, κι εγώ τον γνώρισα μονάχη
και τον ρωτούσα, όμως αυτός μου ζέφευγε με τέχνη.
Κι όταν τον έλουζα έπειτα κι έτριβα με το λάδι
και καθαρά του φόρεσα κι όρκο μεγάλο πήρα,
πως δε θα τον φανέρωνα πρωτύτερα στους Τρώες,
πριν φτάσει στις καλύβες του και στα γοργά καράβια,
μου 'πε πια τότε το σκοπό των Αχαιών ποιος ήταν.
Κι αφού με τ' άπονο σπαθί σκότωσε πλήθος Τρώες
γύρισε πίσω κι όνομα μεγάλο πήρε απ' όλους.
Τότες οι άλλες Τρώισσες πικρά μοιρολογούσαν,
μα εγώ πετούσα από χαρά, γιατί είχε πια γυρίσει
μέσα η καρδιά μου κι ήθελα στο σπίτι να γυρίσω,
κι έκλαιγα που με τύφλωσε την έρμη η Αφροδίτη,
όταν στην Τροία μ' έφερε αλάργα απ' την πατρίδα,
κι άφησα εδώ την κόρη μου, το σπίτι μου, τον άντρα,
που άλλον δεν είχε ανώτερο στη λεβεντιά, στη γνώση» (δ 242-267)

«Τότε έτσι απάντησε ο ξανθός Μενέλαος και της είπε·
“Ναι, φως μου, αυτά τα μίλησες με τάξη κι όπως είναι.
Τη γνώμη γνώρισα πολλών οπλαρχηγών στον κόσμο
κι άπειρες χώρες γύρισα. Όμως κανένα ακόμα
δεν είδα να 'χει την καρδιά του τολμηρού Δυσσέα.
Πώς το κατόρθωσε κι αυτό με θάρρος ο αντρείος
μέσα στο κούφιο τ' άλογο, όπου κρυφτήκαμε όλοι
οι αρχηγοί, να φέρουμε πικρή σφαγή στους Τρώες....» (δ 268-275)

...αλλά και του ίδιου του Οδυσσέα:

Μόν' άλλαξε το θέμα αυτό και του ξυλένιου αλόγου
τραγούδα μας το τέχνασμα που το 'φτιασε η Παλλάδα
κι ο Επειός, και το 'φερε στο κάστρο το Πριάμου
παγίδα του Λαέρτη ο γιος, οπλαρχηγούς γεμάτο,
κ εκείνοι τότε κούρσεψαν την ξακουσμένη Τροία.
Κι αυτά με τάξη αν μου τα πεις θα το κηρύζω αμέσως
σ' όλα τα πέρατα της γης πως ζέχωρα σε σένα
η Μούσα απ' όλους χάρισε του τραγουδιού την τέχνη». (δ 510-517)

Ενδεικτικές όμως είναι οι συμβουλές που δίνει η θεά Αθηνά στον Τηλέμαχο σχετικά με τον τρόπο που αντιμετωπίσει τους μνηστήρες...:

*«...Κι έτσι όλα αυτά σαν κάμεις και τελέψεις,
σκέψου πια τότε μόνος σου στα θάθη της καρδιάς σου,
πώς τους μνηστήρες σπίτι σου θα τους χαλάσεις όλους
μ'απάτη ή κι ολοφάνερα.»(α 301-304)*

...αλλά και όταν μιλάει στον ίδιον τον Οδυσσέα:

*«Καημένε, πολυμήχανε και μάστορη στους δόλους,
μήτε μες στην πατρίδα σου τις πονηριές δεν παύεις
κι όσα ψευτόλογα αγαπάς από γεννησιμιό σου.»(ν 302-304)*

Ο Πολύφημος παρουσιάζει με τον δικό του τρόπο το τέχνασμα του Οδυσσέα, προκειμένου ο τελευταίος να σωθεί από τον ίδιο:

*«Αδέρφια, μ' έφαγε ο Κανείς μ' απάτη, όχι μ' αντρεία».
Κι εκείνοι τ' απαντούσανε με πεταχτά τους λόγια
«Αφού κανείς δε σ' έβλαψε και μέσα είσαι μονάχος,
απ' την αρρώστια ποιος μπορεί του Δία να σε σώσει;(ι 411-417)*

Ωστόσο, δεν είναι μόνο η πονηριά και η εξυπνάδα τα χαρακτηριστικά εκείνα με τα οποία αποδίδεται η τιμή αλλά και η γενναιότητα η οποία αποτελεί το συστατικό στοιχείο της ευγενικής καταγωγής άρα και της Α.Τ.

*«Τώρα και συ, Τηλέμαχε, μες στη φωτιά της μάχης
χιμώντας, όπου δείχνονται τα πρώτα παλικάρια,
να μην ντροπιάσεις, κοίταξε, το πατρικό σου γένος,
που πάντα πριν νικούσαμε σε δύναμη κι αντρεία».
Κι ο συνετός Τηλέμαχος τ' απάντησε και του 'πε·
«Θα ιδείς, πατέρα, αν η καρδιά που κρύβω μες στα στήθια
μέλλει ντροπή στο γένος σου να φέρει, καθώς είπες.»(ω 501-507)*

Πηγή κοινωνικής εκτίμησης αποτελεί και η κατοχή ατομικής ιδιοκτησίας, γεγονός που αποδεικνύει ότι η κοινωνία της Οδύσσειας αντιστοιχεί στο ημι-φιλειρηνικό στάδιο του Veblen. Αυτό αποδεικνύεται και από τα λόγια του Μενέλαου προς τον Τηλέμαχο, όταν ο τελευταίος πήγε στο παλάτι του, στη Σπάρτη, προκειμένου να ζητήσει πληροφορίες για την τύχη του πατέρα του.

*«Μια πόλη θα του χάριζα κι ένα παλάτι στ' Άργος
κι εδώ απ' το Θιάκι θα 'φερνα κι αυτόν με τ' αγαθά του,
το γιο του κι όλο το λαό, αδειάζοντας μια πόλη
απ' όσες έχω ολόγυρα μες στην υποταγή μου.»(δ 178-181)*

Ωστόσο, και χοιροβοσκός Εύμαιος περιγράφει με ενάργεια στον ίδιο τον Οδυσσέα, ο οποίος του παρουσιάστηκε με τη μορφή ζητιάνου, την περιουσία του τελευταίου, που γίνεται όμως αντικείμενο κατασπατάλησης από τους μνηστήρες.

*«Κι ήταν το βίός του αμέτρητο. Τόσο κανείς αφέντης
άλλος δεν το 'χει στη στεριά τη μαύρη, ούτε στο Θιάκι,
κι αν σμίξεις είκοσι μαζί, τα πλούτη του δεν κάνεις.
Θα λογαριάσω να το ιδείς. Στους κάμπους πέρα βόσκουν
κοπάδια δώδεκα βοδιών, προβάτων άλλα τόσα,
κι ως τόσα χοίρων και γιδιών πλατιά κοπάδια ακόμα,
που του τα βόσκουν μισθωτοί κι άλλοι βοσκοί δικοί του.
Κι εδώ όλα ως έντεκα γιδιών πλατιά κοπάδια θα 'χει,
που τα προσέχουν πιστικοί να βόσκουν στ' ακροβούνια.
Και πάσα μέρα ένα σφαχτό τους κουβαλά ο καθένας,
απ' όλα το καλύτερο, που θρέφει στο κοπάδι.
Κι εγώ φυλάω αυτούς εδώ τους χοίρους και προσέχω
και το καλύτερο θρεφτό διαλέγω και τους στέλνω».*(ξ 98-110)

Ενώ η απόδοση τιμής αρχικά (στο ληστρικό στάδιο) επιτυγχάνεται με την απόκτηση λαφύρων, εφόσον αυτά αποτελούν το απτό αποτέλεσμα της ανδρείας που επιδεικνύεται μέσα στη μάχη, στην πορεία (στο ημι-φιλειρηνικό στάδιο) αυτή επιτυγχάνεται με την ίδια την κατοχή τους, ανεξάρτητα από την προσωπική ανδρεία του κατόχου τους. Όμορφες γυναίκες, ζώα αλλά και οτιδήποτε άλλο έχει αξία προσδίδουν κύρος και κοινωνική εκτίμηση στον κάτοχό τους.

*«Σαν έφεξε, άλλοι σύραμε στη θάλασσα τα πλοία
και μπάσαμε τις όμορφες γυναίκες και τα ζώα.»*(γ 160-161)

*«Την ίδια μέρα πλάκωσε κι ο βοερός Μενέλαος,
με πλούτο όσο φόρτωμα χωρούσαν τα καράβια.»*(γ 329-330)

*«Κι όσες γυναίκες πήραμε και λάφυρα απ' τη χώρα,
εξίσου τα μοιράσαμε, κανείς να μη χολιάσει.»*(ι 41-42)

Η κατοχή δούλων αποτελεί αδιάψευστο στοιχείο του πλούτου άρα και της κοινωνικής εκτίμησης που χαίρει ο ιδιοκτήτης τους, μέλος της ΑΤ. Ενδεικτικά αναφέρονται:

*«Πενήντα σκλάβες το ψηλό παλάτι είχε όλες όλες,
κι άλλες σε μύλους άλεθαν στάρι ξανθό σα μήλο,
κι άλλες πάλε έφαιναν πανιά και κλώθανε στ' αδράχτι,
καθώς τα φύλλα της ψηλής της λεύκας καθισμένες,
και τόσο τα 'φαιναν κρουστά, που λάδι δεν περνούσε.»*(η 107-111)

*Κι ως τότε σκλάβες τέσσερεις ετοιμάζαν τραπέζι,
που 'χε μες στο παλάτι της πιστές της παρακόρες.
Κοπέλες ήταν των πηγών, των λόγγων θυγατέρες
και των πανάγιων ποταμών που χύνονταν στο κύμα.
Έστρωνε η πρώτη στα θρονιά χαλιά άλικά, πανώρια,
πρώτα από κάτω απλώνοντας ένα λινό σεντόνι,
κι έστρωνε η δεύτερη μπροστά ολόγυρα τραπέζια
κι έφερνε απάνω κι έβαζε χρυσόπλεχτα πανέρια.
Η τρίτη το γλυκό κρασί κερνούσε, σ' ασημένιο
κροντήρι και το μοίραζε μ' ολόχρυσα ποτήρια.
Έφερνε η τέταρτη νερό, και κάτω από λεβέτι
μες στο λουτρό μ' οδήγησε και μου 'λουσε τους ώμους
και το κεφάλι, παίρνοντας νερό συγκεριασμένο
απ' το μεγάλο τρίποδο, κι έτσι την κούραση όλη,
μου σήκωσε απ' τα μέλη μου, την καρδιοβασανίστρα.
Σα μ' έλουσε και μ' έτριψε με μυρωδάτο λάδι,
μου φόρεσε πεντάμορφη χλαμύδα και χιτώνα,
κι ως μπήκα μέσα, μ' έβαλε σ' ένα θρονί να κάτσω
πανώριο, αργυροκάρφωτο, που 'χε σκαμνί από κάτω.
Μια παρακώρη με χρυσό πεντάμορφο λαγήνι
νερό μου χύνει να νιφτώ σε μια αργυρή λεκάνη
κι έφερε εμπρός μου σκαλιστό και μου 'στρωσε τραπέζι.
Ψωμί κατόπι μου 'φερε κι η σεβαστή οικονόμα
κι άλλα προσφάγια πληθερά μετά χαράς ό,τι, είχε. (κ 352-375)*

Αλλά και η προσφορά δώρων είναι ενδεικτική του κύρους όσων τα προσφέρουν αλλά και με έμμεσο τρόπο όσων τα λαμβάνουν. Η δαπανηρότητα και η έλλειψη χρηστικότητας των δώρων αυτών λειτουργούν αναλογικά αρχικά ως προς την αύξηση του κύρους και του γοήτρου και σε δεύτερο στάδιο ως προς την περίοπτη σχόλη και την περίοπτη κατανάλωση, όπως θα ειπωθεί και στην παρακάτω ενότητα. Τα παρακάτω χωρία από την Οδύσσεια αποδεικνύουν με σαφήνεια τα άνωθεν. Δώρα θέλει να προσφέρει ο Τηλέμαχος στον Μέντη – Αθηνά, όταν ο τελευταίος καταφθάνει στο παλάτι του Οδυσσέα στην Ιθάκη:

*Να πας για το καράβι σου χαρούμενος με δώρο
πολύτιμο, πεντάμορφο, να το 'χεις για κειμήλιο,
δώρο που οι φίλοι συνηθούν στους φίλους να χαρίζουν.»(α 319-321)*

Δώρα επίσης θέλει να προσφέρει και ο Μενέλαος στον Τηλέμαχο, ως ένδειξη της φιλίας του με τον πατέρα του τον Οδυσσέα:

*«Μόν' στάσου ακόμα σπίτι μου δέκα δώδεκα μέρες
να σ' ετοιμάσω κι όμορφα να σου χαρίσω δώρα
τρία γοργόδρομα άλογα και τοννεμένο αμάξι*

*κι ένα ποτήρι στους θεούς να στάξεις τους ουράνιους
να το 'χεις όσο που να ζεις κι εμένα να θυμάσαι». (δ 596-600)*

*«Ένα ασημένιο, σκαλιστό κροντήρι θα σου δώσω,
που με χρυσό τα χείλια του είναι δεμένα απάνω,
δουλειά του Ηφαίστου. Ο Φαίδιμος μου το 'δωσε ο γενναίος,
των Σιδονιών ο βασιλιάς, σα με φιλοξενούσε
στο γυρισμό στο σπίτι του. Κι αυτό, θα σ' το χαρίσω». (δ 624-628)*

*«Μόν' στάσου όσο στ' αμάξι σου τα δώρα να σου φέρω,
δώρα πανώρια, να τα ιδείς κι ο ίδιος με τα μάτια, ...» (ο 74-75)*

*«Τα σεντούκια της άνοιξε κι η Ελένη
πού 'χε κεντίδια αφρόπλεχτα, δουλειά απ' τα δυο της χέρια.
Ένα από κείνα διάλεξε η θεϊκιά γυναίκα,
που 'ταν στα ξόμπλια πιο όμορφο κι απ' όλα πιο μεγάλο,
άστρο στη λάμψη κι ήτανε βαλμένο κάτω κάτω.» (ο 104-108)*

Πλουσιοπάροχα δώρα, επίσης, θέλει ο βασιλιάς των Φαιάκων, Αλκίνοος, να προσφέρουν όλοι οι άρχοντες του νησιού στον Οδυσσέα, ενδεικτικά της φιλοξενίας τους αλλά και του πλούτου τους.

*«Μα ελάτε να του δώσουμε φιλόξενό μας δώρο
καθώς ταιριάζει. Δώδεκα τη χώρα βασιλιάδες
πρωτάρχοντες την κυβερνούν κι εγώ δέκατος τρίτος.
Φέρτε ο καθένας σας σ' αυτόν χιτώνα και χλαμύδα
καλοπλυμένη και χρυσού πολύτιμο κομμάτι.
Όλα ας τα φέρουνε μαζί, στα χέρια θα τα πάρει
ο ξένος, και χαρούμενος να κάτσει στο τραπέζι.» (θ 405-411)*

*«..Τότε έβγαλε η Αρήτη
το πιο όμορφο σεντούκι της που 'χε μες στο παλάτι,
κι έβαλε μέσα στη σειρά τα ζηλεμένα δώρα,
τα ρούχα και το μάλαμα που φέρανε οι Φαιάκοι.
Όμορφο του 'βαλε κι αυτή χιτώνα και χλαμύδα...» (θ 454-458)*

Εξαιρετικά έντιμο όμως είναι, σύμφωνα με τον Veblen, και η αφαίρεση της ζωής φοβερών ανταγωνιστών. Δεν χωράει αμφιβολία ότι η εξόντωση των μνηστήρων από τον Οδυσσέα και τον Τηλέμαχο σε καμία περίπτωση δεν θα αποτελούσε μία μεμπτή πράξη, εφόσον βέβαια αυτή η συμβουλή δίνεται και από την ίδια τη θεά Αθηνά:

*«.....Κι έτσι όλα αυτά σαν κάμεις και τελέψεις,
σκέψου πια τότε μόνος σου στα θάθη της καρδιάς σου,
πώς τους μνηστήρες σπίτι σου θα τους χαλάσεις όλους
μ'απάτη ή κι ολοφάνερα. ...» (α 301-304)*

Στοιχείο γενναιότητας και όχι αποτρόπαιης και ποινικά κολάσιμης πράξης αποτελεί και η σφαγή «άπειρων οχτρών μες στη φωτιά της μάχης» από τον Νεοπτόλεμο, το γιο του Αχιλλέα:

*«Κι όταν τα όπλα αστράφτανε στον Τρωικό τον κάμπο,
πίσω δεν έστεκε, ποτέ στα τάγματα ή στους λόχους,
μόν' πάντα εμπρός χυνότανε, άφταστος στην ορμή του,
και θέριζε άπειρους οχτρούς μες στη φωτιά της μάχης.» (λ 519-522)*

...αλλά και από τον Οδυσσέα:

*«...χρόνους, εννιά ακατάπαυτα τους Τρώες πολεμούσες,
κι άπειρους σκότωνες οχτρούς μες στη φωτιά της μάχης,
κι απ' τη βουλή σου πάρθηκε το κάστρο του Πριάμου.» (χ 230-232)*

4.3. Η Περίοπτη Σχόλη στην Οδύσσεια

Η άρχουσα τάξη των ευγενών, έτσι όπως διαγράφεται μέσα στην Οδύσσεια, συγκεντρώνει χαρακτηριστικά γνωρίσματα τόσο του ληστρικού όσο και του ημι-φιλειρηνικού οικονομικού σταδίου της θεωρίας του Veblen. Ακριβολογώντας, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η ομηρική κοινωνία της Οδύσσειας προσιδιάζει περισσότερο με την απαρχή του -ημι-φιλειρηνικού οικονομικού σταδίου, που διατηρεί εντούτοις αρκετά στοιχεία της προγενέστερης ληστρικής εποχής. Υπό την έννοια αυτή μπορούμε να πούμε ότι είναι μια κοινωνία σε μετάβαση (Arvanitidis and Strolonga, 2020)

Ο Veblen αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια του ημι-φιλειρηνικού οικονομικού σταδίου τα στεγανά μεταξύ της ΑΤ και της ΠΤ γίνονται πιο ευδιάκριτα, αποκτώντας το χαρακτήρα ενός άτυπου, αλλά πολύ ισχυρού, κανόνα ευπρέπειας. Η περίοπτη αποχή από την εργασία αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο που διαφοροποιεί τις δύο τάξεις, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα ένδειξη ευυποληψίας και χρηματικό κατόρθωμα για την άρχουσα τάξη. Έτσι, όπως ήδη έχει ειπωθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, η ζωήσχόλης φανερώνει τη χρηματική αντοχή της ΑΤ, ενώ αντίθετα η ενασχόληση με την παραγωγική εργασία ένδειξη φτώχειας και υποταγής. Ωστόσο, και σε αυτό το οικονομικό στάδιο το κατόρθωμα εξακολουθεί να προσδίδει κύρος σ'αυτόν που επιτυγχάνει να διακριθεί μέσα από τον πόλεμο ή το κυνήγι, ενώ η τιμή παίρνει τη μορφή της ανδρείας που φανερώνεται μέσω της σωματικής δύναμης, της εξυπνάδας και της πονηριάς. Σ'αυτό το στάδιο είναι που ο πλούτος πιστοποιείται μέσα από την

κατοχή δούλων και γης, περιουσιακά στοιχεία που εξασφαλίζουν όχι μόνο τον βιοπορισμό αλλά και τη συσσώρευση με άμεσο επακόλουθο την εξασφάλιση της κοινωνικής εκτίμησης που απορρέει από τα παραπάνω.

Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και στην Οδύσσεια. Κατά την ανάγνωση του έπους διάσπαρτες είναι οι σκηνές που παρακολουθούμε την άρχουσα τάξη των ευγενών να απέχει από τις παραγωγικές εργασίες, που σχετίζονται με τη γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή, τις οποίες αναλαμβάνουν αποκλειστικά και μόνο τα μέλη της ΠΤ, όπως χαρακτηριστικά αποδεικνύεται και από τα παρακάτω χωρία της Οδύσσειας:

*«Κι απ' το παλάτι ακούστηκε φωνή κοντά του αλέστρας,
στο μέρος που οι χερόμυλοι βρισκόνταν του Δυσσέα,
και δώδεκα δουλεύανε γυναίκες, να ετοιμάσουν
αλεύρι και κριθάλευρο, που 'ναι ζωή του ανθρώπου.» (ν 105-108)*

*«Γύρισε πάλε έτσι να πει στον πορθητή Δυσσέα·
Δέχεσαι, ξένε, αν σ' έπαιρνα, στη δούλεψή μου να 'ρθεις,
σ' ένα μου κτήμα απόμακρο καλό μισθό να παίρνεις,
κλαδιά να κόβεις για φραγμό και δέντρα να φυτεύεις;»(σ 355-358)*

Η μόνη εξαίρεση αποτελεί η σκηνή που περιγράφει τον τρόπο διαβίωσης του γερο – Λαέρτη, του πατέρα του Οδυσσέα, όταν ο τελευταίος τον συναντά και ακολουθεί η αναγνώριση. Αν και ο Λαέρτης, πατέρας του βασιλιά της Ιθάκης, κατάγεται από ευγενική γενιά, και σύμφωνα με τον Veblen, αποτελεί μέλος της Α.Τ., ασχολείται με γεωργικές εργασίες και παρουσιάζεται να φοράει ρούχα φτωχικά, βρώμικα και κακοραμμένα:

*«Μα βρήκε τον πατέρα του μονάχο να σκαλίζει
Ένα δεντράκι στη φυτειά την ομορφοστολισμένη.
Ρούχα φορούσε φτωχικά, λερά, κακοραμμένα,
Και στα καλάμια από πετσί βοδιού ραφτά τουσλούκια,
Να μην τον βλάφτουν τα κλαδιά, και για τα βάρια χέρες.»(ω 224-228)*

Από την αντίθετη πλευρά, τα μέλη της ΑΤ επιδεικνύουν την μη παραγωγική σπατάλη του χρόνου τους με τη συμμετοχή τους σε συμπόσια, τραγουδώντας και χορεύοντας, ενώ είναι φανερό και η κατασπατάληση πόρων (επιδεικτική κατανάλωση). Αυτό γίνεται εμφανές στα παρακάτω χωρία της Οδύσσειας:

*«τρώγανε πάντα αχώριστοι κι άφθονα τα 'χανε όλα.
Κι από τραγούδια αντιλαλεί τη μέρα το παλάτι,
τσίκνες γεμάτο, κι έπειτα τη νύχτα, ταίρι ταίρι
όλοι κοιμούνται σε χαλιά και торνευτά κρεβάτια».*(κ 9-12)

*Τότε ο Αλκίνοσ πρόσταξε το Λαοδάμα κι Άλιο
μόνοι να πιάσουν το χορό, που δεν τους έφτανε άλλος.
Κι αυτοί μια κόκκινη όμορφη σφαίρα στα χέρια παίρνουν
που 'χε φτιασμένη ο Πόλυβος, κι ο ένας την πετούσε,
πίσω λυγώντας το κορμί, στα σύγνεφα τα μαύρα,
κι ο άλλος απ' τη γη ψηλά πηδώντας, στον αέρα
την έπιανε εύκολα, προτού στο χώμα να πατήσει.
Κι αφού τη σφαίρα παίζανε πετώντας τη στα ουράνια,
άρχισαν και χορεύανε στο μαλακό το χώμα,
συχνά τον κάβο αλλάζοντας, κι οι άλλοι νιοι, που γύρω
για το χορό στεκόντανε, τα χέρια τους χτυπούσαν
κι εκεί απ' τους κρότους τους πολλούς αντιλαλούσε ο τόπος.*(θ 385-396)

Ο τρόπος με τον οποίο ξεοδεύουν τον χρόνο τους οι μνηστήρες, γόνιοι αριστοκρατικών οικογενειών αποδεικνύει τα παραπάνω:

*Μπήκανε κι οι περήφανοι Μνηστήρες κι όλοι αράδα
πήγαν αμέσως στα θρονιά και στα σκαμνιά να κάτσουν.
Κι εκεί νερό τους έχυναν στα χέρια τους οι κράχτες
και σε πανέρια τα ψωμιά οι σκλάβες κουβαλούσαν,
κι οι νιοι ως τα χείλια με πιστό γεμίζαν τα κροντήρια,
Κι αυτοί στα έτοιμα άπλωναν φαγιά στρωμένα εμπρός τους.
Κι όταν πια τέλος χόρτασαν καλά με φαγοπότι,
στο νου τους έβαλαν χορό ν' αρχίσουν και τραγούδι,
πού 'ναι στολίδια του γλεντιού. Και τη γλυκιά κιθάρα
ο κράχτης πήγε κι έβαλε στα χέρια του Φημίου,
ου τραγουδούσε στανικώς στον κύκλο των Μνηστήρων.*(α 151-160)

Η συμμετοχή σε αθλητικούς αγώνες δεν υποδεικνυε μόνο επίδειξη δύναμης και ανδρείας με σκοπό τη φήμη και τη δόξα αλλά υποδήλωνε και δυνατότητα σπατάλης (διαθέσιμου) χρόνου τόσο για την ίδια τη συμμετοχή όσο και για την προετοιμασία των αγωνιζόμενων. Το εδάφιο που περιγράφει τους αγώνες που διοργανώνει ο βασιλιάς τον Φαιάκων, Αλκίνοος, προς τιμή του Οδυσσέα, είναι αποκαλυπτικό.

*«Τώρα που πια χαρήκαμε τ' αρχοντικό τραπέζι
και την κιθάρα, αχώριστη συντρόφισσα στο γλέντι,*

*ας βγούμε τους αγώνες μας να δοκιμάσουμε όλους
να πει κι ο ξένος μια φορά στον τόπο του όταν φτάσει,
στους ποθητούς του, πόσο εμείς τους άλλους ξεπερνούμε
στο πάλεμα, στο πήδημα, στο τρέξιμο, στους γρόθους».(θ 104-109)*

Οι μνηστήρες, γόνιμοι πλούσιων και αριστοκρατικών οικογενειών που εποφθαλμιούν τον θρόνο του Οδυσσέα, ανήκουν στην ΑΤ. Η παρακάτω σκηνή φανερώνει με ευδιάκριτο τρόπο το σύνολο της επιδεικτικής συμπεριφοράς της τάξης τους: αγριότητα και κατόρθωμα, αποχή από κάθε μορφή παραγωγικής εργασίας αλλά και την περίοπτη σπατάλη χρόνου και πόρων. Άλλωστε ο θεσμός της δουλείας τους εξασφαλίζει τους πόρους όχι μόνο απλώς για να επιβιώσουν αλλά και για να ζουν μια πλουσιοπάροχη ζωή με εμφανή δαπανηρότητα.

*Τους φαντασμένους βρήκε εκεί μνηστήρες που στις πόρτες
μπροστά το ζάρι παίζανε, την ώρα να σκοτώνουν,
αράδα απάνω σε βοδιών τομάρια καθισμένοι,
που 'χαν σφαγμένα μόνοι τους. Κι οι παραγοί και οι κράχτες
άλλοι κρασί νερώνανε γι' αυτούς μες στα κροντήρια,
κι άλλοι, με τα πολύτρυπα σφουγγάρια, τα τραπέζια
καθάριζαν και τα 'στρωναν, κι άλλοι έκοβαν το κρέας. (α 110-116)*

*Μια παρακόρη με χρυσό πεντάμορφο λαγήνι
νερό τους χύνει να νιφτούν σε μια αργυρή λεκάνη,
κι εμπρός, του μάκρου, σκαλιστό τους έστρωσε τραπέζι.
ψωμιά τους έφερε έπειτα και η σεβαστή οικονόμα
κι άλλα προσφάγια πληθερά, μετά χαράς ό,τι είχε.
Κι ο σιτιστής λογής ψητά, σηκώνοντας σε δίσκους,
τους έφερε κι ολόχρυσα τους έβαλε ποτήρια,
κι ο κεραστής νοιαζόντανε συχνά και τους κερνούσε .(α 143-150)*

Η ίδια κατάσταση παρουσιάζεται και στο παλάτι του Αλκίνοου, του βασιλιά των Φαιάκων:

*«Στ' Αλκίνου πήγαν έπειτα τ' αρχοντικό παλάτι.
Λαό γεμίσανε οι αυλές κι οι κάμαρες κι οι σάλες,
που συναζόνταν κι έφταναν χιλιάδες νιοι και γέροι.
Δώδεκα αρνιά τους έσφαξεν ο σεβαστός Αλκίνος
κι οχτώ γουρούνια ασπρόδοντα και δυο θρεμμένα βόδια
και τα 'γδαραν και τα 'ψησαν κι ετοίμασαν να φάνε.*

*Ἦρθε κι ὁ κρᾶχτης τὸ θεϊκὸ τραγουδιστὴ ὀδηγώντας,
ποῦ ἡ Μοῦσα τὸν ἀγάπησε καὶ τοῦ ἔδωσε μιὰ χάρη
καὶ μιὰ συνάμα συμφορὰ. Τοῦ στέρησε τὸ φῶς τοῦ
καὶ τοῦ ἔδωσε γλυκιὰ φωνή. Κι ὁ κρᾶχτης ὁ Ποντόνας,
σ' ἓνα ἀργυρόκαρφο θρονί τὸν ἔκατσε, στὴ μέση
τῶν καλεσμένων, στὸν ψηλὸ τὸ στυλο ν' ἀκουμπήσει,
καὶ στὸ παλούκι κρέμασε τὴν ἠχηρὴ κιθάρα,
πιο ἀπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ καὶ τοῦ ἔδειξε, ὅταν θέλει,
ν' ἀπλώσει ἐκεῖ τὸ χέρι τοῦ καὶ νὰ τὴν ζεκρεμάσει.
Πανέρι τοῦ ἔφερε ἔπειτα καὶ τοῦ ἔστρωσε τραπέζι
κ' ἓνα ποτήρι μὲ κρασί νὰ πίνει ὅταν θελήσει.» (θ. 57-73)*

Ἰδιαίτερη μνεῖα θα πρέπει νὰ γίνεῖ καὶ γιὰ τὸν ρόλο τῆς γυναίκα, ὡς συζύγου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογένειας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ κινητὴ ἰδιοκτησία ἀρχικὰ τοῦ πατέρα καὶ ἔπειτα τοῦ ἀνδρᾶ μετὰ τὸ γάμο. Χαρακτηριστικὰ ὁ Veblen (ΘτΑΤ, 73) ἀναφέρει: «ἐξακολουθεῖ βέβαια νὰ εἶναι κινητὴ ἰδιοκτησία τοῦ ἀνδρᾶ τῆς, ὅπως ἦταν κινητὴ ἰδιοκτησία τοῦ πατέρα τῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀγορὰ, ἀλλὰ κρατᾷ ταυτόχρονα ἀπὸ τὸ ἀριστοκρατικὸ αἷμα τοῦ πατέρα τῆς. Καὶ ἀρα ὑπάρχει μιὰ ἠθικὴ ἀσυνέπεια στὸ νὰ τὴ φορτώνουν μὲ τὶς ἐξευτελιστικὲς ἀπασχολήσεις τῶν ὁμοιοβάθμιῶν τῆς υπηρετῶν».

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση τῆς Πηνελόπης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ μῆλο τῆς ἐρίδος μετὰ πολλῶν μνηστήρων, μὲ τὴν υποψία ὅτι ὁ Οὐδυσσεὺς εἶναι νεκρὸς, καὶ ἀρα ὁ θρόνος τῆς Ἰθάκῆς μένει κενός. Γι' αὐτὸ στὴν περίπτωση αὐτὴ θα πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ στὸ σπίτι τοῦ πατέρα τῆς καὶ ἐκεῖνος πλέον, ὡς προστάτης τῆς, νὰ διευθετήσῃ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν γάμο.

*«Κι ἂν ἡ καρδιά τῆς μάνας σου τῆς λέει χαρὲς νὰ κάμει,
πίσω ἂς γυρίσει στὸν ἀρχοντα πατέρα τῆς τὸ σπίτι
κι ἂς πάνε ἐκεῖ νὰ παντρευτοῦν καὶ τὰ προικιά ἂς ὀρίσουν,
πολλὰ κι ὅσα θὰ ταίριαζαν στὴν ἀκριβὴ τοῦς κόρη.» (α 282-285)*

*«..... Τὴ μάνα μου, ἀθελὰ τῆς,
μνηστῆρες τὴ φορτώθηκαν, τῶν προεστῶν τοῦ τόπου
οἱ πολυαγαπημένοι γιοι, ποῦ δὲν τολμοῦν νὰ πάνε
στὸ σπίτι τοῦ πατέρα τῆς Ἰκάρου, νὰ ἀποκόψῃ
τὴν προίκα αὐτὸς τῆς κόρης τοῦ καὶ νὰ τὴ δώσει ἐκεῖνον
ποῦ φέρει δῶρα πιο πολλὰ καὶ τὸν διαλέξει ὁ ἴδιος.» (β 55-60)*

Τόσο στη ΘτΑΤ του Veblen όσο και στην Οδύσσεια, η γυναίκα ως σύζυγος του αρχηγού της οικογένειας χαιρέται αυτό που ο Veblen ονομάζει «αντιπροσωπευτική σχόλη», η οποία προσφέρει επιπλέον ενδείξεις για τον κατεχόμενο πλούτο του συζύγου. Πράγματι, η γυναίκα που ανήκει στην ΑΤ και στην Οδύσσεια απέχει από τις παραγωγικές εργασίες, απολαμβάνοντας τον πλούτο του συζύγου της. Χαρακτηριστικά παραδείγματα θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα παρακάτω χωρία:

*Μόν' σπίτι τώρα πήγαινε να κάτσεις στις δουλειές σου,
στη ρόκα και στον αργαλειό, και βάλε και τις σκλάβες. (α 366-369, φ 348-349)*

*Πενήντα στο παλάτι σου έχεις γυναίκες δούλες
κι όλες τις μάθαμε δουλειές, και τα μαλλιά να ζαίνουν
και κάθε κόπο δουλικό μ' υπομονή να στέργουν. (χ 422-424)*

Η μόνη εξαίρεση αποτελεί η ενασχόληση της γυναίκας που ανήκει στην ΑΤ με την υφαντική τέχνη.

*Τα σεντούκια της άνοιξε κι η Ελένη
πού 'χε κεντίδια αφρόπλεχτα, δουλειά απ' τα δυο της χέρια.
Ένα από κείνα διάλεξε η θεϊκιά γυναίκα,
που 'ταν στα ξόμπλια πιο όμορφο κι απ' όλα πιο μεγάλο,
άστρο στη λάμψη κι ήτανε βαλμένο κάτω κάτω. (ο 104-108)*

Από το παραπάνω μοτίβο δεν απέχουν ούτε και οι θεές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Καλυψώ:

*«..... κι η Καλυψώ, μ' ολόχρυση σαΐτα
στον αργαλειό της ύφαινε και γλυκοτραγουδούσε.» (ε 63-64)*

*(«την Κίρκη κι έφαινε άφθαρτο πανί μεγάλο, ως είναι
όλα τα έργα των θεών, ψιλά, χαριτωμένα.» (κ 225-226)*

Σύμφωνα με τον Veblen, παράδειγμα αντιπροσωπευτικής σχόλης αποτελούν και οι ιερείς, οι οποίοι «ως λειτουργοί και υπηρέτες των θεών» απολαμβάνουν τα προνόμια της Α.Τ. Στην ίδια κατηγορία βρίσκονται και οι μάντιες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μορφή του μάντη Τειρεσία, ο οποίος εμφανίστηκε στον Οδυσσέα, όταν ο τελευταίος μετέβη στον Κάτω Κόσμο, προκειμένου να ζητήσει

πληροφορίες για τον τρόπο επιστροφής του στην Ιθάκη, ως σκηπτροφόρος, εφόσον το σκήπτρο αποδεικνύει τη βασιλική ιδιότητα.

*«Του Τειρεσία εκεί η ψυχή τότε ήρθε του Θηβαίου.
Σκήπτρο κρατούσε ολόχρυσο,» (λ 92-93)*

4.4. Η Περίοπτη Κατανάλωση στην Οδύσσεια

Η περίοπτη κατανάλωση σύμφωνα με τον Veblen δεν αφορά απλά τη χρήση αγαθών με σκοπό την επιβίωση αλλά τη σπατάλη κατανάλωση αγαθών με υπερβολή που στόχο έχει την επίδειξη της χρηματικής δύναμης και έτσι της κοινωνικής θέσης. Η κατοχή πλούτου και σπατάλη των πόρων αποδεικνύει την κοινωνική υπεροχή του βασιλιά αλλά και του αρχηγού της κάθε οικογένειας που ανήκει στην ΑΤ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα παρακάτω αποσπάσματα από την Οδύσσεια:

*«Του ζέψανε άτια γλήγορα στ'αμάξι κι η επιστάτρα
ψωμιά του φέρνει και κρασί κι άλλα πολλά προσφάγια,
που τρώνε οι θεογέννητοι μονάχα οι βασιλιάδες.» (γ 500-501)*

*«Να το βρεις εύκολα μπορείς. Και τα μωρά το ξέρουν,
γιατί άλλο σπίτι δε θα βρεις, κανένα μες τη χώρα
να μοιάζει με του βασιλιά τ' Αλκίνου το παλάτι.» (ζ 303-305)*

Η σπατάλη αγαθών, που σχετίζονται με πολύτιμα μέταλλα (χρυσάφι, χαλκός), είδη ρουχισμού, εκλεκτά τρόφιμα (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η καθημερινή σχεδόν βρώση του κρέατος από τα μέλη της ΑΤ, σε αντίθεση με την ΠΤ που έτρωγε κρέας μόνο όταν θυσίαζε κάποιο ζώο στους θεούς), κτήρια, οπλισμός, οικιακά σκεύη κτλ

*«Είπαν, κι αυτός κατέβηκε στη γονικιά αποθήκη
πλατιά κι αψηλοσκέπαστη, που 'χε σωρό χρυσάφι
και στα σεντούκια ρουχικά και μυρωδάτο λάδι.
Κι είχε χαλκό, και στη σειρά στον τοίχο ακουμπισμένα,
πιθάρια με παλιό κρασί γλυκόπιτο γεμάτα,
ανέρωτο, θεϊκό πιστό, για το σοφό Δυσσέα,
όταν με βάσανα πολλά στο σπίτι του γυρίσει». (β 354-360)*

Οι μνηστήρες, γόννοι πλούσιων και αριστοκρατικών οικογενειών, μέλη της ΑΤ σύμφωνα με τον Veblen, περνούν τον καρό τους παίζοντας ζάρια, πίνοντας, τρώγοντας:

*«Μια παρακόρη με χρυσό πεντάμορφο λαγήνι
νερό τους χύνει να νιφτούν σε μια αργυρή λεκάνη,
κι εμπρός, του μάκρου, σκαλιστό τους έστρωσε τραπέζι.
Ψωμιά τους έφερε έπειτα και η σεβαστή οικονόμα
κι άλλα προσφάγια πληθερά, μετά χαράς ό,τι είχε.
Κι ο σιτιστής λογής ψητά, σηκώνοντας σε δίσκους,
τους έφερε κι ολόχρυσα τους έβαλε ποτήρια,
κι ο κεραστής νοιαζόντανε συχνά και τους κερνούσε».*(α 143-150)

*«Τότε άλλοι από την πλατιά τη γη σηκώσανε το βόδι
και το 'σφαξε ο Πεισίστρατος ο πολεμοθρεμμένος.
Το αίμα του άμα στράγγισε και βγήκε πια η ψυχή του,
το γδέρνουν, κόβουν τα μηριά και τα διπλοτυλίγουν
με σκέπη, και τα συγυρνούν μ' από παντού κομμάτια.
Κι απάνω ο γέρος τα 'καιγε σε σκίζες περιχώντας
ξανθό κρασί. Κι οι νιοι κοντά πεντάσουβλα κρατούσαν.
Και τα μηριά σαν κάηκαν και φάγανε τα σπλάχνα,
λιανίζουν τ' άλλα κρέατα και τα περνούν στις σούβλες
και τα 'ψηναν, τις μυτερές τις σούβλες τους κρατώντας.»*(γ 476-485)

Εξάλλου, η χρήση πολύτιμων και μη χρηστικών αντικειμένων υποδηλώνει τη περίοπτη σπατάλη πόρων με σκοπό την κοινωνική προβολή. Ο τρόπος που περιγράφεται το παλάτι του Μενέλαου, βασιλιά της Σπάρτης (1^ο και 2^ο χωρίο) προσομοιάζοντάς το με το παλάτι του Δία, και το παλάτι του Αλκίνοου, βασιλιά των Φαιάκων (3^ο χωρίο), επιβεβαιώνουν τα παραπάνω.

*«Σάστισαν, όπως είδανε του βασιλιά το σπίτι,
γιατί μια λάμψη χύνονταν σα φεγγαριού, σαν ήλιου,
παντού, μες στο ψηλόχτιστο παλάτι του Μενέλαου.
Κι έπειτα αφού χορτάσανε τα μάτια τους να βλέπουν,
σε μαρμαρένιο μπήκανε λουτρό για να λουστούνε.»*(δ 46-50)

*«Θάμαξε, γιε του Νέστορα, πολυάκριβέ μου φίλε,
τη λαμπεράδα του χαλκού, στ' αχόλαλο παλάτι,
το κεχριμπάρι, το χρυσό, το φίλτισι, τ' ασήμι.
Παρόμοιο θα 'ναι σαν κι αυτό του Δία το παλάτι.
Πόσα αλογάριαστα κι αυτά! Να βλέπω μου 'ρθε ζάλη»*(δ 71-75)

«Γιατί μια λάμψη χύνονταν σα φεγγαριού, σαν ήλιου,
απ' όλο τ' αψηλόσκεπο τ' Αλκίνου το παλάτι.
Χάλκινοι οι τοίχοι πήγαιναν απ' τη μπασιά ως το βάθος,
κι είχαν μια ζώνη από γυαλί γαλάζιο γύρω γύρω.
Χρυσές οι πόρτες - το ψηλό παλάτι μέσα κλειούσαν,
και σε κατώφλι χάλκινο στεκόντανε ασημένιοι
οι παραστάτες, κι αργυρό τ' ανώφλι ήταν απάνω,
και το κρικέλι ολόχρυσο. Στο 'να και στ' άλλο μέρος
είχε σκυλιά από μάλαμα κι ασημί καμωμένα,
που τα 'χε φτιάσει ο Ήφαιστος με τη σοφή του τέχνη,
να του φυλούν τ' αρχοντικό τ' αντρειωμένου Αλκίνου,
κι αθάνατα κι αγέραστα να στέχουν εκεί πάντα.
Γύρω στον τοίχο είχε θronιά, στο 'να και στ' άλλο μέρος
χτισμένα αράδα, που άρχιζαν απ' τη μπασιά ως το βάθος,
όλα στρωμένα με ψιλά καλόφαντα σεντόνια,
τεχνίτρες που τα ζέφαναν, κι απάνω των Φαιάκων
καθόντανε οι πρωτάρχοντες και τρώγανε και πίναν,
γιατί είχαν όλα τ' αγαθά. Και σε καλοχτισμένες
βάσες, αγάλματα χρυσά παιδιών ήταν στημένα,
που μες στα χέρια τους δαδιά κρατούσαν αναμμένα,
μ' αυτά στους ομοτράπεζους να φέγγουν κάθε νύχτα.»(η 86-106)

Και ο Οδυσσέας, ως βασιλιάς της Ιθάκης ήταν κάτοχος πολύτιμων λίθων,
όπως φαίνεται από το παρακάτω χωρίο:

Στον ακρινό της πής οντά με παρακόρες άλλες,
που εκεί ήταν όλοι οι θησαυροί του βασιλιά κλεισμένοι,
χαλκός, χρυσάφι, σίδηρο δυσκολοδουλεμένο,
κι ένα δοξάρι λυγιστό και μια σαϊτοθήκη,
γεμάτη πολυστέναχτες σαϊτες, που ένας ξένος
δώρα στη Λακεδαίμονα τα 'δωσε του Δυσσέα,(φ 7-12)

Παρόμοια δώρα προσφέρουν και οι μνηστήρες στην Πηνελόπη, προκειμένου
να τη δελεάσουν ώστε να αποφασίσει να παντρευτεί κάποιον από αυτούς:

«Έτσι ο Αντίνοσ μίλησε κι άρεσε ο λόγος σ' όλους
κι έστειλε κράχτη του ο καθείς τα δώρα του να φέρνει.
Τ' Αντίνου μπόλια του 'φερε πεντάμορφη, μεγάλη
και πλουμιστή που δώδεκα χρυσές είχε καρφίτσες,
που στα θηλύκια ταίριαζαν τα καλογυρισμένα.
Φέρνει και στον Ευρύμαχο καλότεχνη αλυσίδα,
χρυσή πλεγμένη φίλτισι, πόλαμπε σαν τον ήλιο.
Κι οι δούλοι του Ευρυδάμαντα δυο σκουλαρίκια φέρνουν
τρίπετρα, ψιλοδούλευτα, που αστράφτανε στο χέρι,

*Ἐφεραν και στον Πείσανδρο, το γιο του Πολυκτόρου,
καδένα ωραία του λαιμού, πολύτιμο στολίδι.
Κι οι άλλοι άλλα πεντάμορφα της κουβαλούσαν δώρα.»(σ 290-303)*

Η εκτροπή οικιακών ζώων εντάσσεται στην περίοπτη κατανάλωση, καθώς αποτελεί σπατάλη πόρων, ενώ η κατοχή τους δεν επιφέρει κάποιο οικονομικό όφελος. Εντούτοις, η απόκτηση και συντήρησή τους είναι δαπανηρές. Χαρακτηριστικά είναι και τα παρακάτω αποσπάσματα που αναφέρουν την κατοχή αλόγων, κατάλληλων για την επίτευξη της επίδειξης (άλογα ιπποδρομιών τα ονομάζει ο Veblen) και σκυλιών.

*Όμως μαζί μου τ' άλογα στο Θιάκι δεν τα παίρνω,
μόν' θα τ' αφήσω πάλε εδώ καμάρι σου να τα 'χεις (δ 609-610)*

*«Δες, Εύμαιε, θαυμαστό σκυλί, μες στην κοπριά πεσμένο!
Όμορφο πόχει το κορμί, μα αυτό καλά δεν ξέρω
αν είναι τόσο γλήγορο, καθώς πεντάμορφο είναι,
τι τάχα να 'ναι ένα σκυλί σπιτίσιο που οι αφέντες
έτσι για λούσο συνηθούν στα σπίτια τους να θρέφουν».* (ρ 309-313)

Ἐνδειξη κοινωνικής εκτίμησης αποτελεί και η κατοχή δούλων, εφόσον αγορά αλλά και η κατοχή τους φανερώνει και την οικονομική επιφάνεια των ιδιοκτητών.

*«Πίσω του ακλούθαε με δαδί φλογόφεγγο στο χέρι
κι η μπιστεμένη Ευρύκλεια, του Ὠπου η θυγατέρα,
που κόρη την αγόρασε πρωτόχνουδη ο Λαέρτης,
με βιος δικό του, δίνοντας γι' αυτήν είκοσι βόδια»(α 438-441)*

*«Είπε, κι εκείνος έτρεξε κι απ' το παλάτι βγήκε,
κράζοντας κι άλλους σερπετούς να παν μαζί του δούλους.»(δ 39-40)*

Όμοια κατάσταση περιγράφεται και στο παλάτι της Κίρκης:

*«Κι ως τότε σκλάβες τέσσερεις ετοίμαζαν τραπέζι,
που 'χε μες στο παλάτι της πιστές της παρακόρες.
Κοπέλες ήταν των πηγών, των λόγγων θυγατέρες
και των πανάγιων ποταμών που χύνονταν στο κύμα.
Ἐστρωνε η πρώτη στα θρονιά χαλιά άλικά, πανώρια,
πρώτα από κάτω απλώνοντας ένα λινό σεντόνι,
κι έστρωνε η δεύτερη μπροστά ολάργυρα τραπέζια
κι έφερνε απάνω κι έβαζε χρυσόπλεχτα πανέρια.
Η τρίτη το γλυκό κρασί κερνούσε, σ' ασημένιο
κροντήρι και το μοίραζε μ' ολόχρυσά ποτήρια.
Ἐφερνε η τέταρτη νερό, και κάτω από λεβέτι*

*μες στο λουτρό μ' οδήγησε και μου 'λουσε τους ώμους
και το κεφάλι, παίρνοντας νερό συγκερασμένο
απ' το μεγάλο τρίποδο, κι έτσι την κούραση όλη,
μου σήκωσε απ' τα μέλη μου, την καρδιοβασανίστρα.
Σα μ' έλουσε και μ' έτριψε με μυρωδάτο λάδι,
μου φόρεσε πεντάμορφη χλαμύδα και χιτώνα, ...» (κ 352-375)*

Αλλά και η επικράτηση της ανθρωπομορφικής λατρείας αποτελεί «έναν θεσμό, το χαρακτηριστικό στοιχείο του οποίου είναι μία σχέση κυριαρχίας μεταξύ του ανθρώπινου υποκειμένου σαν κατώτερου και της προσωποποιημένης εξωφυσικής οντότητας σαν ανώτερου» (ΘτΑΤ, 274). Η κυριαρχία αυτή αποδεικνύεται και από τη συνεχή ανάγκη των ανθρώπων να εξευμενίσουν τους θεούς σε όποιο εγχείρημα επιχειρούν να πράξουν, είτε με θυσίες είτε με αφιερώματα πολύτιμων δώρων και προσκυνήματα. Ωστόσο, όλα αυτά αποτελούν ενδείξεις περίοπτης κατανάλωσης, εφόσον τα μέλη της ΑΤ έχουν τη δυνατότητα να εξαγοράζουν κατά κάποιο τρόπο την προστασία που τους παρέχουν οι θεοί. Τα αποσπάσματα από την Οδύσσεια που παρατίθενται αποδεικνύουν όλα τα παραπάνω. Ιδιαίτερα το πρώτο χωρίο έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, αν ληφθεί υπόψη ότι αυτά είναι λόγια που προέρχονται από το στόμα της ίδιας της Αθηνάς.

*«Μήπως δε σε καλόπιανε στ'αργίτικα καράβια
κοντά ο Δυσσέας, στην πλατιά την Τροία, με θυσίες;» (α 62-63)*

*«Δεήσου, ξένε, τώρα εσύ του αφέντη Ποσειδώνα,
που σε θυσία τύχατε δική του να βρεθείτε.
Κι όταν του στάξεις κι ευχηθείς, καθώς το θέλει η τάξη,
δώσε να στάξει το γλυκό κρασί κι ο σύντροφός σου,
γιατί κι αυτός προσεύχεται θαρρώ στους αθανάτους.
Σ'αυτό τον κόσμο, των θεών όλοι έχουν την ανάγκη.» (γ 46-51)*

*«Άπειρα κάψανε μηριά βοδιών στον Ποσειδώνα,
που το ταξίδι ήταν καλό.....» (γ 189-190)*

*«..... Κι αμέσως τότε
ήρθε η Παλλάδα να δεχτεί την προσφορά, κι ο γέρος
αλογολάτης Νέστορας το μάλαμα του δίνει,
κι αυτός με τέχνη του σφαχτού τα κέρατα χρυσώνει,
ν'αναγαλλιάσει η Αθηνά, όταν θα ιδεί το τάμα.*

*Το βόδι φέρνουν ο θεϊκός Εχέφρος με το Στράτη,
κρατώντας το απ'τα κέρατα, κι ο Άρητος κατόπι
ήρθε λαγήνι σκαλιστό κρατώντας στο 'να χέρι
και στ' άλλο κριθαρόσπειρα σ'ένα πλεχτό πανέρι.
στεκόντανε κι ο άφοβος στη μέση ο Θρασυμήδης
κρατώντας κοφτερό μπαλντά να κόψει το σφαχτάρι.
να κι ο Περσέας με σταμνί. Κι ο γεροαλογολάτης
άρχισε πρώτος να νιφτεί και πήρε το κριθάρι.
Κι απ' την καρδιά του ευχόντανε στην Αθηνά, πετώντας,
τρίχες στη φλόγα, απ'του σφαχτού κομμένες το κεφάλι.» (γ 454-468)*

Εξάλλου, είναι χαρακτηριστικά ορισμένα επίθετα, τα οποία προσδιορίζουν τους ήρωες και φανερώνουν τη θεϊκή καταγωγή τους. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό το επίθετο «θεϊκός» με το οποίο πολύ συχνά ο Όμηρος χαρακτηρίζει τον Οδυσσέα, τον Μενέλαο αλλά και την Ελένη:

*«Πώς να ξεχάσω το θεϊκό Δυσσέα δίχως λόγο,
που δεν τον φτάνει άλλος κανείς στη γνώση, και θυσίες
πρόσφερε πλήθος στους θεούς που κατοικούν στα ουράνια;» (α 67-69)*

«Κι έκλαιγε η θεογέννητη Αργίτισσα Ελένη»(δ 188)

«Θεόθρεφτε τ'Ατρέα γιε, και σεις αρχοντοπαίδια,»(δ 237)

«Γιατί του Δία είσαι γαμπρός, μια πόχεις την Ελένη.»(δ 578)

«Όπου οι Φαιάκοι κατοικούν απ'των θεών το γένος»(ε 37)

Αλλά και η παρουσία των θεών στους ανθρώπους, είτε με την επιφάνεια είτε με την ενανθρώπιση αποδεικνύει την ιδιαίτερη σχέση των ηρώων με τους θεούς. Ιδιαίτερη είναι η εμφάνιση της θεάς Αθηνάς, η οποία αποτελεί τον προστάτη του Οδυσσέα αλλά και του Τηλέμαχου σε ολόκληρη την Οδύσσεια.

«Κοντά του πάει και στάθηκε κι έτσι η Παλλάδα του 'πε'» (ο 9)

*«Στην πόρτα αντίκρυ στάθηκε και στο Δυσσέα εφάνη
κι ούτε ένιωσε ο Τηλέμαχος, μήτε την είδε εμπρός του.
Γιατί οι θεοί δε φαίνονται καθάρια στον καθένα.
Μόνο ο Δυσσέας την έβλεπε κι οι σκύλοι, ουδέ γαβγίζαν,
μόν' στην γωνιά ζαρώσανε της στάνης φοβισμένοι.
Του 'γνεψε με τα μάτια της, κι ο θεϊκός Δυσσέας*

*κατάλαβε κι εβγήκε ευτός απ' το καλύβι του όζω,
στο μαντροτοίχι της αυλής, και στάθηκε μπροστά της.
Κι έτσι με λόγια πεταχτά του μίλησε η Παλλάδα:» (π 161-169)*

Ενδείξεις αντιπροσωπευτικής κατανάλωσης αποτελεί και η σχέση του ιερέα με τη θεότητα αλλά και με τον πιστό και η σχέση της συζύγου με τον αρχηγό του νοικοκυριού. Πιο συγκεκριμένα, ο Veblen αναφέρει ότι η πλουσιοπάροχη διαβίωση των ιερέων έχει αντιπροσωπευτική μορφή για λογαριασμό των θεών, εφόσον στους τελευταίους αποδίδονται χαρακτηριστικά βασιλέων (στο πλαίσιο της ανθρωπομορφικής λατρείας). Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι θυσίες και οι σπονδές προς τους θεούς που αναφέρονται σε όλη την Οδύσεια. Στο παρακάτω απόσπασμα η θυσία προορίζεται για τον Τειρεσία, μάντη και υπηρέτη των θεών:

*«Και τάξε στις ανάζωες των πεθαμένων κάρες,
σαν πας στο Θιάκι, στέρφα σου δαμάλα να τους σφάζεις,
την πιο καλή και τη φωτιά με δώρα να στολίσεις,
κι ένα κριάρι χωριστά στον Τειρεσία μαύρο
να σφάζεις το καλύτερο που θα 'χεις στο κοπάδι.» (κ 524-528)*

Τέλος, ενδείξεις αντιπροσωπευτικής κατανάλωσης αποτελούν και τα συμπόσια, όπου οι καλεσμένοι απολαμβάνουν εκλεκτά εδέσματα, γεγονός που φανερώνει την οικονομική δύναμη του οικοδεσπότη και διοργανωτή του συμποσίου. Τέτοιο είναι και το γεύμα που παραθέτει ο Νέστορας, βασιλιάς της Πύλου, στον Τηλέμαχο, όταν ο τελευταίος τον επισκέφτηκε μετά από παρότρυνση του Μέντη – Αθηνά.

*«Τότε άλλοι από την πλατιά τη γη σηκώσανε το βόδι
και το 'σφαξε ο Πεισίστρατος ο πολεμοθρεμμένος.
Το αίμα του άμα στράγγισε και βγήκε πια η ψυχή του,
το γδέρνουν, κόβουν τα μηριά και τα διπλοτυλίγουν
με σκέπη, και τα συγυρνούν μ' από παντού κομμάτια.
Κι απάνω ο γέρος τα 'καιγε σε σκίζες περιχώντας
ξανθό κρασί. Κι οι νιοι κοντά πεντάσουβλα κρατούσαν.
Και τα μηριά σαν κάηκαν και φάγανε τα σπλάχνα,
λιανίζουν τ' άλλα κρέατα και τα περνούν στις σούβλες
και τα 'ψηγαν, τις μυτερές τις σούβλες τους κρατώντας.» (γ 476-485)*

4.5. Συμπεράσματα

Η Οδύσσεια είναι ένα ηρωικό έπος με ιδιαίτερα μεγάλη λογοτεχνική αλλά και ιστορική αξία, εφόσον αποτελεί μία σημαντική πηγή πληροφοριών για δύο σημαντικές χρονικές περιόδους, τη Μυκηναϊκή (χρόνος της ιστορίας) και τη Γεωμετρική (χρόνος της αφήγησης και του ποιητή). Και μάλιστα η αξία της ως πηγή ιστορικών πληροφοριών γίνεται μεγαλύτερη, εφόσον γι' αυτές τις χρονικές περιόδους – και κυρίως για τα Γεωμετρικά ή αλλιώς Σκοτεινά Χρόνια - διαθέτουμε ελάχιστες πληροφορίες από άλλες, με εξαίρεση τα ομηρικά έπη, ιστορικές πηγές. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάσαμε και αναλύσαμε τα χαρακτηριστικά της οικονομικής συμπεριφοράς των ανθρώπων της Οδύσσειας, στη βάση της ΘτΑΤ του Veblen. Ο Χρηματικός Ανταγωνισμός, η Περίοπτη Σχόλη και η Περίοπτη Κατανάλωση αποτέλεσαν τα πεδία αναφοράς, εφόσον προσπαθήσαμε να απομονώσουμε τα χωρία εκείνα από την Οδύσσεια που ανταποκρίνονται σε αυτά. Έτσι, μελετώντας τα ήθη και τις αξίες, την ιδιοσυγκρασία, τις συνήθειες, την εργασία και την απασχόληση καθώς και την κοινωνική διαστρωμάτωση της εν λόγω κοινωνίας, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η ΘτΑΤ του Veblen περιγράφει σε μεγάλο βαθμό τις συμπεριφορές και τους θεσμούς της ομηρικής εποχής, κάτι το οποίο μας επιτρέπει να την κατατάξουμε σε συγκεκριμένο πολιτιστικό και οικονομικό στάδιο εξέλιξης της ανθρωπότητας. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναφέρουμε εδώ ότι ο ίδιος ο Veblen στην ΘτΑΤ ελάχιστα αναφέρεται στην ομηρική εποχή και καθόλου στα ομηρικά έπη.

Μια σειρά βασικών συμπερασμάτων απορρέουν, το πρώτο αφορά την κοινωνική διαστρωμάτωση και το δεύτερο την ένταξη της κοινωνίας του έπους στο αντίστοιχο στάδιο της βεμπλενικής θεωρίας. Αρχικά, ο διαχωρισμός των κοινωνικών τάξεων είναι ξεκάθαρος και σαφής. Από την μία μεριά βρίσκεται η ΑΤ, η οποία κάνει την εμφάνισή της μέσα από τους βασιλείς, τους ευγενείς καθώς και τις συζύγους αυτών (διά της αντιπροσωπευτικήςσχόλης και κατανάλωσης) και από την άλλη δραστηριοποιείται η ΠΤ, η οποία αποτελείται αφενός από τους ελεύθερους τεχνίτες και αγρότες και αφετέρου από τους δούλους και το υπηρετικό προσωπικό που βρίσκονται στην υπηρεσία της κεφαλής του οίκου και των υπολοίπων μελών του. Κοινωνική κινητικότητα δεν προβλέπεται, γεγονός που καθιστά τα όρια μεταξύ των κοινωνικών τάξεων αμετάβλητα με απροσπέλαστα στεγανά.

Το δεύτερο στοιχείο που διαπιστώσαμε σχετίζεται με τον συσχετισμό της κοινωνίας της Οδύσσειας με το αντίστοιχο πολιτιστικό και οικονομικό στάδιο της ΘτΑΤ του Veblen. Αρχικά, είναι ξεκάθαρο ότι, όσον αφορά το πολιτιστικό στάδιο, η κοινωνία της Οδύσσειας ανήκει στο δεύτερο, της βαρβαρότητας, καθώς οι σχέσεις προσωπικής κυριαρχίας και υποτέλειας που χαρακτηρίζουν το στάδιο αυτό είναι έκδηλες σε όλο το έργο της Οδύσσειας. Ως προς το οικονομικό στάδιο, βλέπουμε ότι ορισμένα χαρακτηριστικά της εν λόγω κοινωνίας καθώς και η οικονομική συμπεριφορά των ηρώων προσιδιάζουν σε ορισμένα σημεία με το ληστρικό (π.χ. η κοινωνία των Κυκλώπων, το κατόρθωμα αποτελεί κριτήριο κοινωνικής ευποληψίας, πρόσωπα της ΑΤ επιδεικνύουν στοιχεία εργατικότητας, κτλ). Ωστόσο, παρατηρούμε επίσης και στοιχεία του ημι-φιλειρηνικού σταδίου, π.χ. ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας έχει εδραιωθεί με έκδηλη την κατοχή γης και δούλων και τη συσσώρευση πλούτου (ιδιαίτερος συνδυασμένη με αποχή από κάθε παραγωγική εργασία). Φυσικά, αυτή η αναντιστοιχία θα μπορούσε να οφείλεται και στους αναχρονισμούς του Ομήρου, τη μεταφορά δηλαδή πολιτιστικών στοιχείων μιας εποχής σε άλλη, εφόσον είναι γνωστό ότι τα έπη του, παρά το γεγονός ότι εξιστορούν γεγονότα που χρονολογούνται κατά την Μυκηναϊκή περίοδο, περιλαμβάνουν πολλές πληροφορίες που σχετίζονται με τη Γεωμετρική εποχή και συγκεκριμένα με τον 8^ο αιώνα, την εποχή δηλαδή του ποιητή.

Στη βάση των παραπάνω θέσεων, αξίζει να διατυπωθούν κάποιες περαιτέρω επισημάνσεις. Πρώτον, όπως ειπώθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο οι δράσεις βίας και η επίτευξη κατορθώματος αποτελούν στοιχεία του ληστρικού οικονομικού σταδίου, ενώ ο ειρηνικός τρόπος επίλυσης των διαφορών παραπέμπει στο ημι-φιλειρηνικό στάδιο. Ενώ στοιχεία του πρώτου σταδίου κάνουν την εμφάνισή τους στα χωρία εκείνα που περιγράφεται ο τρόπος εξόντωσης των μνηστήρων από τον Οδυσσέα και τον Τηλέμαχο, στον μεγαλύτερο όγκο του ποιήματος περιγράφονται ειρηνικές σκηνές που αφορούν είτε το θεσμό της φιλοξενίας είτε τα συμβούλια θεών και ανθρώπων.

Δεύτερον, σχετικά με τον ρόλο της κοινωνικής προβολής και τον τρόπο που αυτή εξασφαλίζεται. Ενώ στο ληστρικό στάδιο αυτή κατοχυρώνεται με πράξεις βίας και ανδρείας που καθιστούν τον ήρωα ευπόληπτο ανάμεσα στα μέλη της ΑΤ, στο ημι-φιλειρηνικό κριτήρια αποτελούν η κατοχή πλούτου και κυρίως η περίοπτη σπατάλη (χρόνου και πόρων). Στην Οδύσσεια η αναγνωρισιμότητα και η τιμή

εξασφαλίζονται με την ανδρεία, τη σωματική δύναμη, την εξυπνάδα αλλά και την πονηριά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελεί η δράση του Οδυσσέα, στην προσπάθειά του να επινοήσει τρόπους, προκειμένου να επιστρέψει στην πατρίδα του. Από την άλλη μεριά, ο θεσμός της ατομικής περιουσίας και η κατοχή του πλούτου με τη μορφή γεωργικών εκτάσεων, πολύτιμων αντικειμένων, ζώων και δούλων, στοιχεία που περιγράφονται εκτενέστατα στο έπος, αποτελούν ειδοποιό χαρακτηριστικό τους ημι-φιλειρηνικού οικονομικού σταδίου.

Σε ό,τι αφορά την περίοπτη κατανάλωση, αυτή γίνεται εμφανής σχεδόν σε κάθε σημείο της Οδύσσειας. Μέσα από τα συμπόσια που διοργανώνονται με πλούσια εδέσματα και άφθονο κρασί, την ανταλλαγή πλούσιων και πολύτιμων δώρων ως επισφράγιση της φιλίας ή της φιλοξενίας, και την περιγραφή ναών και παλατιών αποδεικνύεται η σπατάλη πόρων αλλά και προσπάθειας. Ενδεικτική της περίοπτης κατανάλωσης είναι και η ανθρωπομορφική λατρεία, με τις θυσίες προς τους θεούς και την ανάμειξη των θεών στα ανθρώπινα.

Τέλος, η αντιπροσωπευτική σπατάλη, στοιχεία που σύμφωνα με την βεμπλενική θεωρία χαρακτηρίζουν το ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο, δεσπόζουν σε αρκετά σημεία της Οδύσσειας. Οι σύζυγοι των βασιλέων, για παράδειγμα, αλλά και οι ιερείς απολαμβάνουν την αποχή τους από κάθε παραγωγική δραστηριότητα, με εξαίρεση την τέχνη της υφαντικής, σε ό,τι αφορά τις πρώτες, εφόσον η κατοχή δούλων τους επιτρέπει την πολυτέλεια αυτή.

Απ' όλα τα παραπάνω μπορούμε να συμπεραίνουμε ότι στην εποχή της Οδύσσειας μάλλον έχει επιτευχθεί η μετάβαση και βρισκόμαστε ήδη στο ημι-φιλειρηνικό δεύτερο στάδιο της βαρβαρότητας. Έτσι, ενώ η εποχή της Ιλιάδας είναι σαφές ότι αντιπροσωπεύει ακριβώς τη μεταβατική περίοδο από το ληστρικό στο ημι-φιλειρηνικό στάδιο (Αρβανιτίδης και Παπαδόπουλος, 2018), η εποχή της Οδύσσειας βρίσκεται στην εδραίωση του ημι-φιλειρηνικού σταδίου με τις όποιες αναφορές στο προηγούμενο ληστρικό να οφείλονται πιθανά σε αναχρονισμούς του Ομήρου. Αντίστοιχες έρευνες (Arvanitidis and Strolongu, 2020) φαίνεται να καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα.

Είναι βέβαιο ότι ο Veblen στη ΘtAT αναπτύσσει μία δυναμική θεωρία για τους κοινωνικο-οικονομικούς θεσμούς της ανθρώπινης εξέλιξης. Το γεγονός ότι αυτή

επιβεβαιώνεται και μέσα από την Οδύσσεια ενισχύει την ορθότητα της προσέγγισής του και την πειστικότητα των λόγων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η βαθύτερη ανάλυση και κατανόηση της θεσμικής δομής της εποχής της Οδύσσειας και η κατάταξή της στο πολιτιστικό και οικονομικό στάδιο εξέλιξης της ανθρωπότητας όπως αυτά διατυπώνονται από την θεωρία της αργόσχολης τάξης του Thorstein Veblen.

Η εργασία μας ξεκίνησε αρχικά με μια αναφορά στη ζωή, στο έργο και στην εποχή του Veblen ενώ παρουσιάστηκαν τα βασικά σημεία του σχετικού βιβλίου του. Ο Veblen, αμερικανός οικονομολόγος που έζησε στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ασχολήθηκε κυρίως με τους παράγοντες που καθορίζουν την οικονομική συμπεριφορά των ανθρώπων. Ωστόσο, ο ανορθόδοξος τρόπος σκέψης του και ο ιδιόρρυθμος χαρακτήρας του τον κράτησαν μακριά από στους πανεπιστημιακούς κύκλους και τις ακαδημαϊκές ζυμώσεις της εποχής του. Η εποχή που έζησε ο Veblen ήταν η εποχή των τεράστιων μεταβολών, των κοινωνικών ανατροπών και των έντονων κοινωνικοοικονομικών αντιθέσεων. Η βιομηχανική επανάσταση και η αναπόφευκτη τεχνολογική πρόοδος αύξησε την ποσότητα και βελτίωσε την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων, με αποτέλεσμα την άνιση συσσώρευση πλούτου, εφόσον ευνοήθηκαν όσοι κατείχαν τα μέσα παραγωγής. Ευνοημένη ήταν και η μεσαία αστική τάξη. Στον αντίποδα βρίσκονται οι βιομηχανικοί εργάτες και οι αγρότες, οι οποίοι διαβιούν σε άθλιες συνθήκες. Επομένως ο χαρακτηρισμός “Gilded Age” που χρησιμοποιήθηκε για να αποδώσει τα γνωρίσματα της εν λόγω εποχής ανταποκρίνεται πλήρως στην πραγματικότητα.

Η ΘτΑΤ (1899) είναι το πιο γνωστό έργο του Veblen. Στο εν λόγω έργο ο Veblen ασκεί καυστική και δριμύτατη κριτική στην άρχουσα «αργόσχολη» τάξη της εποχής του, καθιστώντας τον «τον καλύτερο κριτικό της Αμερικής έβγαλε η Αμερική (Mills, 1953). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Veblen διακρίνει τρία στάδια πολιτισμού, της αγριότητας, της βαρβαρότητας και του πολιτισμού, και τέσσερα οικονομικά στάδια, το ειρηνικό, το ληστρικό, το ημι-φιλειρηνικό και το σύγχρονο φιλειρηνικό. Στην προσπάθειά του να παρουσιάσει εξελικτικά, αρχής γενομένης από την πρωτόγονη εποχή, τους κοινωνικούς και οικονομικούς θεσμούς που επηρεάζουν τον τρόπο ζωής, τις επιλογές των ανθρώπων και την οικονομική τους συμπεριφορά, στηλιτεύει τα «κακώς κείμενα» της ΑΤ μέσα από την παράθεση πολλών

παραδειγμάτων που θα μπορούσαν να καταστήσουν το κείμενο εύληπτο. Ωστόσο, σε αρκετά σημεία της θεωρίας του επικρατεί μία σχετική σύγχυση, εφόσον μεταπηδά από τη μια χρονική περίοδο στην άλλη και από τον έναν θεσμό στον άλλον, καθιστώντας την ανάγνωση δυσχερή, εφόσον απαιτείται από τον αναγνώστη να αποδελτιώσει και να ταξινομήσει ανά χρονική περίοδο τις πληροφορίες που λαμβάνει.

Σε συνδυασμό με τη ΘτΑΤ του Veblen, μελετήσαμε και ένα δεύτερο βιβλίο, την Οδύσσεια του Ομήρου, ένα ηρωικό έπος, που εξιστορεί τη δεκαετή περιπλάνηση του Οδυσσέα, προκειμένου να επιστρέψει στην πατρίδα του, μετά από τον επίσης δεκαετή Τρωικό πόλεμο και παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας και της οικονομίας της εποχής του ήρωα. Η Οδύσσεια, παρά το ότι είναι ένα λογοτεχνικό κείμενο, αποτελεί αξιόλογη πηγή πολλών ιστορικών γεγονότων που διαδραματίζονται σε δύο διαφορετικές ιστορικές περιόδους, την Μυκηναϊκή εποχή, την περίοδο δηλαδή που έλαβε χώρα ο πόλεμος (περίπου το 1200 π.χ.) και τα Γεωμετρικά χρόνια, την εποχή που έζησε και έγραψε τα έργα του ο Όμηρος (8^{ος} αι π.χ.).

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται μία παρουσίαση των βασικών εννοιών της ΘτΑΤ, του Χρηματικού Ανταγωνισμού, της Περίοπτης Σχόλης και της Περίοπτης Κατανάλωσης. Οι δύο τελευταίες έννοιες συναποτελούν την Περίοπτη Σπατάλη, τη σπάταλη χρόνου και οικονομικών πόρων. Ο Χρηματικός Ανταγωνισμός αφορά την προσπάθεια του ατόμου να δείξει την υπεροχή του, συγκρίνοντας τον εαυτό του με τα μέλη της ίδιας ομάδας ή της αμέσως ανώτερης. Αρχικά, η πραγματοποίηση του κατορθώματος και στη συνέχεια η κατοχή του πλούτου θα τον διαφοροποιήσουν από τους υπόλοιπους, εφόσον θα του παρέχεται η δυνατότητα της Περίοπτης Σχόλης, της σπατάλης χρόνου, και της Περίοπτης Κατανάλωσης, που αφορά κατά κύριο λόγο την υπερβολική κατανάλωση μη χρηστικών αγαθών. Η παρουσίαση των τριών αυτών βασικών εννοιών της ΘτΑΤ έγινε με βάση την εξελικτική πορεία που ακολούθησε και ο Veblen, εντάσσοντας τις έννοιες αυτές σε κάθε πολιτιστικό και οικονομικό στάδιο. Ένα ιδιαίτερο στοιχείο της ΘτΑΤ είναι και η αντιπροσωπευτική σπατάλη, η σπατάλη χρόνου και αγαθών από την πλευρά των μελών της οικογένειας και του υπηρετικού προσωπικού για λογαριασμό του κατόχου του πλούτου, του αρχηγού του οίκου.

Η σύγχρονη βιβλιογραφία που μελετήθηκε και αφορά τον συσχετισμό της με τα βασικά στοιχεία της ΘτΑΤ θα λέγαμε ότι σε αρκετά σημεία συμφωνεί με τον

Χρηματικό Ανταγωνισμό και την Περίοπτη Κατανάλωση. Δε συμβαίνει όμως το ίδιο με την Περίοπτη Σχόλη, εφόσον παρέχεται μικρότερη υποστήριξη από τη βιβλιογραφία.

Στο τέταρτο κεφάλαιο έγινε προσπάθεια να συσχετίσουμε τις βασικές συμπεριφορές στις οποίες στηρίζεται η ΘτΑΤ (Χρηματικός Ανταγωνισμός, Περίοπτη Σχόλη και Περίοπτη Κατανάλωση) με τους κοινωνικούς και οικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς που διαμορφώθηκαν στην εποχή της Οδύσσειας. Εξετάσαμε την κοινωνική δομή, τα ήθη, τις αξίες, τον θεσμό της ιδιοκτησίας, τους παράγοντες που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την οικονομική συμπεριφορά των ανθρώπων αφενός και αφετέρου τον ανταγωνισμό και την κατανάλωση κυρίως της άρχουσας τάξης.

Μέσα από ενδελεχή έρευνα, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι στην Οδύσεια εντοπίζονται αρκετές ομοιότητες με τη ΘτΑΤ του Veblen. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε μία αντιστοιχία ανάμεσα στις χρονικές περιόδους στις οποίες αναφέρεται η Οδύσεια και στα οικονομικά στάδια του Veblen. Η Μυκηναϊκή εποχή, στην οποία έλαβε χώρα ο Τρωικός πόλεμος, φαίνεται να αντιστοιχεί στο ληστρικό οικονομικό στάδιο και τα Γεωμετρικά χρόνια, η εποχή στην οποία έζησε ο Όμηρος και έγραψε τα έργα του, πιθανότατα στο ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο. Εφόσον στην Οδύσεια παρατηρείται μία σύνθεση στοιχείων που προέρχονται από τις δύο προαναφερόμενες χρονικές περιόδους, είναι εύλογο να παρουσιάζονται μέσα στο έπος στοιχεία και από τα δύο οικονομικά στάδια του Veblen, το ληστρικό και το ημι-φιλειρηνικό. Βέβαια, είναι γεγονός ότι τα περισσότερα χαρακτηριστικά προέρχονται από το ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο, ενώ το ληστρικό φαίνεται να παρουσιάζει μικρότερη επίδραση. Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι η εποχή της Οδύσσειας βρίσκεται στην εδραίωση του ημι-φιλειρηνικού σταδίου με τις όποιες αναφορές στο προηγούμενο ληστρικό να οφείλονται πιθανά σε αναχρονισμούς του Ομήρου.

Ενώ στην Ιλιάδα, το πρωιμότερο από τα έργα του Ομήρου, αντικείμενο του Χρηματικού Ανταγωνισμού αποτελούν τα λάφυρα που προέρχονται από τις πολεμικές αναμετρήσεις και αποδεικνύουν την ανδρεία του κατόχου τους, στην Οδύσεια ο Ανταγωνισμός θεμελιώνεται με την απόκτηση και κατοχή της ατομικής ιδιοκτησίας, στοιχείο που προέρχεται ξεκάθαρα από το ημι-φιλειρηνικό οικονομικό στάδιο του Veblen. Ωστόσο, και στην Οδύσεια κάνει την εμφάνισή της η έννοια της

τιμής και της ανδρείας (επιρροή από το ληστρικό οικονομικό στάδιο του Veblen) υπό τη μορφή της σωματικής δύναμης σε συνδυασμό με το αρχοντικό παράστημα, της εξυπνάδας αλλά και της πονηριάς. Από την άλλη πλευρά, οι δράσεις βίας και η επίτευξη κατορθώματος αποτελούν στοιχεία του ληστρικού οικονομικού σταδίου, ενώ ο ειρηνικός τρόπος επίλυσης των διαφορών παραπέμπει στο ημι-φιλειρηνικό στάδιο. Αλλά και η σχέση κυριαρχίας και υποτέλειας μεταξύ της ΑΤ και της ΠΤ έχει τις ρίζες της στο ληστρικό στάδιο του Veblen.

Σε ό,τι αφορά την Περίοπτη Σχόλη και την Περίοπτη Κατανάλωση του Veblen, μελετώντας την Οδύσσεια εντοπίσαμε διάσπαρτα σε ολόκληρο το έπος τέτοια στοιχεία, τα οποία επιβεβαιώνουν τον συσχετισμό που επιχειρείται στην παρούσα εργασία. Η αποχή από τις παραγωγικές δραστηριότητες, εφόσον η κατοχή του υπηρετικού προσωπικού τους παρέχει τη δυνατότητα αυτή – με μόνη εξαίρεση την ενασχόληση με την υφαντική τέχνη από την πλευρά των γυναικών – και η συμμετοχή τους σε συμπόσια και αθλητικούς αγώνες που παρατίθενται και διοργανώνονται στο πλαίσιο του θεσμού της φιλοξενίας, αποδεικνύουν με ενάργεια την Περίοπτη Σχόλη, έτσι όπως την περιγράφει ο Veblen στο έργο του. Από την άλλη πλευρά, η συνεχής κατανάλωση εδεσμάτων (κυρίως κρέατος και οίνου), η κατοχή και χρήση πολύτιμων υλικών και η καθιέρωση δώρων, που περιλαμβάνει όπλα, χειροποίητα κεντήματα και πολύτιμους λίθους και όλα αυτά με τη σφραγίδα της δαπανηρότητας, της υπερβολής και της μη χρηστικής αξίας λειτουργούν ως ενδείξεις για την εφαρμογή της Περίοπτης Κατανάλωσης της ΑΤ, ενώ παράλληλα αποτελούν ειδοποιό χαρακτηριστικό του ημι-φιλειρηνικού οικονομικού σταδίου

Τέλος, χαρακτηριστική είναι και η αντιπροσωπευτική περίοπτη σπατάλη, αφενός μέσω των συζύγων, των φιλοξενούμενων – καλεσμένων σε συμπόσια και παράλληλα αποδεκτών των δώρων αλλά και των υπηρετών για λογαριασμό του επικεφαλής του οίκου και αφετέρου των ιερέων για λογαριασμό των θεών

Η μελέτη της Οδύσσειας αλλά και της Ιλιάδας υπό το πρίσμα της βεμπλενικής θεωρίας ίσως γίνουν το έναυσμα για τον συσχετισμό και την ανάλυση και άλλων εποχών, όπως για παράδειγμα της κλασικής περιόδου, των ελληνοιστικών χρόνων αλλά και του μεσαιώνα και της Αναγέννησης. Επίσης μεγαλύτερο ενδιαφέρον θα είχε η βεμπλενική προσέγγιση και θεωρία στη σύγχρονη εποχή, έτσι ώστε να εξακριβωθεί εξελικτικά η διαχρονική αξία της ΘτΑΤ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ξένη Βιβλιογραφία

Amardoss, W., & Jain, S. (2005). Conspicuous consumption and sophisticated thinking. *Management Science*, 51(10), 1449-1466.

Ashburn-Nardo, L., Knowles, M.L., & Monteith, M.J. (2003). Black Americans' implicit racial associations and their implications for intergroup judgment. *Social Cognition*, 21, 61–87. Banaji, M., & Greenwald, A.G. (1994).

Arrow, K. J., & Dasgupta, P.S. (2009). Conspicuous consumption, inconspicuous leisure. *The Economic Journal*, 119 (541), F497-F516.

Arvanitidis P. and Strolonga P. (2020) “Gift as conspicuous consumption: the case of the Odyssey”. In Negru I., Kesting S. and Silvestri P. (eds.) Institutional perspectives on the Gift: Theoretical and Empirical Investigations, Routledge, forthcoming.

Bailyn B., et al, *The Great Republic: A History of the American People* (Lexington, Mass: D.C. Heath and Company, 1985), 546, 569

Bagwell, L.S. and Bernheim, B.D. (1996). _Veblen effects in the theory of conspicuous consumption. *American Economic Review*, vol. 86, pp. 349–73.

Barnett, R. C. Bhattacharya, J., & Bunzel, H. (2010). Choosing to keep up with the Joneses and income inequality. *Economic Theory*, 45(3), 469-496.

Barrows R., "Urbanizing America," in Charles Calhoun, ed., *The Gilded Age: Perspectives on the Origins of Modern America* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishing, 2007), 104.

Bearden, W. O., Netemeyer, R. G., & Teel, J. E. (1989). Measurement of consumer susceptibility to interpersonal influence. *Journal of consumer research*, 15(4), 473-481

Belk, R. W., (1987a), *Consumer Research*, 514-519., "ACR Presidential Address: Happy Thought," *Advances in Consumer Research*, Vol. 14, eds. Melanie Wallendorf and Paul Anderson, Provo, UT: *Association for Consumer Research*, 1-4.

Belk, R. W.,(1986). Yuppies As Arbiters of the Emerging Consumption Style. *Advances in Consumer Research*, 13, 514-519.

Belk, R. W.,(1988). Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research*, 15(2), 139-168.

Betts, P. (2002). National hero bearing the burden of success. *Financial Times* (April 11) 13.

- Bourdieu, P. (1984), *Distinction: a social critique of the judgment of taste*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Burling, R., (1962). Maximization theories and the study of economic anthropology. *American Anthropologist*, 64. 802-821.
- Bowles, S., & Park, Y. (2004). Emulation, inequality and work hours: Was Thorstein Veblen right? *The Economic Journal*, 115(507), F397-F412.
- Cashman S., *America in the Gilded Age: From the Death of Lincoln to the Rise of Theodore Roosevelt* (New York: New York University Press, 1984), 131.
- Chamberlin, Neil W. (1970), *Beyond Malthus: Population and Power*, New York: Basic Books.
- Charles, K.K., Hurst, E. and Roussanov, N. (2009). *Conspicuous consumption and race*, Quarterly. *Journal of Economics*, vol. 124, pp. 425–68.
- Crane, D. (2000). *Fashion and its social agendas: Class, gender, and identity in clothing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Davis, F., (1994). *Fashion, culture, and identity* Chicago: University of Chicago Press
- Dubois B., & Paternault, C., (1995). Understanding the world of international luxury brands: the “dream formula”. *Journal of Advertising Research*, 35(4), 69-77.
- Duesenberry J.S., (1949). Income, saving and the theory of consumer behavior, *Harvard economic studies*, v.87, p. 117-124.
- Erickson, Gary M. and Johny K. Johansson (1985), "The Role of Price in Multi-Attribute Product Evaluations," *Journal of Consumer Research*, 12 (September), 195-199.
- Ewen, S. (1976) *The Captains of Consciousness*. McGraw Hill, New York.
- Fiske, S.T. (1993). Controlling other people: The impact of power on stereotyping. *American Psychologist*, 48, 621–628.
- Frank, R., 1985a. *Choosing the Right Pond: Human Behavior and the Quest for Status*, Oxford University Press, New York.
- Frank, R.,1991. Positional externalities, In:Zeckhauser,R.J. (Ed.), *Strategy and Choice*, MIT Press, Cambridge, MA, pp. 25-47
- Frank, R., (2007). *How Growing Inequality Hurts the Middle Class. Clemens Lecture Series*. Paper 15.

Friedman, M. (1957). The Permanent Income Hypothesis. In Friedman, M. (ed) A theory of The Consumption Function. Princeton: *Princeton University Press*. Pp. 20-37.

Galbraith, J.K. (1958). *The Affluent Society*, Houghton Mifflin, Boston, MA.

Gray, R. (1981) *The Aristocracy of Labour in Nineteenth Century Britain*. Macmillan, London.

Henry, P. j., & Hardin, C.d. (2006). The Contact Hypothesis Revisited Status Bias in the Reduction of Implicit Prejudice in the United States and Lebanon. *Psychological Science*, 17 (10), 862-868.

Haight, A.D. (1997) Padded Prowess: A Veblenian Interpretation of the Long Hours of Salaried Workers, *Journal of Economic Issues*, 31(1), 29-38.

Huberman, M. (2004a). Workdays, workweeks, and annual hours, new international estimates 1870– 2000, mimeo, Universite de Montreal.

Inglehart, R.,(1971), "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies," *American Political Science Review*, 65, 991-1017

Ireland, N. (1994). On limiting the market for status signals, *Journal of Public Economics*, vol. 53, pp. 91–110.

Jamal, A., Davies, F., Chudry, F., & Al-Marri, M. (2006). Profiling consumers: A study of Qatari consumers' shopping motivations. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 13(1), 67-80.

Kalmijn, Matthijs. (1994). Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status, *American Journal of Sociology* 100:422-452

Kapteyn, A., Kooreman, P., Kuhn, P. and Soetevent, A.R. (2007). Measuring social interactions: results from the Dutch Post Code Lottery, *Department of Economics, Tilburg University: Discussion Paper*

Keltner, D., Gruenfeld, D.H., & Anderson, C. (2003). Power, approach, and inhibition. *Psychological Review*, 110, 265–284

Keynes J. M., (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: McMillan.

Layard, R. (2005). *Happiness: Lessons from a New Science*, New York: Penguin.

Lefebvre J., George J., Η σύγχρονη εποχή (1815-1945), 1973 Robert G. Barrows, "Urbanizing America," in Charles Calhoun, ed., *The Gilded Age: Perspectives on the*

- Origins of Modern America (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishing, 2007), 102, 106.
- Leibenstein, H. (1950). Bandwagon, snob and Veblen effects in the theory of consumers demand. *The Quarterly Journal of Economics*, 64(2), 183-207.
- Lichtenstein, D. R., Ridgway, N. M., & Netemeyer, R. G. (1993). Price perceptions and consumer shopping behavior: a field study. *Journal of Marketing Research*, 30(2), 234-245.
- Lichtenstein, Donald R., Peter H. Bloch, and William C. Black (1988), "Correlates of Price Acceptability," *Journal of Consumer Research*, 15 (September), 243-252.
- Mauss, M. 1979 (1923-24), «Το δώρο, Μορφές και λειτουργίες της ανταλλαγής», Αθήνα, Καστανιώτη.
- McCracken, G. (1986). Culture and consumption: A theoretical account of the structure and movement of the cultural meaning of consumer goods. *Journal of Consumer Research*, 13(1), 71-84.
- Meadows, D. U., et al. (1972), *The Limits to Growth*, New York: Universe Books
- Mills, W. (1953). "Introduction" In Veblen, T. *The Theory of the Leisure Class*, London: Allen and Unwin, pp. 7-25
- O'Guinn, T. C., & Faber, R. J. (1989). Compulsive buying: A phenomenological exploration. *Journal of consumer research*, 16(2), 147-157.
- Rojek, C. (1995). Veblen leisure and human need, *Leisure Studies*, 14(2), 73-86.
- Rook, D. W. (1987). The buying impulse. *Journal of consumer research*, 14(2), 189-199.
- Riesman, D. (1950). *The Lonely Crowd*. New York: Doubleday.
- Tauber, E. M. (1972). Why do people shop? *The Journal of Marketing*, 46-49.
- Tellis, Gerard J. and Gary J. Gaeth (1990), "Best Value, Price Seeking, and Price Aversion: The Impact of Information and Learning on Consumer Choices," *Journal of Marketing*, 54 (April), 34-45.
- Tuan, Yi-Fu -(1980), "The Significance of the Artifact," *Geographical Review*, 70 (4), 462-472.
- Unive Yeo, S. (1976) *Religion and Voluntary Organisations in Crisis*, Croom Helm, Beckenham. University of California Press, Berkeley
- Veblen, T. (1976) *Leisure and human need*, 37MacCannell, D. *The Tourist*. Schocken, New York.

Vernant J.P., (2013). Η Οδύσσεια, Εκδ. Πατάκη.

Wagner, T., & Rudolph, T. (2010). Towards a Hierarchical Theory of Shopping Motivation. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17(5), 415-429.

Westbrook, R. A., & Black, W. C. (1985). A motivation-based shopper typology. *Journal of retailing*.

Williams, R.H. (1982) Dreamworlds. Mass Consumption in Late Nineteenth Century France.

Wolf, N.(1991). The Beauty Myth, William Morrow, New York.

Zeithaml, Valarie A., (1988), "Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence," *Journal of Marketing*, 52 (July), 2-22.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αρβαντιδής Π., Παπαδόπουλος Ν. (2018). «Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης» στην Ομηρική Εποχή, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τ.ΙΗ, 69

Γεωργοπαπαδάκος Α., (1973) Ελληνική Γραμματολογία από τις αρχές ως το τέλος του 6^{ου} μ.χ. αιώνα. Θεσσαλονίκη: Κατώφλι.

Κακριδή Ε, (1988). Η διδασκαλία των Ομηρικών Επών, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα ΟΕΔΒ.

Κακριδής Φ.Ι, (2005). Αρχαία Ελληνική Γραμματολογίας Εκδ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Θεσσαλονίκη.

Ομήρου Οδύσσεια. Μετάφραση Ζήσιμου Σιδέρη, ΟΕΔΒ

Πανηγυράκης, Γ. Γ. (1984). Η σημασία των τάσεων της μόδας των χρωμάτων, οι κύκλοι ζωής τους και η έγχρωμη διαφήμιση. *Σπουδαί*, 34(2), 340-360.

Παπαδόπουλος Ν. (2016). Η «Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης» του Veblen στην Ιλιάδα του Ομήρου.

Διαδικτυακές Πηγές

Griffin J. 2004: 83-87):http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/epic/page_113.html, των Δ.Ν. Μαρωνίτη, Λ. Πόλκα, Κ.Τουλούμη.

Shmoop Editorial Team, (2008). The Gilded Age. <http://www.shmoop.com/gilded-age/20-06-2016>